

HAARON

Historisk tidsskrift for Eidsberg historielag – Nr. 1 2019 – Årgang 12

Sverre Ekhaugen, ass. landhandel

En institusjon i Trømborg forsvant med nedleggelsen av butikken.

Firmaet ble startet i 1935.

Virksomheten omfattet vanlig landhandel og bensinutsalg.

Godtfolk!

Det er fortsatt givende og interessant å dykke ned i sin egen lokalhistorie! Bygda vår er mangslungen og innholdsrik, og har alltid vært det. Det er hele tiden mangt og mye som roper etter å bli beskrevet og tatt vare på for ettertiden. Vi blir stadig imponerte over hvor driftige nesten alle mennesker var før i tiden. De nyttet døgnet og ga seg ikke.

Vi er fortsatt opptatt av boka «Møbelbyen Mysen – stolt Eidsberghistorie!» Den fikk Østfold Historielags bokpris for 2018, og selger fremdeles godt. Vi håper at den også i år vil bli liggende under mange juletrær.

I dette nummeret av Haakon har vi tatt for oss mer av handelshistorien i bygda. All «moderne» handelshistorie utenfor byene begynte med landhandleriene som konsept. Dette var datidens mini supermarkeder der du kunne få kjøpt alt du trengte til datidens behov. I dette nummeret kan du lese om butikkene i Trømborg, om de tre resterende butikkene på Slitu og om landhandelen på Momarken.

Også på Mysen begynte de første butikkene som landhandlerier. I dette nummeret begynner vi med spesialbutikkene som tok form etter første verdenskrig, nærmere bestemt trikotasje og ekviperingsbransjen. Her vil du få mange overraskelser i form av ting du ikke visste noe om, eller bare hadde vage forestillinger om.

Men her er mer: Eva Tveter skriver om Spedstadjentene i Trømborg som veide på nasjonalt toppnivå og som har utsmykket sentrale bygninger og institusjoner i Norge. Vi skriver om Fossum fattighus og pleiehjem i Trømborg som ble nedlagt i 2011, og om Høgli sykehus for tuberkulose som nå er truet med riving. Tore Lund er med i et spennende, statlig historieprosjekt om og rundt Momarken. Han gir oss et lite innblikk i hva dette kan komme til å innebære for fremtiden.

Vi fortsetter serien med stadig nye biter av Helge Berglands fortellinger fra Sameia, og har med en bred artikkel om gamle veier med henblikk på Østfold og Eidsberg. Denne har Nils Johan Undrum ruget på i mange år.

Vi har også med første halvdel av en artikkel om Ludvig Field, som hadde røtter i Rakkestad og i Eidsberg. Hans liv er særdeles spennende og blir løftet frem i lyset av Tord Tutturen.

Det er mange som har gitt innspill med stoff til artiklene i heftet. Noen er nevnt underveis i tekstene, men ikke alle. Takk til dere som ikke er blitt nevnt!

Det er flere forfattere som ikke er faste medlemmer i Haakon-redaksjonen. Takk! Deres bidrag monner!

Dag Mysen

Årets redaksjonskomité består av:

Eldbjørg Skaug, Halvor Kolshus, Øivind Gryteland, Kjell Harry Olaussen og Dag Mysen.

Forsidebildet:

Etter et halvt år på handelsskole i Oslo, startet han for seg selv i Trømborg 1. desember 1935.

«Jeg startet med tomme hender i et halvferdig hus», forteller Sverre Ekhaugen. Foto: Gunnar Fjellengen.

- «Tante Anna i Blokkhuset»
- Hans R. Diskerud/Jan Grefslie
- K.A. Mysen
- Lie og A. Lie & Co.
- Fra L.M. Enger til C.W. Korterud A/S
- Petra og Margit Spedstad
- Flittige hender og levende tradisjon
- Landhandlerne i Trømborg
 - Fjellvang Handel
 - Sverre Ekhaugen
 - O.H. Gløruds Eff.
- Landhandlerne på Slitu
 - Øierud Landhandleri
 - Slitu Handleri
 - Kåre Bamsrud
- Momarken Landhandel
- Bjarne Berger landhandleri
- Brev fra Enerhaugen – Mysen ytre krets
- Fossum – fr fattiggård til sykehjem
- Smaalenenes Amts pleiehjem for tuberkuløse – Høgli
- Momarkedet gjennom tidene
- Veihistorien gjennom Inder Østfold
- Hedersmannen på Folkenborg
- Den verdensvante Ludvig Fjeld

«Tante Anna i Blokkhuset»

Av Dag Mysen

For oss som vokste opp rundt Sagtomta på Mysen i tiårene før 1960, var «tante» Anna i Blokkhuset et kjent, kjært og respektert begrep. Hun står som et lysende eksempel på hvordan samfunnet før i tiden maktet å takle ulykker og katastrofer som satte barn i en utsatt og vanskelig situasjon. Dette var før moderne barnevern og velferdssamfunn.

Anna Kristiansen

Anna Kristiansen var født i Trøgstad i 1877. Som ung reiste hun til Oslo og tok huspost i en prestefamilie. Her var hun i mange år. Da denne familien ikke trengte henne lenger, tok hun ansvaret for matserveringen på et bevertningssted i Oslo.

Hun var forlovet i sju år underveis. Men mannen viste seg å være utro mot henne, så hun ga ham på båten og fortsatte som alenestående.

I 1928 var Anna på besøk på Mysen hos sin søster *Olava (Lava) Korperud*. Da var *Mina Olsen* nettopp død og hadde etterlatt seg seks barn fra tre måneders alder (*Reidar*) til 12 år (*Arne*). Faren til barna var en drivende god anleggsarbeider, men viste liten forståelse for barn, også sine egne. Moren *Mina* sa klart ifra før hun døde at hun ikke ville at ektemannen skulle ha omsorgen for barna etter hennes død.

Lava Korperud var en av kvinnene på Mysen som engasjerte seg for denne moren og barna hennes. Og da Anna kom på besøk, la *Lava* sterkt inn over

henne at disse barna trengte en som kunne være i mors sted for dem. Hun visste jo hvor dyktig og klok søsteren var i alle ting.

Anna reiste tilbake til Oslo, men sto i kontakt med søsteren vedrørende barna og deres skjebne. Barnas hjem var en bolig faren deres hadde bygd på Tittut, der familien bodde i første etasje og hadde leieboere i andre.

Moren hadde vært syk lenge før hun døde, og barna var i dårlig forfatning. Yngstemann *Reidar* på knappe året var så syk at det sto om livet. En eldre dame i barnas familie forsøkte å stille litt for ungflokken etter morens død, men omsorgen ble langt fra tilstrekkelig.

«Tante Anna»

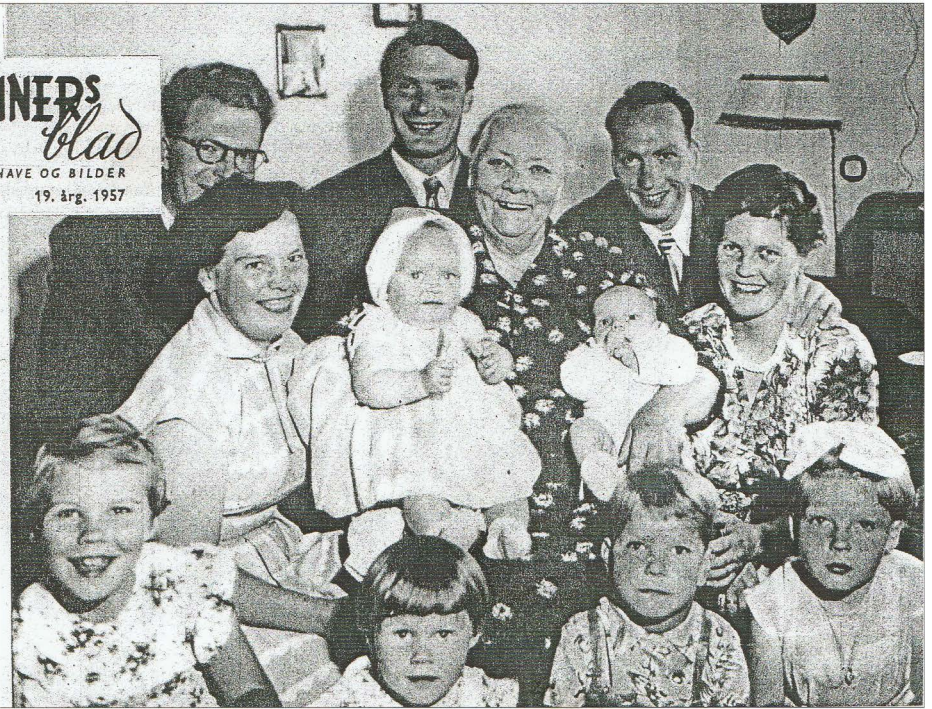
Etter en tenkepause bestemte Anna seg for å trå til. Hun kjente ikke barna på forhånd, og hadde ikke noe forhold til familien deres før øvrig. Men hun så behovet flokken hadde for omsorg, stell og kjærlighet. Derfor trådte hun inn i morens sted for barneflokkene, i en slags «forståelse» med faren til barna. Da var hun 52 år. Det vitner om stort mot og stor kjærlighet. Hun ønsket ikke å bli kalt «mor», men «tante». Derfor ble hun «tante Anna» for de seks barna og deres etterkommere, og etter hvert for hele Mysen. For alle fulgte med i alles liv den gangen.

Etter at dette ble en realitet, solgte barnefaren huset og forsvant ut av dagliglivet. Anna og barna leide først

ALLE KVINNERNS

blad

HVORI OPPTATT HUS OG HAVE OG BILDER
Nr. 36. Lørdag 7. sept. 19. årg. 1957

Anna Kristiansen med noen av «sine» barn, svigerbarn og barnebarn. Artikkel i «Alle Kvinner» 1957. Bakerst fra venstre: Brødrene Reidar, Torbjørn og Ivar Olsen. I midten fra venstre: Mary, gift med Reidar, Anne Lise, Jan Ivar og Magnhild gift med Ivar. Nederst fra venstre: Inger Lise, Torbjørn, Oivind og Unni.

i et ledig hus hos snekker Martinsen i David Blids gate. Men da Martinsen trengte huset selv, flyttet de inn i «Blokkhuset» i Meieriveien, under vingene til Leif og Martha Mysen, som eide huset. Det het blokkhuset fordi det var bygd av sementblokker. Huset var solid, og sunt å bo i.

Det er imponerende at Anna klarte dette økonomisk. Hun fikk sikkert noen kroner i støtte fra den offentlige «Fattig-kassa». Men det viktigste var det praktiske håndlaget til Anna, og dyktigheten med å trylle frem mat på bordet til seks sultne munnar av praktisk talt ingen ting. Hun hadde gris i uthuset og grønnsaker i hagen. Barna fisket i Mysenelva. Der var det mye fisk å få. Vannet var rent og fisken god.

Det ble en naturlig tilknytning

mellom barna til Leif og Martha Mysen og Olsen-barna. Ragnar Mysen forteller at han og søsknene hadde et nært og hyggelig forhold til blokkhus-barna og «tante» Anna. De husker at maten smakte ekstra godt på Annas kjøkken, og at det var veldig trivelig og trygt der. Ragnar forteller også at guttene, som var eldre enn Mysen-barna, var ivrige og dyktige fiskere. Torbjørn hadde ei lang bambusstang og gikk langs elva og dro en diger gjeddesluk midt ute i vannet. Han fikk mange og store gjedder på den måten. Guttene var også i Glomma og fisket, mest etter ål. Faren bodde ved Vansjø. Dit syklet guttene og fisket all slags matfisk, inkludert gjørs. Ved pumpa like under jernbanebrua rant kloakken fra slakteriene i Mysen ut. Når det ble slaktet, rant blodvannet ut ved

Blokkhuset anno 1974, året før det ble revet for å gi plass til Leif Mysen A/S sitt nybygg. Bildet er tatt fra stedet hvor Bunnpris ligger i dag. Fra venstre: Ragnar og Ole Lauritz Mysen. Foto: Indre Smaalenenes Avis.

pumpa og murten sto som sild i tønne. Fangsten ble lagt i kasser og solgt som mat til reve-farmene. Guttene syklet også til Lundeby-vannet og dro mye fisk til husholdningen.

Anna og guttene var mye sammen med Lava og Korperud-familien. Uten at noen snakket om slikt den gangen, ble det nok gitt håndsrekninger til Anna fra Korperud- og Mysen-familien, både i kontanter og klær. Men slike ting var lukket for omgivelsene, og sikkert også for barna.

Etter hvert som barna vokste til, tok de selvsagt småjobber i byen som visergutter, avisgutter osv. Mesteparten av lønna ble gitt som takknemlige tilskudd til Anna og husholdningen.

Arne fikk tuberkulose. Anna skjønte det med én gang og fikk ham inn under vingene til doktor *Haugen* og Høgli sykehus. Arne kom seg og ble frisk.

Anna var fenomenal til å lage god og velsmakende mat av alt mulig. Sausene hennes huskes med glede og takknemlighet fremdeles av dem som fikk nyte hennes hushold. Hun var også meget dyktig med søm, håndarbeid og strikking. Barna var alltid ordentlig kledd. Klærne var hele og rene til enhver tid. Anna sydde og snudde og gjorde om på klær som hun fikk fra forskjellige kilder, og fikk også dette til å strekke til for alle seks under hele oppveksttiden.

Hun holdt styr på ungeflokken sin med myndig og kjærlighånd. Det var aldri noe uro eller bråk rundt noen av disse barna. De var høflige og veloppdragne. At de levde i kår som ble ansett som fattigslige, ble ikke holdt imot dem.

Anna var veldig stolt av ungeflokken sin. Hun uttrykte sterkt og tydelig at

Søsknene med ektefeller. Bildet ble tatt på begravelsesdagen for Anna i 1971. Øverst fra venstre: Evard Symanec som var gift med Tordis (Olsen), Reidar, Torbjørn, Ivar, Arne og Harald. Nederst fra venstre: Tordis, Mary (Reidar), Raket (Torbjørn), Magnhild (Ivar), Ingrid (Arne) og Milla (Harald). Foto: Mary Olsen.

hun hadde ikke vært mer glad i dem om hun hadde vært deres kjødelige mor. Dette var gjensidig. De var stolte av henne, med barns naturlige kjærlighet.

Alle de seks barna fikk seg jobber. Tordis drev med søm i Sande i Vestfold, der hun var gift. Hun var opplært av Anna og ble tent som barn for søm og håndarbeid. Ivar og Torbjørn ble utlærte møbelsnekkere, og arbeidet i møbelindustrien på Mysen. Ivar ble formann på lakkavdelingen i Mysen Møbelindustri. Arne begynte også i møbelindustrien, blant annet i Trillebårfabrikken tvers over veien for blokkhuset, men hoppet over til kafédrift ved Momarken, og drev senere kiosken i Festiviteten kino.

Harald arbeidet på Hamilsaga og i møbelindustrien. Yngstemann Reidar kom inn i forsikringsbransjen og fikk en ledende jobb der.

Alle seks ble gift og levde i stabile ekteskap gjennom hele voksenlivet. Alle unntatt Arne fikk barn. «Tante Anna» fikk således 13 barnebarn. Alle elsket tante Anna. På Annas fødselsdag samlet alle seg hvert år i selskapslokalet i det første aldersboligkomplekset på Nordre Mysen, der Anna bodde fra 1957 av. Det fortsatte storfamilien med til Anna døde i 1971.

Kilder:

- Mary Olsen.
- Ole Lauritz, Ragnar og Dag Mysen.

Hans R. Diskerud/Jan Grefslie

«Herreekviperiing» i Storgata 18

Av Dag Mysen

Byggets forhistorie

Storgata 18 ble bygd som «Alders hvile» for gårdbruker og forretningsmann *Ole Mysen* da han overdro Nordre Mysen gård til sønnen *Anton Hamil* i 1897.

Da var Ole 67 år, fremdeles sprek og i farta. Han flyttet ganske snart til yngstesønnen *August* på *Berg* gård og bodde der til sin død i 1923.

Bygget ble da gjort om til forretnings-lokaler og leiligheter som Ole leide

ut i flere år, inntil skreddermester *Arnt Lunde* kjøpte huset og fortsatte utleievirksomheten. Han hadde selv hus og virksomhet i *Fabrikkveien*.

Lunde solgte huset til slakter og forretningsdrivende *Christian Diskerud*, som var gift med *Anna-Brita* fra *Fågelvik* i Sverige. De fikk barna *Marius*, *William*, *Thoralf*, *Birger*, *Randi* (*Holm Glad*), *Rolf*, *Hans* og *Trygve*. I 1917 kjøpte de *Ole Buers* gård og slakteriforretning i *David Blids gate* og etablerte begrepet «Slakter *Diskerud*» på *Mysen*. *Christian* døde allerede i 1919. *Anna* drev forretningen videre med tre av sine sønner til *Birger* og *William* overtok i 1932 under navnet «*Brødrene Diskerud*».

Da sønnen *Hans R.* begynte egen herre-ekvipering i *Storgata 18* den 7. mars 1937, eide moren *Anna* denne eiendommen.

Hans var nest yngst i søskenflokk. De eldre brødrene hadde allerede fylt behovet for medarbeiderskap i slakteriet og i butikken. *Hans* gikk derfor sin egen vei. Også han var naturlig nok hesteinteressert, og var med i styret for

Momarken Travselsskap i mange år. Men det var ingen levevei. Som tenåring begynte han som handelsbetjent i det mangslungne landhandleriet til *Jul. Krosby* i *Jernbanegata*. I 1923 gikk han over til *Haldor Skattum* og herreekviperiing-bransjen. Hos *Skattum* fikk han bred erfaring og bransjekunnskap. Han ble også kjent med kundekretsene på *Mysen* og i distriktet.

«Hans R. Diskerud Herreekviperiing»

Da *Hans R.* begynte egen forretning i *Storgata 18*, etablerte han seg i en del av første etasje, med inngang på hjørnet mot torget, den gang mot huset til gullsmed *Petter Wiik*. Moren *Anna* døde i 1940. Da ble «*Alders hvile*» felleseie mellom alle søsknene *Diskerud*. *Hans* leide da lokalet av felleseiet. Etter krigen utvidet han forretningen noe. Og da handelsprofilen på *Mysen* utvi et seg gjennom 1950-årene, gjorde han nesten hele første etasje til forretningslo ale i 1958.

Hans drev butikken på en tradisjonell måte. Han hadde en sydame i nabolaget som gjorde de nødvendige arbeidene med oppsøm og forandringer.

Hans ansatte *Trygve Dahlstrøm* allerede i 1937. *Trygve* hadde begynt hos *Bjarne Berger* som 17-åring. Tre år ette ble han anker i forretningen til *Hans R.* I 20 år var han ansatt her og var avgjørende viktig for butikkens ve og vel.

Etter at Trygve begynte som trekk-kontrollør ved Mysen kommunale kontor, ansatte Hans *Manne Grinna*. Også han ble en viktig tilgang for butikken, som en sosial, likendes og driftig kar.

Manne begynte butikk selv; «Hobby-huset». Da begynte *Gulborg*, kona til Hans, fast i butikken. De to drev den sammen til høsten 1973. Da var Hans 72 år og pensjonist.

«Jan Grefslie Herreklær»

Gjennom at Hans kastet inn håndkleet som leietaker i fellesboet etter Anna og Christian Diskerud, besluttet søsknene å selge Storgata 18. En i familien tipset Jan Grefslie om dette og oppfordret ham til å legge inn et bud. Det ble akseptert. Reidunn og Jan kjøpte Storgata 18 med varebeholdningen i butikken.

Jan var yngste sønn av *Martha og Aksel Grefslie*, og hadde arbeidet i 20

Hans R. Diskerud overleverer stafetten til Jan Grefslie, 7. januar 1974. Foto: Eidsberg historielag.

år som ekspeditør hos *Haldor Skattum*. Skattums forretning var en moderne bedrift og lå langt fremme i bransjene herreklær og sko. Magne var en dyktig forretningsmann og en meget god læremester som Jan omtaler i rosende

Forretningen til Jan Grefslie midt på bildet til venstre. E.W. Korterud til høyre. Borgås-kiosken og blomsterforretningen til *Sofie Lovstad-Nygaard* i venstre bildekant. Foto: Espen Tveit

ordelag. Her lærte Jan alt som hørte faget til.

«**Overdragelsesopprydningstilbud**» 7. januar 1974 åpnet Jan og Reidunn sin butikk. De annonserte salg av klær de overtok og som de ikke ønsket å føre videre. Annonsen hadde overskriften ovenfor. Den var på 30 bokstaver i ett sammenhengende ord og ble heftig diskutert av filologene på Mysen skole.

En populær butikk

Jan overtok sydamen etter Hans R. Men ganske snart gjorde Jan alt skredderarbeidet selv. Han var ofte i butikken ved halv fem-tiden om morgenen og gjorde skredderarbeider frem til butikken åpnet kl. 9.

I de første årene var Reidunn mest hjemme med de to døtrene *Ann Kristin* og *Line Cecilie*. Jan hadde da hjelp av noen deltidsansatte. Etter hvert drev Reidunn og Jan butikken sammen.

Jan og Reidunn begynte butikk i en tid med sterk oppdrift for handelen på Mysen. Arild Mysen var da i gang med sin kundeavis og rekrutterte kunder fra et stort område. Gjennom 1970- og 80-årene var omsetningen på Mysen en halv gang større enn i Askim. Jan og Reidunn posisjonerte seg i byens oppdrift og drev en god butikk med førsteklasses service og kundeoppfølging. De to trivdes i hverandres selskap og gjorde hverandre gode.

De hadde dresser, smokinger og livkjoler fra Frislid, og mer ungdommelige moteklær fra Rico Vero, Cottonfield og Paul and Shark. Begge deler ble satt pris på av en god kundekrets. Dekorative vindus-

utstillinger var et varemerke for butikken deres. Begge jentene ble medarbeidere i butikken på fritiden under skolegangen på Mysen.

Jan ble formann i Mysen og Omegn Handelstands Forening ganske snart etter at han begynte for seg selv. Mysen som et handelsmessig fellesskap var alltid viktig for Jan og Reidunn.

Opphør i 1999

Ut over i 1990-årene ble det gradvis et annet handlemønster med økende mobilitet i kundekretsen. De store motorene i handelen på Mysen la ned i dette tiåret. Tilsiget av kunder minket. Da planene om det store nybygget Meieriveien 10 begynte å ta form, solgte Jan og Reidunn eiendommene Storgata 18 og 20 til utbygger. Også eiendommen til familien Ingier ble kjøpt opp. Etter en del forviklinger ble det nye bygget reist slik det står i dag.

Kilder:

- Hans Wåler: Mysen-leksikon, 1999.
- Jan og Reidunn Grefslie.

En ske høre mye

En bonde fra Hærland kom for mange år siden med et lass bjerkeved til Mysen. På hjemveien gikk han innom apoteket for å kjøpe noe salve til å smøre hendene sine med. Hendene hadde sprekker etter hardt skogsarbeid.

Da apotekeren fikk se hendene hans, som var nokså skitne etter avlessinga av veden, sa han temmelig bestemt: - De skulle vaske hendene Deres, min herre!

Bonden så opp på apotekeren, som manglet det ene øret, og svarte ganske rolig:

En ske høre mye før begge øra detter tå!

K.A. Mysen

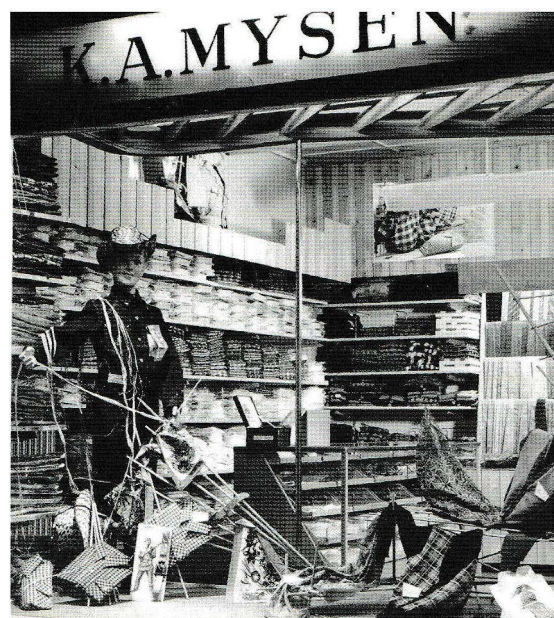
Av Dag Mysen

Kjell Arnbjørn Mysen (f. 25.12.1929) er sønn av Olav Hamil og Ingrid Mysen, og vokste opp på Nordre Mysen. Kjell Arnbjørn var sterkt asmatisk som barn og inn i ungdomstiden. Livet hang ofte i en tynn tråd. Men med årene kom bedre medisiner. Det gjorde at han kom med i idretten og ble en fremragende idrettsmann med spyd som spesial. Men det ble også andre fri-idrettsgrener, fotball og håndball.

Forretningsdriven ble tent tidlig. Han begynte i butikken hos sin onkel Dagfinn etter artium. Året etter ble det jobb hos L.M. Enger, som solgte dame- og herreklær, samt manufaktur i metervarer.

Underveis hadde han sommerjobb i NAL i fire år, med korte besøk hos familie i New York. I 1954 emigrerte han til USA, med base hos slektninger i Brooklyn. Samme vår reiste han til sin onkel i Spokane på Vestkysten, og var med i driften av gården hans i flere måneder. I det tørre høylands-klimaet ble han mye bedre av astmaen. I september begynte han å studere Business Administration på kveldstid, og fikk jobb i Lord & Taylor, en stor og eksklusiv spesialforretning for dame- og herreklær, og som hadde flere underavdelinger i by-periferien. Her spesialiserte han seg blant annet i vindus-utstillinger. Butikken hadde mange begavede mennesker ansatt i dekorasjonsavdelingen.

Kjell Arnbjørn hadde vært opptatt av malerkunst siden barndommen og trivdes derfor i miljøet.

Åpningsutstillingen i Storgata ved siden av folkeskolen, 1 august 1956. Foto K.A. Mysen

Spesialforretning for gutter

I 1955 ble han innkalt til militærtjeneste i Korea. Samtidig ble mor syk. Derfor reiste Kjell Arnbjørn (K.A.) hjem til Mysen og begynte spesialforretning for gutter 4–18 år i Torvet I. Her snekret han innredning, designet butikken, laget utstilling og åpnet 10. august 1956. Forretningen hadde 25 kvm. grunnflate, og etter en utvidelse – 45 kvm. Terje Smeby hjalp til med dette som fjortenåring. Det ble begynnelsen på et livsvarig medarbeiderskap.

Mysen-gutten Thor Iversen ble ansatt før jul samme året. Slik ble han en verdifull medarbeider i den grunnleggende oppbyggingen av bedriften. Frank Herland kom også inn i bedriften som gutt. Terje og Frank fikk livslang fartstid hos K.A.

Det ble en tøff start. Firmaet Øgland i Sandnes ga ham tillit og leverte varene han trengte. Dette ble med årene til en vennskapelig forbindelse. Etter et par år fikk han leveranser fra et større spekter leverandører. K.A. var en god nettverksbygger og skaffet seg raskt en bred bekjentskapskrets i manufakturverdenen, etter hvert også i verden utenfor Norge.

5000 skjorter fra Polen

I 1957 ble en båt med skjorter fra Polen konfiskert i åpent farvann på grunn av ulovligheter i forhold til det strengt regulerte europeiske lovverket for omsetning. Øgland kjøpte da hele partiet og K.A. sikret seg 5000 skjorter som ble lagret i låven på Nordre Mysen. De ble pakket seks i samme størrelse, og ble solgt i løpet av fire måneder. De

ble priset til kr 2,75 pr. skjorte og ble en kjærkommen finansgevinst i den nye bedriften.

Ny forretning i eget bygg

Ganske snart begynte butikken å gå godt. Forretningen satte seg i miljøet på Mysen. Barn og ungdom vokser jo til og får behov for voksenklær. Til det var lokalet i Torvet 1 for lite. Planene om nytt bygg på Sagtomta i David Blids gate tok form. I 1965 sto nybygget klart med kjeller og gate-etasje. Den gangen var dette med byggetillatelse sterkt regulert. K.A. fikk ikke bygge høyere enn i flukt med gateplan, men han fundamenterte for å kunne føye til tre etasjer senere.

Hit kom Mysen apotek som leietaker. Apoteket ble selvsagt et trekkplaster for kunder også til butikken. Dessuten fikk

K.A. ansatte unge mennesker. Her fra de månedlige medarbeidermøtene på Mysen. Fra venstre: Frank Herland, Joar Nyborg, Synnøve Pettersen, Terje Smeby, May Thorild Moen, Morten Buer, Lei Karlsrud, Kjell Arnbjørn Mysen og Jan Cjernaowski. Foto: K.A. Mysen.

K.A. nå plass og rom for en stor herre-avdeling ved siden av fortsatt satsing på gutte- og ungdomsklær. Frank Herland, Thor Iversen og Terje Smedby ble viktige for utvidelsen, sammen med *Dora Ruud*.

Overgangen gikk fint. Den nye butikken blomstret. Herre-avdelingen ble en suksess. Satsingen på gutte- og ungdomsklær hadde skapt et nettverk av kunder i alle aldre som også trengte voksenklær. Dessuten var K.A. aktiv i idrett og friluftsliv, og fikk en utvidet bekjentskapskrets også på den måten. Han var tidlig ute med nye ideer for markedsføring.

Allerede i 1968 ble han med i storkjeden Supertex og fikk dermed tilgang til varer fra hele Europa gjennom en effektiv kjede. K.A. var leder for denne kjeden i tre år. Også dette miljøet ble springbrett for nettverks-bygging og bekjenskaper som ofte ble livsvarige. Dette kom i tillegg til Ogland-konsernet som var en tett og interessert forretningspartner og leverandør. Både kjedeledere og andre forretningsdrivende i bransjen oppfordret

K.A. til å utvide med dameklær. Men da måtte forretningsarealet utvides. Tidene forandret seg raskt mot slutten av 1960-årene. Krise-restriksjonene fra etterkrigstiden i byggebransjen ble avviklet. Han fikk bygge tre etasjer til men slik at fjerde etasje ble tilbaketrukket.

Stor utvidelse i 1969

Nybygget sto klart til bruk før jul i 1969. Apoteket var der fortsatt. I kjelleren ble det laget til en «Western»-butikk for ungdomsklær. Denne ble åpnet

med Benny Borg og Kjersti Sparboe som gjeste-artister. I første etasje var det avdeling for barne- og herreklær. I annen var det dress-avdeling for ungdom og herrer, samt dameavdeling. Tredje etasje ble utformet som danse- og selskapslokale med restaurant og tilhørende kafeteria, «Valdisholm». I fjerde etasje var det kontor for tann-tekniker Eriksen, kontor for husets drift, samt leiligheter.

Det ble behov for flere ansatte. K.A. fikk dyktige medarbeidere. Avdelingslederne hadde alle begynt hos ham i ung alder: *May-Torill Moen*, *Frank Herland*, *Terje Smeby*, *Leif Karlsrud* og *Joar Nyborg*. Senere kom *Jan Løken* og *Synnøve Heggen* med på laget i «Hans og Hennes Mote» i Askim. K.A. tilskriver medarbeiderne mye ære for forretningenes suksess.

«Valdis»

Kjell Arnbjørn hadde levert klær til russen på Mysen gjennom mange år. Slik fikk han innblikk i ungdomskulturene i distriktet. Ungdommene klaget ofte på at det ikke var noen danserestaurant i Indre Østfold. Det ble til en visjon om innredning av en slik i nybyggets tredje etasje. Restauranten ble en umiddelbar suksess. *Michael Jørstad* ble restauratør. Over natta ble «Valdis» et begrep i et stort distrikt.

Lokalet sto frem som gjennomtenkt til bruk både som selskapslokale og danse-restaurant, og ble populært i begge sammenhenger. Den var innredet i spansk stil med søyler og en stor peis, og med dansegulv i grønn marmor. Det var plass til 145 i restauranten og 55 i kafeteriaen.

2500 dynejakker

I 1970 fikk K.A. tilbud fra det svenske firmaet Algot om to trailerlass med dynejakker i god kvalitet. Da var slike jakker etterspurt i det norske markedet. Jakkene var i alle størrelser og tilgjengelige farger og ble solgt ut i løpet av Momarkedet dette året. Hele Vandugbakken ble farget av dynejakkene. K.A. hadde teft for markedet til enhver tid og for hva det etterspurte, og tålte av tilbud.

Butikk i Askim

I april i 1970 åpnet K.A. forretning for damer og herrer i Hovsveien i Askim. Det var dameavdeling i første og herreavdeling i andre etasje. Eieren av bygget, Arne Skjørtén, hadde invitert K.A. til å starte opp hos ham. Også denne butikken, med en flate på 750 kvm., fikk en god start og gikk godt.

Litt senere kjøpte han Killingmo-gården og innredet den som Cubus-forretning. Slik dekket han et særdeles

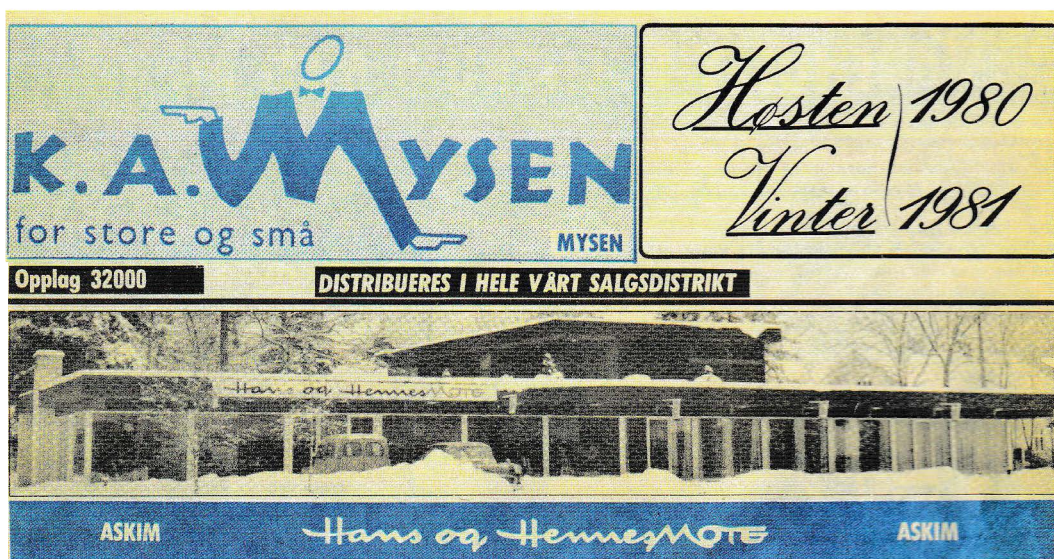
Fra «Hans og Hennes mote i Askim». Fra venstre: Synnøve Heggen, K.A. Mysen og butikkleder Jan Løken. Foto K.A. Mysen.

bredt spekter i klesbransjen i Askim i mange år.

I 1993 flyttet han Hovsveien-butikken til Rui-gården for å komme inn i bysentrum da E18 ble omlagt. Flyttingen ble en suksess. Butikken, «Hans og Hennes Mote», ble populær. Den gikk godt frem til K.A. solgte seg ut både i Askim og på Mysen i 1997.

Flyttet Cubus til Mysen

Killingmo-gården ble solgt til Jan

K.A. Mysens kundeavis kom ut to ganger i året. Forretningen som er avbildet er «Hans og Hennes Mote» i Hovsveien, Askim.

Cjernaowski som var regnskapsfører for K.A. ved siden av å føre regnskapet for Norlett i Askim. Da hadde K.A. fått tilbud fra Olafsrud på Mysen om å leie et ledig lokale i tilknytning til deres møbel-forretning. Derfor flyttet han Cubus-butikken dit. Cubus-konseptet ga kundene et rimeligere alternativ i hele klesspekteret fra barn til godt voksne av begge kjønn

Sammenføyning av forretningsbyggene

I 1975 bygde Arild Mysen og K.A. en mellomdel som føyde forretningsbyggene deres sammen. Eierforholdet til mellomdelen ble delt. K.A. utvidet dameavdelingen i sin del av 2. etasje og «Valdis» ble utvidet i 3. etasje. På toppen ble det enda en leilighet.

Sammenføyningen gjorde at det ble en gjennomgående dynamikk i hele bygget som skapte ny vekst for begge parter.

Da et nytt og stort leilighetskompleks skulle reises på «Degnes- tomta» i David Blids gate/Meieriveien, ønsket utbyggeren å samarbeide med Arild og K.A. om en stor forretningsdel mot David Blids gate. Forretningsdelen skulle forbindes med bru over gata til Arilds og K.A.s sammenbygde gård. Butikker i Oslo ble kontaktet og var interessert i å gå inn i de planlagte lokalene. Men kommunen nektet gjennomføringen av bruprojektet, og planene ble skrinlagt.

Ny utvidelse i 1986

Etter sammenføyningen i 1975 gikk utviklingen videre i sporene som var

Arild Mysen (til venstre) og K.A. foran de nesten sammenføyde bygningene i 1975
Foto: Andre Smaalenenes Avis.

satt. Forretningene gikk godt. Det gjorde at det ble aktuelt med utvidelse igjen på Mysen.

K.A. fikk kjøpe tilleggstomt i 10 meters bredde mot vest av kommunen. Her ble det satt opp et tilbygg i fire etasjer pluss kjeller.

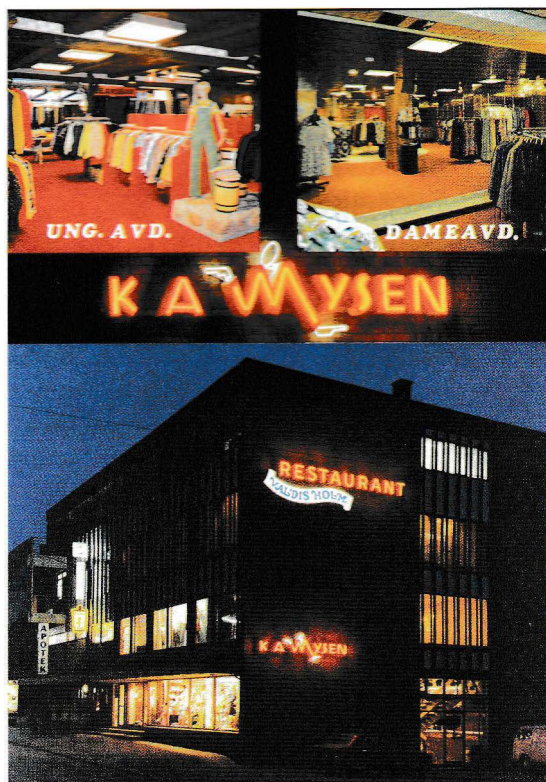
Dette ga mange nye muligheter. K.A. medvirket til at apoteket flyttet til det nye bygget på andre siden av gata. Slik fikk han frigjort plass til å flytte sin herreavdeling fra andre og ned i første etasje. Han flyttet Cubus fra Olafsrud og inn i eget bygg i andre etasje, sammen med dameavdelingen. Noe av Cubus-konseptet ble også lokalisert i første. Ungdomsavdelingen i underetasjen fortsatte som før. I tredje etasje fikk «Valdis» enda større plass. Her ble det også kontor for tannlege *Frigyes Garai* og advokat *Geir Haugen*. Haugens kontor ble senere del av restauranten. Bedriften fikk nytt stort kontor i fjerde etasje.

Med nybygget ble det installert heis fra kjeller til fjerde etasje og rulletrapp fra første til andre etasje.

Nybygget ble reist samtidig med det store økonomiske krakket ved jappe-tidens opphør. Rentene på kassakreditt var på 16%. K.A. hadde økonomi til å takle dette greit. Butikkene blomstret videre, takket være stadige oppdateringer og justeringer etter det som var i vinden og i tiden.

Grundighet

Det fulgte 11 nye år i disse sporene. På det meste hadde K.A. 26 ansatte i butikkene sine. Flere av dem ble rekruttert som ungdommer. Alle avdelingslederne ble som nevnt plukket ut og formet av K.A. Han sluset dem inn

Forretningsbygget i David Blids gate etter siste utbygging i 1986. Postkort K.A. Mysen.

i opplæring og videreutdanning som kvalifiserte dem til oppgavene

Allerede fra 1960-årene hadde han månedlige møter med regnskapsfører og alle ansatte. Her gikk de igjennom varespekteret med pluser og minuser i omsetning og etterspørsel. Økonomisiden ble belyst i åpenhet. Slik fikk de ansatte innsikt i hele bedriften og dermed et opplyst medarbeiderforhold.

Solgte seg ut i 1997

K.A. bestemte seg for å selge forretningene sine da han ble 67 år og pensjonist. Forretningsgården med forretningene i David Blid gate på Mysen, samt forretningen i A kim ble solgt til Hans Torper.

Østerdalen

Det gikk et par år, og K.A. var åpen for nye utfordringer. Hans tidligere ansatte Thor Iversen var kultursjef på Koppang i Østerdalen og tipset K.A. om at skoggården Seljordet i Stor-Elvdal var til salgs. Det endte med kjøp. Gjennom 11 år foredlet K.A. gården som skog-eiendom gjennom videre kjøp og makeskifter, samt bygging av utleiehytter. Her holdt han og Sigrid hus og møblerte den gamle og ærverdige hovedbygningen med antikke stilmobler og kunst. Jegeren K.A. fikk en ny arena å boltre seg på, med jakt på elg og rein. På det meste hadde gården kvote på 18 elg og seks reinsdyr.

Hosten 2010 ble gården solgt. Da var skog-eiendommen på ca. 22 500 mål og rommet seter og ni hytter.

Sigrid og K.A. Mysens stiftelse

Salgssummen på 20 millioner kroner ble gjort til en stiftelse med denne summen som fond. Stiftelsen har et styre som fordeler rentene av fondet med 40% til Mysen Idrettsforening, 30% til Mysen menighet og 30% til orienteringsklubben Flaggtreff.

Sorenskrivergården

K.A. og Sigrid kjøpte Sorenskrivergården på Mysen i 1988. Gården ble bygd på og ominnredet til selskapslokale. I andre etasje var det stort kjøkken og festsal. Festsalen ble dekorert av Nils Ellingard fra Valdres, med fremstillinger av gamle merkesteder i Eidsberg. Rommene i første etasje og i kjelleren ble innredet med gamle stilmobler med antikvarisk verdi, og med kunst fra K.A. og Sigrids samlinger. Også her ble Michael Jørstad første restaurator.

Gården ble et skattet selskapslokale i mange år, og var i K.A. og Sigrids eie til 1999.

Kunstinteressen

ble vakt tidlig K.A. ble kjent med Reidar Aulie under krigen. Da bodde Kari og Reidar Aulie med familie på Foss gård ved Eidsberg kirke, etter at Reidar var sluppet ut fra fangenskap på Grini. K.A. lå på gresset og betraktet kunstneren og kunsten hans. Senere kjøpte Aulie Karis slektsgård Randem i Tromborg og hadde gården som fristed ved siden av boligen i Oslo.

Seljordet gård i Aamot i Østerdalen som K.A. og Sigrid Mysen eide og utviklet fra 1999–2010 - foto 2003. Utlånt av K.A. Mysen

Aulie var sentral i et nettverk av norske kunstnere. Gjennom ham ble K.A. kjent med alle de store norske mellomkrigs-kunstnerne. Han kjøpte sitt første bilde som tenåring. Gjennom livet ervervet K.A. flere hundre verk av Reidar Aulie. Rundt 200 av dem ble overdratt og solgt til Eidsberg Sparebank i 2010. Hensikten fra begge sider var å sikre at denne kunsten med lokal forankring skulle bli bevart i bygda for ettertiden, og at kommende generasjoner barn og unge i vårt nærmiljø skulle kunne bli kjent med Aulies kunst. Bildene blir utstilt i et sirkulasjons-system i flere sentrale bygg i Eidsberg. Samlingen består av oljemalerier, tegninger, litografier/trykk og akvareller.

I dag (2019) har Sigrid og K.A. en samling med kunstverk fra et bredt

spekter av norske mellomkrigstids-kunstnere. Samlingen består av malerier, litografier, tegninger og skulpturer med mer. Av lokal betydning er særlig den resterende Aulie-kunsten og de til sammen 14 maleriene av Askim-kunstneren August Eiebakke.

Tre skulpturer (elg-familie) av Skule Vaksvik er montert på forretningsbygget i David Blids gate i fasaden mot parkeringsplassene på Sagtomta. To rådyr av samme kunstner er gitt og står i bakken foran de gamle kommunehusene på Heggin.

Ekteparet har også en stor samling med norske, antikvariske stilmøbler og andre kunst-gjenstander.

Politikeren

K.A. ble valgt som medlem av friluftsnemda i den sammenslåtte

Skrivergaarden etter restaureringen Tegning av Ola Øgar Svendsen

Eidsberg kommune i 1960. Ganske snart ble han leder. Her ble han viktig i arbeidet for å gjøre kjerneområdene i Fjella til forbud-soner for videre hyttebygging, og med regulert utbygging av skogsbilveier. Rakkestad og Marker kommuner ble med på disse planene. Slik ble Fjella vernet som riluftsområde helt ned til Linnekleppen i Rakkestad. Dette har fremdeles verne-betydning i spørsmålet om bygging av indkraftverk.

Han var medlem av kommunestyret fra 1980–87 og fra 1991 til -95. I denne perioden var han varaordfører i seks år og ordfører i to. I den siste perioden var han leder av teknisk hovedutvalg.

Kilder:

- Hans Wåler: Mysen-leksikon, 1999.
- Kjell Arnbjørn Mysen.
- Øvre Smaalenenes Avis.
- Indre Smaalenenes Avis.

A. Lie og A. Lie & Co.

Ved Dag Mysen

A. Lie

Halfdan Lie (1877–1965) ble født inn i en kjøpmannsfamilie i Haugesund. Som gryende ungdom begynte han i farens manufakturforretning. Denne lå i Haralds gate. Ganske straks dro han til Tyskland for å studere. Etter fem års studier i økonomi, handel og tekstillære var han i tre år reisende i Norge for et tysk firma. 23 år gammel ble han disponent i farens firma i Haugesund. Slik driftet han forretningen i 20 år, mens han drev en egen butikk i damekonfeksjon ved siden av, noe han kombinerte med salg av møbler. Han importerte kjoler og stoffer fra Tyskland. Halfdan ble en skattet deltaker i Haugesund-samfunnet som dyktig forretningsmann, fremragende idrettsutøver og forenings-menneske.

Halfdan ble enkemann i Haugesund. Hans andre kone het *Alfhild* (1885–1960). Hun var tysk. Familien

Aigeltinger drev agentur for tekstiler på Nordstrand i Oslo, med sterke forbindelser til Tyskland.

Jobbetiden under første verdenskrig fikk en brutal etterklang i Haugesund. Byens banker gikk konkurs og dro med seg mange i dragsuget. Lie var da en formuende mann, men gikk likevel over ende.

Alfhild hadde astma og trivdes ikke i vestlandsklimaet. Til sammen medvirket dette til at de slo til på en annonse og kjøpte *Konradine Gautestads* manufaktur- og utstyrsforretning i Storgata i 1923, og drev denne opp til å bli en betydelig forretning på Mysen. På grunn av situasjonen i Haugesund ble bedriften registrert på Alfhild; A. Lie.

Den dyktige forretningsmannen visste å innrede det begrensede lokalet smakfullt. Han var flink til å få inn varer med god kvalitet og med utførelser som kundene visste å sette pris på. Slik

Utstillingsvindu hos A. Lie under en julegateåpning, ca. 1950?. Foto: Halfdan Lie.

opparbeidet han en solid kundekrets.

Han var opptatt av husflid som del av forretningsprofilen og var dommer ved husflid-utstillinger.

Dessverre ble ikke astmaen til Alfhild noe bedre på Mysen. Derfor kjøpte de et hus på Nordstrand og bodde der med barna sine. Halfdan ukependlet til Mysen og bodde hos folkehøyskolemannen *Olaf Funderud*. De ble gode venner. Lie kjøpte tomt av Funderud og bygde Vandugveien 41 i 1931, som var i familiens eie helt til 2019. Alfhild og barna ble med mannen tilbake til det nybygde huset. Hun var blitt kvitt astmaen som ved et under, ved hjelp av den såkalte «Steinmannen» på Greåker.

Lie ble en viktig brikke i utviklingen av Mysen som handelsted. I mange år var han formann i Mysen Handelstands

Forening og styremedlem i Norges Kjøbmandsforbund.

«Handelshuset»

Bedriften gikk godt. Tidene forandret seg. Varespekteret ble bredere og dypere. Lokalene ble for små og Lie bygde nytt og større. «Handelshuset», Storgata 10, sto ferdig i 1937 og ble bygd i fire etasjer. I underetasjen ble det sengeutstyr-avdeling, i første damekonfeksjon, garn og gardiner. Andre og tredje etasje ble innredet som leiligheter og leid ut. Han startet også med eget fjær-renseri i kjelleretasjen, noe som med tiden viste seg å vokse til en stor bedrift i seg selv. Rensemaskinen kom fra Erfurt i Tyskland. Her kunne kunder få rensset dun og fjær, og få sydd puter og dyner.

Sentrale i betjeningen var *Evelyn*

Jacobsen (Jønsson), Ruth Hansen og Gunvor Langnes. Rakel Hallerud var sydame og ekstrahjelp.

I 1937 var månedlønnen for disse damene 18 kroner. Skjortestoff i 70 cm bredde kostet 65 øre pr. meter. Et brudepar kjøpte to jernsenger, to duntepper, fire puter, 12 laken, seks dynetrekk og to dusin håndklær. Dette kom på kr 117.

Krigen ble krevende for alle som drev forretning. Det var enkelt å få solgt varene sine. Utfordringen ble å få varer å selge. Alt var strengt rasjonert.

A. Lie & Co.

I 1948 var tiden kommet for sønnene Alf Halfdan (1921–2004) og Knut (1925–1980) til å overta. De registrerte firmaet A. Lie & Co.

Alf var født i Haugesund og kom til Mysen som to-åring. Da han tok

artium i Askim som 19-åring hadde han rukket å få med seg middelskolen og et år som utvekslingsstudent i handelsfag i Göttingen i Tyskland. Han studerte sosialøkonomi i Oslo. Alf var usedvanlig sprek. Han presterte å sykle opp Korterudbakken sittende på setet! Han var også balansekunstner på sykkel og opptrådte for jevnaldrende. Knut var idrettsmann og sosial nettverker, og ble etter hvert en motor både for hoppporten i distriktet, i Norge og internasjonalt, og for utviklingen av Momarkedet som en nasjonal og internasjonal artist-arena.

Utvidelse i 1955

Brødrene drev forretningen sammen etter farens stil og innretning frem til 1955. Da ble 2. etasje forbundet med første og innredet til avdeling for kåper og drakter. Denne avdelingen fikk raskt

Interiør i utstysravsdelingen hos A. Lie i Handelshuset i Storgata. Foto: Halfdan Lie.

et særdeles godt rykte. Avdelingen var lekkert innredet. I sy-avdelingen kunne damene til og med få trukket knappene i samme stoff som i kjoletøyet. Knut fylte butikken med liv og røre i form av mannekeng-oppvisninger og artist-opptredener.

Forretningen gikk bra. Brødrene fikk import-lisens for kjoler og kåper fra Tyskland og Holland. Det gjorde at butikken fikk inn lekre kjoler, kåper og drakter. De ga som resultat en god kundekrets. Eldre damer i distriktet husker forretningen fra disse årene med glede.

Alf hadde regnskapet og fjærrensieriet som sine spesielle oppgaver. Ellers arbeidet han mer i det stille. Knut var sosial og utadvendt og skapte liv og øre rundt seg.

Brødrene drev forretningen sammen til 1975. Men allerede midt på 1960-tallet begynte Alf også å gå egne veier. Han begynte som faglærer ved Indre Østfold Handelskole og fikk formell kompetanse gjennom Statens Lærerskole. Senere ble han adjunkt og rådgiver ved distriktets videregående skole. Derfor ble det naturlig at Knut drev forretningen alene fra 1975.

BRUDEUTSTYR

KR. 532,90

12 stk. øverlaken 2,250 m. til kjempelaken	Kr. 45,00
12 stk. underlaken 2,25 m.	40,50
12 putevar 60x90 cm.	24,00
12 do. 45x50 cm.	14,40
2 duntetter, 140x190 cm 6 poser, fin gåsedun	80,00
2 stk. tepperakk prima satin	26,00
2 fjærputer m/ 2 frekk 60x90 cm.	20,00
2 nakkeputer, helton 45x50 cm	11,00
2 p. jakkete, sløyser, lys	48,00
1 dus. sintet drettabhukter	14,00
1 dus. demask halsduk	20,00
4 stk. froerishukter	4,00
2 dus. klesskåpdukter	23,00
1 dus. glasshåndklær	15,00
1 dusin kvillemåtter	8,00
2 frokostduke i kererte bomull	19,00
3 damaskduker til 6 personer	21,00
1 dus. servietter 50x50 cm.	13,00
2 damaskduker til 8 personer 150x220 cm	20,00
1 damaskduk til 12 personer 150x300 cm.	23,00
12 servietter	18,00
Som av det beste	33,00
Kr. 532,90	

ALT AV DEN FINESTE KVALITET!

ELEGANT
GODT
BILLIG

A. LIE - MYSEN
TELEFONER 209, 211
TELEGRAMM "HALFDAN"

EN GROS
EN DETAIL

Prisliste over brudeutstyr fra A. Lie.
Utlånt av Stein Lie.

Mysen-profilene Alf og Knut Lie

Alf var en dyktig amatør-fotograf. Han etterlot seg verdifull dokumentasjon for ettertiden i form av bilder og film. I mange år filmet Alf små og store begivenheter i Mysen-samfunnets liv. Ikke minst har vi utallige meter med

Sengeutstyr engross & detail.

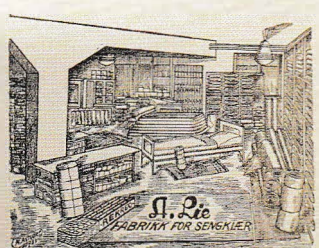
Spesialitet:
Utstyr til hoteller, sanatorier og sykehus.

Egne systemer for:
Sengetoil, duntetter, puter,
lakener, håndklær, dekketoil,
demittrekk, kulorte trekk.

Rekreomadrasser.
Dunmadrasser.
Ullmadrasser.

Stort og småt.
Billig og godt.

A. Lie

Andring for sengetoil, gultetter.

Reklameflyer fra A. Lie. Flyer utlånt av Stein Lie.

A. LIE

Tidl. K. Gautestads Eftf.
MYSEN Tlf. 205

Specialforretning i Senge-Utstyr.
Dame-Konfeksjon. Broderi-Artik-
ler. Kjoler. Kaaper. Kjolestoffer.
Kaapestoffer. Trikotasje.

Altid gode varer til lave priser. Forlang prøver.

AnnONSE for A. Lies utstyrforretning.

film fra Momarkedet gjennom mange år. Mye av dette blir nå digitalisert gjennom et prosjekt finansiert av statlige midler, og i samarbeid mellom kommunen, Mysen og Omegn Røde Kors og Eidsberg historielag. Han var aktiv i Handelstands-foreningen på Mysen, var med i Rotary og ikke minst i Odd Fellow-losje 62 Haakon Haakonsen, som han var med å grunnlegge i 1959, og som eier Villa Lore. Knut ble Mysen-samfunnets viktigste ansikt utad i to 10-år, både gjennom å ære konferansier under scene-showene på Momarkedet og ved å utvikle seg til å bli Norges viktigste hoppleder med internasjonal status. Han samlet verdens hopp-elite til skirenn i Vardebakken og samlet ledere fra Norge og Europa til opplevelser på Mysen. I 1978 ble han utnevnt til Ridder av St. Olavs orden av 1.klasse.

Guro Lie

Guro (1929–2019) var gift med Alf. Etter at barna deres ble større tok ividereutdanning som privatist og startet førskole for seksåringer i kjelleren i Lie-huset i Vandugveien

sammen med Marit Nordahl, i regi av Mysen menighet. Underveis var hun med å stifte Rebekka-losjen under Odd Fellow på Mysen, i stiftelsesåret for losjen i 1959. Her ble hun en drivende kraft resten av livet, og ikke bare på Mysen. Hun ble råds-president og øverste leder for Rebekka-losjene i Norge. Hun ble en influenser som har ført mye godt inn i manges liv. Det ble tydelig da hun ble bisatt fra Mysen kirke som 90-åring, med fullsatt kirke.

Bodil og sønnene

Knut døde så alt for tidlig i 1980. Da hadde sønnen Trond stått ved fars side noen år og hadde overtatt mye av ansvaret for butikk-driften. Det frigjorde Knut til det store engasjementet for Momarkedet og for hopp-sporten. Da Knut døde, overtok Trond som daglig leder og styrte butikken i morens navn. Broren Stein var også inne i driften et års tid i denne perioden.

Trond og butikken

I 1985 skiftet Bodil og sønnene boet etter Knut. Stein og Trond overtok A. Lie & Co. Samtidig kjøpte de Fru Lyng A/S i Oslo. Etterpå delte de virk-

Kåpestativer hos A. Lie på Mysen. Foto Halfdan Lie.

somhetene mellom seg. Trond fikk A. Lie & Co og Stein overtok Fru Lyng A/S.

Trond drev da A. Lie & Co videre til han solgte butikkvirksomheten til Marit Olaussen.

Marit Olaussen og Tekstilmagasinet

Marit begynte hos Lie i 1981. Hun ble straks tent for faget, for det å selge og ha kontakt med kunder, og for det brede spektret i vareutvalget i denne forretningen. Hun forteller med entusiasme om hvordan hun lærte mye av Trond og de andre i butikken, og om de frie tøylene Trond ga henne, så hun kunne utvikle seg dit hun ville.

Da Trond bestemte seg for å satse på event-bransjen på heltid i 1990, overtok Marit varebeholdningen og butikkdriften, og fortsatte under firmanavnet «Tekstilmagasinet».

Da var krakket etter jappe-tiden på sitt tyngste, med høye renter og sviktende etterspørsel. Marit måtte

følgelig henge i stroppen sent og tidlig for å få bedriften til å gå rundt. Hun satset stort på gardiner. Det var svært arbeidskrevende. Folk ville fremdeles ha spesialsydde gardiner. Da var det å dra hjem til folk og ta prøver eller henge opp ferdige gardinheng på kveldstid, etter stengetid i butikken. I helgene klippet hun til nye gardiner så andre kunne sy dem i butikken på dagtid.

Dette var selvfølgelig slitsomt i lengden. Dessuten fant hun ut at det var korsetterings-avdelingen som lå hjertet hennes nærmest. Etter knapt fire år fikk hun leie hjørnelokalet i krysset David Blids gate/Storgata av Kristian Andresen og innredet butikk der under det presise navnet «Korsetten». Her drev hun i 25 år til hun i 2019 sendte eierskapet videre til nestemann, og ble ansatt selv.

Men fortellingen om «Korsetten» venter vi med til neste år. Da vil vi forsøke å forme en samle-fortelling om

alle de driftige damene som har drevet butikk på Mysen.

Ellen Raknerud

tok over etter Marit i 1994. Hun hadde da arbeidet i flere år for Jon Egeland i Spydeberg. Egeland drev da to forretninger i tettstedet, én i manufaktur og én med gardiner. Slik hadde hun solid erfaring i bransjen hun kjøpte seg inn i på Mysen.

Marit tok med seg undertøy-avdelingen i Tekstilhuset til Korsetten. Dermed fortsatte Ellen kun med utstyr og gardiner. Nå var tidene på vei opp igjen fra dumpa etter jappetiden. Hun sto på og drev godt i mange år. Hun forteller at det å drive butikk og ha kontakt med kunder ga henne mening og glede.

Utstyrs-avdelingen rommet det meste av det som kunne tilbys i dyner, puter, tekstiler, tepper osv. Gardinavdelingen var mest travel og arbeidskrevende. Ellen hadde flere jenter som satt hjemme og sydde. I tillegg hadde hun 4-5 ansatte i butikken i til sammen to årsverk. Ellen forteller at de stort sett måtte være to på jobb i butikken til enhver tid.

Like etter årtusenskiftet kjøpte Ellen butikkene til Jon Egeland i Spydeberg.

lik drev hun både i Spydeberg og på Mysen helt til 2008. Da avviklet hun forretningen på Mysen. Det nyåpnede ørstadsentret hadde tappet sentrum for kunder. Siden har det ikke vært denne type handel i «Handelshuset».

I Wilses vei i Spydeberg driver hun i 2019 fremdeles «Tekstilmagasinet Ellen B. Vinnes Raknerud», med en god undekrets.

Fjærrenseriets utvikling

Fru Lyng i Oslo var i alle år fjærrenseriets største og viktigste kunde. Trond og Stein begynte alt som store barn å pakke dyner for forsendelse til Oslo etter skoletid. Fra fylte 18 og med sertifikat begynte Stein, og senere Trond, å kjøre dyner til Oslo to ganger i uken, etter skoletid. Derfor, da Fru Lyng skulle selges i 1985, var det Stein og Trond som fikk henvendelse om å overta bedriften. De slo til og skapte dermed ny dynamikk når det gjaldt fjærrenseriet. Trond begynte å produsere dyner i store kvanta, som ble solgt gjennom brorens firma i Oslo, og flyttet produksjonen til større lokaler på Mona.

Norsk Dun A/S

I 1987 kjøpte Trond den nedlagte lakkfabrikken på Folkenborg og stiftet firmaet Norsk Dun A/S. Da begynte produksjonen av dyner og puter å skyte skikkelig fart. Stein kjøpte produkter for opptil 10 millioner kroner i året av sin bror.

Gjennom 1990-årene kjøpte Trond opp flere firmaer i samme virksomhetsområde og utvidet produktspekteret til også å omfatte engros-virksomhet for boligtekstiler som sengetøy, håndklær osv.

I 1990 leverte Trond alt av dyner og puter til det nybygde hotell Plaza i Oslo. Salget tok av. Firmaet fikk nye tilganger gjennom oppkjøpte sidefirmaer og konkurrenter. Slik vokste bedriften til å bli ledende i Norge, sammen med Høie fabrikker. I 1999 hadde firmaet rundt 50 millioner kroner i omsetning, med 10 ansatte.

Dun og fjær kom hovedsakelig fra Kina, men noe også fra Europa.

Forbindelsene med leverandørene ble viktig, og ble godt tatt vare på.

«Dynekulturens Mekka» og Turiform

I slutten av 1990-årene ble Mysen nevnt i pressen som «dynekulturens Mekka» i Norge. Samtidig ble porteføljen av firma- og merkenavn så omfattende at det trengtes en opprydning.

Designeren *Turid Tobiassen* ble engasjert til å kultivere firmaets merkeprofil.

Det resulterte i et skifte fra å drive en produksjons- og engrosbutikk, til også å bli en design-avdeling for boligtekstiler med sin egen merkevare: Turiform.

Dette skjedde samtidig med at Stein kom inn i selskapet på eiersiden, sammen med *Tom Fjeld-Nielsen*.

Nordicform

Sammen med danske samarbeidspartnere var Trond og Stein med på å etablere det danske firmaet Quilts

of Denmark. Dette firmaet kopierte bedriftsprofilen på Mysen og gjorde samme suksess i Danmark. Fremstøtet resulterte i at de døpte om konsernet til Nordicform. I 2003 etablerte de Nordicform i Sverige, i Skene ved Borås.

I 2006 var lokalene på Folkenborg blitt for små. Da leide de lagerbyggene etter Susebakke Trævarefabrik som Bergerkrysset Eiendom eier og forvalter. Eierne pusset opp, bygde om og gjorde de nødvendige arealene klare til innflytting.

Etter 2006 har selskapet vokst og lagt på seg til flere kanter. I 2016 ble all virksomhet i firmaet utenom den danske fabrikken, flyttet hit til Mysen, inkludert ansatte. Flyttingen omfattet designavdelingen i Kristiansand, et utstillings- og salgsrom i Oslo og datteravdelingen i Sverige. Fra da av er Sverige-firmaet en ren salgsavdeling.

Kjærlighetsstien I ble oppgradert

Sengeutstyr som produseres hos Nordicform. Foto: Stein Lie.

– i ininstrasjonslokale hos Nordicform på Susebakke. Foto Stein Lie.

og påbygd. 6500 kvm. ble stilt til disposisjon for Nordicform. Ansatte ble også flyttet hit. Lagerhallene for produktene deres fyller større volum enn de på en norsk Ikea-butikk.

Norvy Group

i 2009 ble alle aksjene i de ulike virksomhetene samlet i et nytt konsern som heter Norvy Group.

Det har hovedkontor i Danmark og eier i Nordicform AS på Mysen, Nordicform i Sverige som nå er et rent salgsselskap, og Quilts of Denmark. Konsernet eies av Nordicform Holding der Trond og Stein er de største eierne og har aksjemajoritet. Konsernet omsetter for rundt 450 millioner norske kroner samlet. Firmaet har rundt 50 ansatte på Mysen og rundt 150 totalt.

Stein Lie

Stein (født i 1953), bor i Askim. Han har driftet Fru Lyng og et par andre firmaer i Oslo siden 1985. Etter at han ble medeier med broren Trond i Turiform i 1999, og dermed også i den etterfølgende Nordicform og i Norvy Group, har han i flere år vært styreleder i firmaet og daglig leder i bedriften på Mysen.

For Stein har familie-genene resultert i en sterk og langvarig interesse for moderne kunst. Han drev et kunstgalleri for slik kunst i noen år. Nå er galleri-engasjementet trappet ned til en mer lavmælt forretning uten daglig drift.

Han har spesialisert seg på uttrykksformene til to av de mest markante nåtids-kunstnerne i vår kultur: Bjarne Melgaard og Sverre Koren Bjertnæs. De rommelige lokalene til

Nordicform på Mysen er fylt av en stor bredde i kunstuttrykk av disse to internasjonalt verdsatte bidragsyterne til samtidskunsten.

Trond@eventyrlie

Trond, (født 1955), bor i Skjeberg. Ved siden av det som er nevnt ovenfor, driver han event-firmaet Eventyrlie A/S.

Han ble med i ledelsen i Momarkedet i 1977 og jobbet sammen med faren Knut til han døde i 1980.

Deretter ble han leder av underholdnings-komiteen og senere leder av Momarkedet frem til 50-årsjubiléet i 1999. Der deltok dronning Sonja, ensemblet Riverdance fra Irland og en rekke andre internasjonale artister.

I 1981 gjennomførte Momarkedet en direktesendt TV-overføring til 52 land i forbindelse med 25-årsjubiléet til Melodi Grand Prix. Tina Turner var også et høydepunkt med sin opptreden og sitt nærvær.

I alle disse årene gikk Momarkedet med overskudd. Samtidig ga markedet fokus og oppmerksomhet til ulike merkesaker for Røde Kors. I tillegg genererte det også flere millioner kroner til lokale lag og foreninger for dugnadsinnsats under markedsuka.

I de siste 25 årene har Trond produsert eventer over hele verden (Kina, India, Myanmar, Saudi-Arabia, Oman, Russland, Brasil, Malaysia, Filippinene, Thailand og Tyrkia, for å nevne noen).

Trond eier dette selskapet sammen med blant andre Joachim Berg (fra Mysen). Tronds datter, Tara Lie, er ansatt i selskapet.

De er ett av de største og raskest voksende eventselskaper i Norge.

Allerede etter tre års drift hadde de over 75 millioner kroner i omsetning og god inntjening.

De produserer eventer for næringslivet og arrangerer konserter og oppsetninger. De har også et eget booking-byrå til formidling av artister. De forvalter rettighetene til Jahn Teigen og er aktuelle (oktober 2019) med musikalen «Optimist» som spiller for fulle hus på Chateau Neuf i Oslo.

De er 100% eiere av «Allsang på Grensen» og produserer disse programmene hvert år for TV2 fra Fredriksten Festning i Halden. Opplegget er jo ikke så ulikt det som foregikk fra scenen på Momarkedet: Utekonserter og messeområde på historisk grunn.

Kilder:

- Hans Wåler: Mysen-leksikon, 1999
- Halfdan Lie, Stein Lie, Trond Lie,
- Marit Olaussen og Ellen Raknerud

Tomme kasser

Han vesle Amund var oppfodt hos besteforeldra sine. De bodde i ei lita hytte og hadde hjelp tå fattigkassa. Veslegutten hørte titt og ofte at døm fekk så lite tå kassa. Han hadde noen plikter, han Amund au. Han skulle sørge for at vedakassa alltid var full. Det var'n lei, og vedakassa var tom støtt, syns'n. Siden besteforeldra talte om fattigkassa, at den au var tom støtt, så sa'n:

– Fattigkassa og vedakassa er de verste kassene, for døm er tomme støtt!

Fra L.M. Enger til C. W. Korterud A/S

Av Dag Mysen

L.M. Enger

Lars M. Enger (1891–1957) vokste opp som bondesønn på Biri og begynte som ekspeditør i en Gjøvik-forretning som 17-åring. Etter hvert tok han handelskole og handelsbrev mens han bodde på Kløfta, og fikk også praksis der. Her møtte han Ullensakerjenta Olga som ble hans ektefelle, ei framifrå dame med tæl og pågangsmot. Fra

1914-19 var han ekspeditør hos Doblougi Oslo. Der fikk han innblikk i det nyeste i manufakturbransjen.

I 1919 kjøpte ekteparet Torvet 2 i Mysen (senere Storgata 2) Dette huset ble bygget av Anton H. Mysen rundt 1903 og solgt til Anders Mortvedt i 1912 Han igjen solgte bygget til skredder Johnsen som videresolgte til Enger i 1919

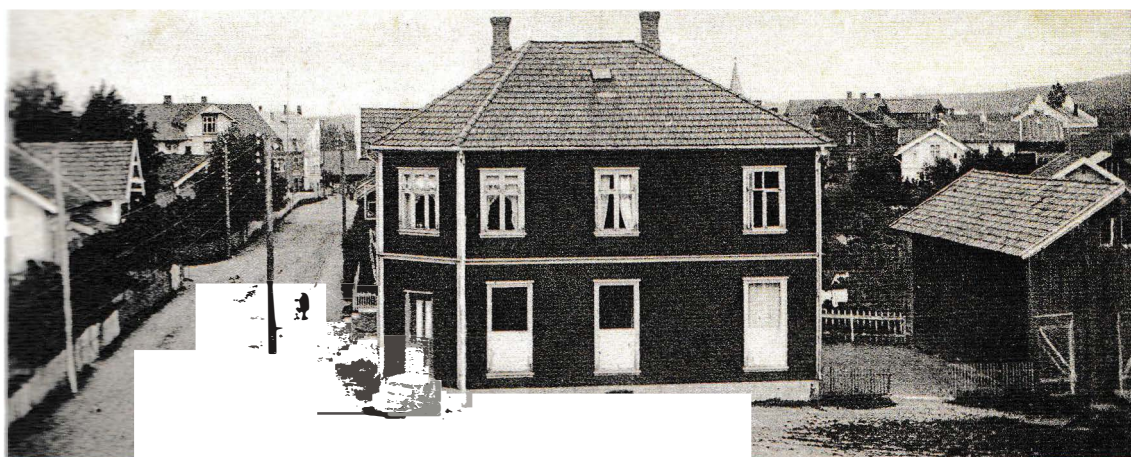
Han innredet forretningen som manufakturforretning i tradisjonell stil. Han førte et bredt utvalg av manufakturvarer og utstyr: Stoffer og sysaker, puter, dyner og pledd med mer. I tillegg hadde han en mindre avdeling med herreklær, stort sett bare dresser og hatter.

I 1933 bygde de ut butikken mot kirken. Det ga mer plass til vareutvalget og i et bredere spekter. Olga var med i butikkdriften sammen med frøken *Skykkelstad* fra Eidsberg. Også *Sigrid Nygård* kom inn i butikkdriften som ekspeditrise.

Samfunnsengasjerte mennesker

Lars og Olga Enger var engasjerte mennesker som satte farge på Mysen-miljøet i nesten fire 10-år.

Mysen.

Torvet 1 i Mysen slik bygget så ut før 1915. Postkort Jul Aage Krosby

Lars satt i herredstyret fra 1928–34. Han var formann i fattigstyret, badestyret, kinostyret, forliksrådet og styret i Mysen Sparebank. Under krigen var han formann i det lokale luftvernet. Underveis var han kirkeverge for Mysen kirke og menighet i 30 år, fra 1923–53.

Olga var lesehest og en skattet opp-leser. Hun var medlem av skolestyret, skolekjøkkennemnda og det kommunale tilsynet. I tillegg var hun formann i Sanitetsforeningen i en årrekke. Da «svenskesuppa» kom til Norge under krigen, ledet hun serveringen av denne på skolene i bygda.

L.M. Engers Eftf. – Nygård og Korterud

Da 1950-årene kom, begynte helsa til Enger å skranke. Han tilbød da forretningen til Sigrid Nygård som arbeidet hos ham i butikken. Hun fikk med seg søsteren Elsa og hennes mann Ernst W. Korterud. Sammen overtok de forretningen og bygget i 1955. Lars og Olga flyttet da inn i villaen de eide i Vandugbakken. Elsa og Ernst flyttet inn i leiligheten som da ble ledig i annen etasje over butikken, med barna Tore og Inger. Ernst hadde da for lengst opparbeidet en god transportforretning i Oslo og hadde agenturet i nordre Oslo for Diplom-Is. Han beholdt transportforretningen sin frem til rundt 1980 og pensjonsalder.

De overtok varene og vareutvalget etter Enger og fortsatte butikkdriften i hans spor en del år.

E.W. Korterud

I 1963 kjøpte Ernst ut Sigrid og ble ene-eier. Da var det blitt en ny tid med annerledes etterspørsel og nye

klesvaner. Stoff-avdelingen ble bredere og større. De fikk inn en korsetteringsavdeling (dame-undertøy) og dameklær. Salget av dyner tok av og ble en viktig del av forretningsprofilen. To ganger i året tok de inn et stort parti vintermakko for herrer, med feil. Partiene gikk ut på salg i løpet et par uker. Ulltepper og flannels-tepper var også viktige salgsartikler.

Gunvor Haug begynte i forretningen like før den ble overdratt og fortsatte som ekspeditrise og særdeles dyktig sydame til begynnelsen av 1990-årene. Ernsts sønn Tore dro til Larsen & Lütken i Oslo etter artium, og arbeidet der et halvt år for å lære om stoffer og behandlingen av dem. Senere dro han noen måneder til Århus i Danmark for å fordype seg i utstillingsteknikk og fargelære. Både før og etter var Tore en «potet» som ble brukt til alt mulig i foretaket, fra is-kjøring til ekspedering av korsetter. I denne perioden og frem til 1990-årene arbeidet også Oddrun Pettersen, Arna Melbye, Helga Bye, Torunn Meyer, Wenche Ekeberg, Kirsten Johansen, Tove Diskerud, Tove Trømborg, Torill Trollerud, Tove Vollebekk, Jorun Hansen, Bjørg Homs-tvedt, Gunvor Korterud, Aud Hansen, May-Lisbeth Jorud og Bjørg Langbråten med flere i butikken.

Gulvbelegg og håndverk-tjenester

I 1969 ble forretningsgården utvidet mot kirken igjen, i betong med kjeller og én etasje. Da begynte de med vegg-til vegg-tepper og avpassede tepper i forskjellige størrelser i underetasjen. Tore ble motoren i denne avdelingen og hadde dette som sitt hovedarbeidsfelt frem til 1994.

Avdelingen ble en suksess. Tore

drev alene i begynnelsen. Han solgte om dagen og la tepper på kveldstid. Ganske straks ansatte han tre medarbeidere. Utviklingen skjøt fart og fikk stort volum. I tillegg kom andre typer gulvbelegg samt alt som trengtes av tapeter, sparkel, maling osv. til innrednings- og oppussingsprosjektene som ble gjennomført.

Tore fikk hånd om flere store prosjekter i Norge og Sverige via norske entreprenører; alle EPA-butikkene i landet, flere store kjøpesentre, rettsbygningen i Lillestrøm osv. Tore hadde gående 30 mann i 10 år bare på Oslo havnelager og prosjekt Rosenkrantz gate. På det meste engasjerte Tore ca. 55 medarbeidere i denne bransjen. I denne forbindelse tok Tore mesterbrev i byggtapetser-faget.

Det ble investert i godt maskinelt utstyr som for eksempel pumper som

kunne pumpe sprøytesparkel gjennom to tommers rør over 500 meter. Firmaet hadde opptil fire 12-seters minibusser for frakt av folk til arbeidsstedene, flere stasjonsvogner/varevogner og to lastebiler. På det meste var omsetningen i denne avdeling på 25 millioner kr eks. moms.

Et eksempel kan være Oslo havnelager der Tore hadde et totaloppdrag. Huset består av 4000 kvadratmeter i hver etasje i 10 etasjer, pluss garasjekjeller og loft. Det ble bygd i 1922 som Europas største frittstående murbygg. Det ble reist i løpet av tre år av et team på 2800 medarbeidere. Som eksempler på dimensjonene i totaloppdraget kan nevnes at Tores folk malte og fikk på plass listverk i en lengde fra Nordkapp til Lindesnes og tilbake til Bodø, og at de hang opp 130 000 kvadratmeter glassfiberstrie. Én og én etasje ble

Storgata 11, ca 1965. Foto: Tore Grinna.

interior

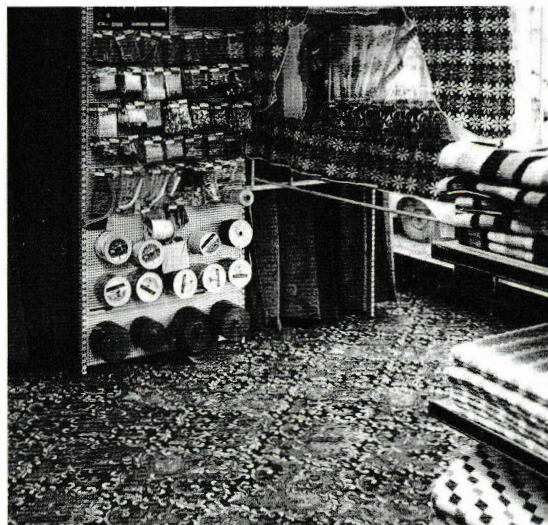
T.W. KORTERUD
 (09) 89 22 07
BYGGTAPETSERMESTER

TAPETSERING · TEPPE OG VINYL GULV
 SPRØYTEMALING · FLISESETTING · GARDINER · UTSTYR

*Fra gardinavdelingen, ca 1980.
 På bildet: Elsa Korterud. Foto: Ernst Korterud.*

*Fra tekstilavdelingen ca 1975.
 Foto: Ernst Korterud.*

Fra tekstilavdelingen ca 1975. Foto: Ernst Korterud.

gjort ferdig til installering av leietakere. Det var Thor Andenæs A/S som eide brorparten av aksjene i bygget og som styrte virksomheten.

Bredere butikk

I begynnelsen av 1970-årene begynte de med gardiner. Dette ble raskt en viktig avdeling i forretningen. Også her ble det store omsetnings-mengder. Firmaet hadde 7–8 damer som stort sett drev med gardiner. De både solgte, sydde og hang opp de ferdige gardinene hos kundene. De leverte også gardiner til store byggeprosjekter, som for eksempel i Nydalen i Oslo. De fikk også gardinprosjekter i hoteller.

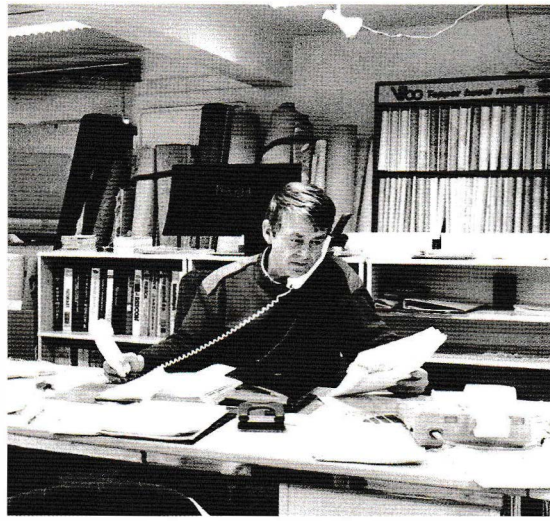
I samme tidsrom begynte de å forhandle Bernina symaskiner. I 2019 er dette fremdeles en del av vareutvalget.

Tore hadde et stort nettverk av entreprenører som oppdragsgivere. Det betyr at kundene hans var fornøyde. Tore var nøye med service og nødvendige etterarbeider.

Fra slutten av 1960-årene ble det innredet avdeling for dame-tøy. Utover i 1970-årene ble stoffavdelingen mindre etterspurt fordi konfeksjon ble så billig og bra. Det førte til at Tore rev ned en del av butikklokalet og fikk inn en større dameavdeling med klær fra blant annet Danmark og England. I tillegg utvidet han gardinavdelingen.

T.W. Korterud

Da hadde Tore overtatt hele bedriften fra faren Ernst. Det skjedde i 1978. Da var avdelingene i butikken oppe i første etasje godt i gang under Ernsts ledelse. Derfor kunne damene i avdelingene drive butikken videre på en ganske selvstendig måte. Det frigjorde Tore til

Tore Korterud i sving på kontoret.

Foto: Espen Tveit.

å fokusere på underetasjen og driften av det store markedet for gulvbelegg, tepper, tapeter og håndverktjenester med fliser, kjøkkeninnredninger, maling og alt annet som trengtes til omfattende opprustning i bygg. Det siste prosjektet var et hotell i Lillehammer før OL i 1994. Da gikk prisene ned på det firmaet levde av. Lønnsomheten var ikke lenger interessant og Tore la ned avdelingen.

Boli A/S og Tabo A/S

Da inngikk Tore et samarbeid med Anders Pettersen fra Eidsberg og begynte å kjøpe opp og renovere bygg, hovedsakelig i Oslo. På denne tiden var husprisene på et bunn-nivå over hele landet, og ikke minst i Oslo. Selgerne var stort sett banker. De drev ikke med eiendomsforvaltning og ville kvitte seg med eiendommer de hadde måttet overta så raskt som mulig.

Det var bare Anders og Tore som arbeidet på eiendommene for å få de opp og stå som utleieobjekter. Husene rommet kun leiligheter. Dette drev

de med til rundt 2005. Da delte de firmaene mellom seg. Tore har siden solgt alle eiendommene sine.

C.W. Korterud A/S

Datteren *Camilla* dro til Tyskland etter videregående. Hun arbeidet for en forretningsforbindelse av Tore som er teppeprodusent. Etter et par år kom hun tilbake og kjøpte gården Øvre Korterud i Hærland av sin farfar. Samtidig begynte hun i butikken, i hovedsak i håndverksavdelingen.

I 1991 overtok *Camilla* varebeholdningen og drev butikken som leder. Etter at håndverksdelen ble nedlagt i 1994, overtok *Camilla* den resterende avdelingen i kjelleren. Hun begynte samtidig stort med barneklær i første etasje.

Anne Kirsti Kristiansen drev da med bunader, garn og broderier i Kristensens Eftf. i Torvet 1. På slutten av 1990-tallet flyttet hun inn hos *Camilla* som leietaker. Dette endte med at *Camilla* overtok og kjøpte henne ut.

Etter tusenår-skiftet justerte *Camilla* butikkprofilen slik at det ble en stor avdeling med bunader, broderier og garn. Underetasjen ble prøve- og produksjonsavdeling for bunader. *Tove Diskerud* (gift *Bingen*), som ble ansatt av *Ernst* som 16-åring, ble en krumtapp i dette med søm og tilpasning av bunader. Det er mange i distriktet som i dag broderer og monterer bunader i hjemmet sitt for bedriften. I underetasjen er det også mottak for rens av klær og andre tekstiler.

Formelt overtok *Camilla* hele virksomheten i 2004 og registrerte firmaet *C.W. Korterud A/S*.

Fra stand på Momarkedet i 1995. På bildet: Camilla Korterud. Foto: Preben Sparre Enger.

Torvet 3

I 1909 bygde *Anton H. Mysen* også Torget 3 (senere *Storgata 9*) og solgte det til kjøpmann *Emil Grønn*. Forretningen og gården ble overtatt av *Martha Opdahl* i 1926. Hun begynte med barnetøy og annet barne-utstyr. *Holm Berg* kjøpte gården og butikken i 1954, der datteren *Marit* fortsatte med det samme varespekteret under navnet «*Barneutstyr*» frem til 1997.

I 2015 var bygget til salgs. *Camilla* kjøpte det, bygde om og ut, og innlemmet bygget som del av sin forretning. Da tok *Camilla* inn igjen en dameavdeling og gjorde den ganske stor.

Høsten 2019 er forretningen dominert av damekonfeksjon og barneklær, garn, broderiavdeling og bunadproduksjon etter mål og etter

Fra bunadavdelingen i 1995. Fra venstre: Anne Kirsti Kristiansen, Tina Johansen, Camilla Korterud, Tove Bingen (Diskerud). Foto: Tore Korterud.

gamle, norske håndverkstradisjoner. Og Bernina symaskiner blir fremdeles solgt hos Camilla.

I tråd med tiden rommer butikken en sy- og reparasjons-avdeling som tar på seg små og store oppdrag, fra å sy i en knapp for en kunde til å levere 1000 gardinsjal til Ørlandet flystasjon.

Filial i Rakkestad

Camilla drev gardinbutikk i Rakkestad i sentret ved Bergenhus-krysset i siste halvdel av 1990-årene.

Filial på Morenen

I 2012 overtok Camilla en garnbutikk på Morenen kjøpesenter. Garn er blitt en stor del av Camillas handelsprofil.

Pr. 2019

beskjeftiger Camilla rundt femten medarbeidere i hel- og deltidstillinger.

Omsetningen varierer med rundt 10 millioner kroner pr. år, eks. moms.

Kilder:

- Hans Wåler: Mysen-leksikon, 1999
- Indre Smaalenenes Avis.
- Tore W. Korterud.
- Camilla W. Korterud.

Petra og Margit Spedstad

Vevsøstre med sans for flid og kvalitet

Av Eva Tveter

Søstrene Petra Marie og Ingrid Margit Spedstad, ofte kalt for «Spedstadjentene», ble født på gården Spedstad i Trømborg i henholdsvis 1908 og 1910. Foreldrene, Sofie og Julius Spedstad, oppdro døtrene til flittige og plikttro jenter, noe som preget dem hele livet. Slik var det også i deres mange år som veverker. Høydepunkter i deres yrkesliv var bestillingsarbeider i gardiner og møbelstoffer til Oslo Rådhus, kronprinsboligen «Skaugum» i Asker og «Kongeskipet Norge», som ble gitt som folkegave til kong Haakon i 1948. Disse oppgavene ble ikke gitt til hvem som helst. Likevel: Flere karakteriserer søstrene Spedstad som norgesmestre i beskjedenhet!

Skole og arbeid

Sviu skole lå ikke langt fra hjemmet, og de små jentene trippet glade avgårde for sju år på folkeskole og deretter fortsettelsesskole. Begge var skoleflinke og musikalske, og storesøster Petra, fattet tidlig interesse for å bli lærer. Den drømmen ble aldri oppfylt, noe som nok var et savn. I stedet ble det husmorskole på begge, Petra på Risum i Østfold og Margit på Rosenvilde i Bærum.

For øvrig var det nok av arbeidsoppgaver på gården med både ute- og innarbeid. Far Julius var også bankmann og sterkt engasjert i bygdas styre og stell, mens mor Sofie hadde

bevegelsesproblemer på grunn av en hofteskade. Sofie var særdeles flink i all slags håndarbeid, som brodering, strikking, hekling og ikke minst veving, og jentene lærte tidlig å skape fine arbeider på hennes nydelige blåmalte vevstol.

I 1937 flyttet de sammen med foreldrene til villaen Fjeldstad, ved Eidsberg stasjon. Faren var sliten og syk, og døtrene passet lojalt på sin far og mor til begge var døde.

Milevis med vevnader

I nesten 40 år satt Petra og Margit ved vevstolene sine og produserte bunke på bunke med husflidstoffer. De startet i 1937 med å veve for Husflidslaget, men fikk etter hvert større og større oppgaver for «Husfliden» i Oslo.

Å veve er hardt arbeid, særlig når stoffbredden er 140 cm. Enkelte av rullene var på 60 meter(!), og det ble trening som kjentes godt i hender, skuldre og armer. Petra slet også med ettervirkninger av giktfeber, og foretrakk som avveksling veving av lettere gardiner og silkestoffer.

Kvalitetsarbeid

Søstrene ble fort kjent for alltid vel utført arbeid, og de fikk mange store oppdrag for offentlige bygninger (Oslo Rådhus) i tillegg til kirketekstiler som messehageler, et vanskelig og krevende arbeid. Bunadstoffer ble det også mange titalls meter av.

Kom man på besøk til Fjeldstad på

Petra Marie og Ingrid Margit Spedstad hadde to vevstoler, en stor for tyngre stoffer og en liten blå for «finere» arbeider. Søstrene var trofaste i sitt arbeid i over 40 år og hadde et usedvanlig godt søskenforhold. (Foto: Indre Smaalenenes Avis.)

hverdager, kunne man høre dunkene fra skjeslaget til langt ut på kvelden, Rent økonomisk var ikke veving særlig innbringende, men vevtantene hadde skaper- og arbeidsglede i tillegg til en sterkt velutviklet pliktfølelse. Spoling og renning ble unnagjort mellom vevøktene, og de var stolte av hva de fikk til.

Utmerkelser

Petra og Margit hørte til elitelaget av veversker som arbeidet for «Husfliden» i Oslo. I 1966 fikk de diplom fra «Den norske husflidsforening» for godt arbeid i mange år, og i 1970 ble de tildelt Norges Husflidslags hederstegn for utvist interesse for husflidssaken og for godt husflidsarbeid. «Hjemmets flid – folkets styrke», står det på diplommet.

Håndarbeid av mange slag

Også mer tradisjonelt håndarbeid mestret søstrene med glans. De broderte nydelige duker (like pene på vrangen som på rettsiden!), heklet hopetall med store og små brikker, og kreerte nette små lommestørklær med blomster og kanter av nupereller. Altfor fine til å snyte nesa med! Selvfølgelig sydde de også sine egne bunader, Østfoldbunad på Petra og Løkendrakt på Margit.

Musikk, sang – og Hebron

Mange superlativer kan knyttes til søstrene Spedstad, som ble kalt «Spedstadjentene» på folkemunne. De var flinke, flittige og fromme, og deltok mye på kirkelige møter, særlig i bedehuset «Hebron» som lå like

ved hjemmet deres. Begge var med i sangkor, og Petra var dyktig på orgel og en flittig brukt akkompagnatør. Gitar spilte de også begge to.

Petra ble aldri lærer, som hun gjerne ønsket, men hun var søndagsskolelærer i mange år, og søstrene innbød ofte til religiøse møter i sitt hjem fylt med antikke møbler med selvevede trekk og hjemmelagede ryer på alle golv.

Begge var flinke til å skrive, og storesøster var en etterspurt forfatter av sanger til høytidsdager som konfirmasjoner og bryllup i familien. Her var det vers med rim og rytme som ville fått enhver norsklærer til å fryde seg.

Matauk og hushold

Selv etter flytting fra gård til villa, var

det viktig å utnytte jord og hage til dyrking av mat. Under krigen hadde de villagris og høns i uthuset. Potetåker, grønnsak- og blomsterbed ble spavendt med håndkraft for å gi ekstra mat til en lang vinter

Gjestfriheten var stor på Fjeldstad, og alle som kom innom ble bevertet med kunstferdige smørbrød og en velassortert kakemeny. De plukket blåbær i skogen for syltetøy og vin, og mange fikk resepten på deres velsmakende sitronøl, brygget på enebærlåg. Oppskriftene samlet de med nydelig håndskrift i en egen skrivebok.

Verdens beste tanter

Petra og Margit fikk aldri stifte sine egne familier, men vi, deres tante- og grandtantebarn husker dem som

Dessverre er «vevboka» med flere hundre prøver av søstrenes produksjon forsvunnet, men de var også særdeles flinke med nesten alle typer av håndarbeider – ikke minst brodering. (Foto: Eva Tveter.)

Det finnes mange heklearbeider etter vevsøstrene. Det hadde de lært av sin mor, Sofie, og man måtte aldri sitte med hendene i fanget. (Foto: Eva Tveter.)

særdeles kjærlige omsorgspersoner med et ungdommelig sinn. De hadde et stort forråd av rim og regler, barnesanger og fortellinger. På slutten av sitt liv spilte de sågar inn på bånd flere gamle sanger og historier som ikke skulle gå i glemmeboka. Det var heller ikke dumt for oss barn at der alltid var velfylte kakebokser.

Miljøagenter

Uten at de tenkte bevisst på det, må vi i ettertid beundre våre vevtanter for deres miljøvennlige livsførsel. Der var nøkternhet i alle valg, dyrking av egen mat, gjenbruk og omsying av gamle klær. Bruk og kast var et ukjent begrep. Klær som ikke egnet seg for nybruk ble klippet til metervis av lange remser for filleryev. Og så glade de var den

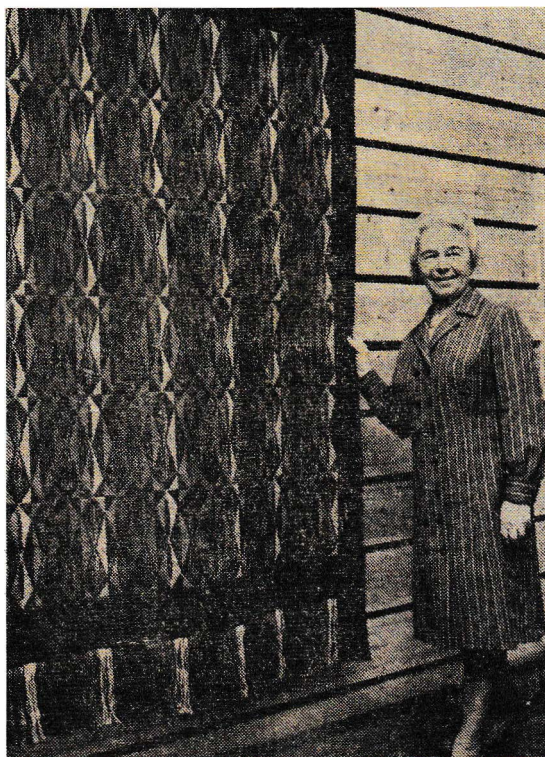
dagen som de fikk fryseboks! Der var det også orden i varebeholdningen med vakkert førte innholdslist. Frøs de på vinterstid, tok de på tykke hjemmestrikkede strømper i stedet for å skru opp varmeovnene, eller bruke mer ved. Å være andre til nytte og hjelp var en selvfølge, slik det også var å gi «tiende» av sine ganske lave inntekter. Vi minnes dem med glede.

Samarbeid med Agnes Skykkelstad

Petra og Margit Spedstad hadde i alle sine år som veverker nær kontakt med sin kusine Agnes Skykkelstad som var jevngammel med Petra, født i 1908. Agnes var leder av Den Norske Husflidsforenings vevstue fra 1945 til 1977 og var i alle disse år kusinenes nærmeste konsulent. Hun fikk bred

utdanning innen vev bl.a. ved Statens kvinnelige industriskole og Statens Håndverks- og Kunstindustriskole, og hadde mange studiereiser i Skandinavia, Sveits, Skottland, Irland og Peru.

Agnes Skykkelstad ble en skattet mønsterdesigner for veving av tekstiler og skapte et bredt utvalg av duker og løpere i damask og lin. Hun arbeidet også med dobbeltvev av forskjellige typer, også i møbelstoff. I løpet av sin karriere hadde hun flere utstillinger, bl.a. med den kjente glasskunstneren Benny Motzfeldt. Utstillingen ble behørig omtalt som en fargeharmoni og en fryd for øyet. Agnes samarbeidet også nært med husflidsdesigneren Else Poulsson. Hun fikk mange priser og utmerkelser, bl.a. Norges Husflidslags hederstegn i gull. De tre kusinene Petra, Margit og Agnes var alle fra Eidsberg og traff hverandre jevnlig både i familiesammenheng og som vevkunstnere – til stor glede for alle tre.

Tekstilkunstneren Agnes Skykkelstad fra gården Skykkelstad i Eidsberg hadde over 40 år i husflidens tjeneste og var en skattet mønsterdesigner for veving av tekstiler. Her viser hun frem et flott veggteppe i dobbeltvev. (Foto: Aftenposten.)

GUNDERSEN & NYGÅRD
MØBELFABRIK

Møbler i Furu, Bjerk og Ek

Telefon 107
MYSEN

Glasse

CELLULOSELAKKER
 Norsk fabrikat
 Det beste for møbler og metall

NORSK GLASSOVERK
 MYSEN

C. BEYER OLSEN

OSLO
 Dronningensgt. 14
 Telef. 24 202

BERGEN
 Nygt. 5
 Telef. 0948

Flittige hender og levende tradisjon

Av Eldbjørg Skaug

I «de tusen hjem» finner du kunsthåndverk av alle slag, og det er ikke fritt for kreative nyskapninger, heller. For 100 år siden var det livsnødvendig å kunne lage selv det en trengte av utstyr, klær og redskaper. Men denne nedarvede kunnskapskilden er i ferd med å tørke inn. Heldigvis er det noen som tar vare på gamle kunnskaper og ferdigheter, og lærer opp neste generasjon.

Av de åtte husflidskolene som eksisterte før 1930, de fleste på Vestlandet, var det en på Mysen. Før disse private skolene kom under staten og offentlig lov rundt 1950, hadde Mysen to: *Østfold husflidsskole*, 1926 og *Østfold kvinnelige husflidsskole*, 1947. Et lite sted som Eidsberg og Mysen hadde den gang flere husflidskoler enn noen storby.

Husflidstradisjonene var knyttet til distriktene og levekårene på landet. *Møbelbyen Mysen* viser at det fantes en tilgang på mennesker her med kunnskap om trearbeid og ferdigheter innlært fra barnsben av. Samme sak gjaldt for kvinnene, lin ble dyrket, bearbeidet og vevd, saueull spunnet, alt av tekstiler til hverdagsbruk laget de selv. Naturlige råstoffkilder brukes og alt utnyttes.

I år feiret Indre Østfold Husflidslag, lokallag i Norges husflidslag, sitt 40-års-jubileum. Det startet som Mysen og Omegn husflidslag. Etter fem år skjedde et navneskifte til Indre Østfold

Husflidens hus. Ranke over inngangen?
Foto: Eldbjørg Skaug.

Husflidslag for mange fra distriktet ville være med. De første fem årene var kursvirksomhet og temakvelder dominerende, men etter hvert som interessen økte, ble det etablert faste grupper, og noen av dem finnes ennå.

Fra starten av var det flest kvinner med, og de drev med vev, knipling, broderi, strikking og andre tradisjonelle kvinnesysler i et bredt utvalg.

Etter at *Svein Rød* holdt kurs i karveskurd, kom mennene inn på banen for fullt. Senere ble treskjæring og knivlaging- til og med pil og bue – også tilbudt. Nå er begge kjønn representert i gruppene etter interesse.

I jubileumsskriftet som laget trykte opp til 40-års-dagen finner vi oversikt over et imponerende mangfold og antall emner og aktiviteter de har hatt gjennom åra – fra kostebinding til dukkeklubb. Det skal godt gjøres å lete forgjeves etter noe spennende.

Laget teller 111 medlemmer i jubileumsåret. Mange av dem møtes en kveld hver uke til ulike aktiviteter på Husflidshuset på Høytorp.

En del av den faste utstillingen.

Foto: Eldbjørg Skaug.

Aktiviteter i jubileumsåret

Noen aktiviteter går igjen på Indre Østfolds aktivitetskalender hvert år, men en viss variasjon er det i tilbudet. Treskurd, treskjæring, knipleklubb og vevklubb samt lappeteknikk er faste og har eksistert i mange år. Faste grupper er avhengig av et visst antall deltakere, så noen emner går periodevis, andre er ukentlige aktiviteter. Ung husflid for gutter og jenter over 10 år har vært fast gruppe hver uke i flere år, og her ruller det, så i år kommer et kurs for nybegynnere igjen, og et kurs i neverarbeid er på trappene.

At barn og unge får lære seg å bruke hendene sine til å lage ting, er etterlengtet og virkelig nødvendig. I grunnskolen er de innom mange teknikker, men får ikke velge fritt, for de har et pensum å dekke. Hvis ikke noen voksne i familien inspirerer eller lærer dem, vil gammel tradisjonell kunnskap

gå tapt - og det har alt skjedd. Man skal ikke bebreide noen for det, så hektisk som hverdagen er for alle parter.

Per Ivar Karlsrud leder ei gruppe som heter Ung husflid. For tiden teller den tre–fire unge, men ny gruppe og flere tema er på trappene. Husflidsfagene kan fange opp unge som faller utenfor sportsaktiviteter og lagidrett. Kanskje får de en etterlengtet sjanse til å vise hva de kan og mestrer. I tillegg blir de en del av et givende fellesskap. Dette vet Husflidens medlemmer, og de gjør en innsats som trengs. De bygger mennesker – også.

Husflidslagets målsetting er å ivareta, videreutvikle og ta vare på husflidsaktiviteter blant barn og unge.

Norges Husflidslags satsingsområde

«På landsmøtet 2019 i Norges Husflidslag ble det vedtatt et nytt fireårig satsingsområde: Holdbart. På veien mot et mer ansvarlig forbruk skal Holdbart vise oss mulighetene som tradisjonshåndverk og materialkunnskap gir. Ta vare på tingene vi allerede har, vi trenger håndverkere som kan hjelpe til med reparasjon og vedlikehold.

Vi må løfte frem teknikker som er glemt, øke kunnskapen av gode materialer og vise at husflid er bærekraft», sier Greta Bjørnstad, leder i Indre Østfold Husflidslag.

Arrangementer for alle i Husflidshuset på Høytorp fort

Årlige juleverksteder og aktivitetsdager på Husflidshuset har alltid hatt fokus på aktiviteter for barn, og gjennom alle år, helt fra juleverkstedet/aktivitetsdagene ble startet i 2003, har de tilbudt halvårige kurs for barn over 10 år. Aktivitetene har omfattet alt fra spikkekurs til redesign/omsyng

av klær, og produktene har vært utstilt på Eidsberg bibliotek. Unge kniplere er opplært og har dannet et stabilt innslag.

Husfliden bidro med drakter og utstyr til Middelalderdagene på Folkenborg, med utstilling og bunadparade på 100-års-dagen for unionsoppløsningen, og de synliggjør seg ved å stille ut sine produkter, ofte på Eidsberg bibliotek. Ved store anledninger, som 40-års-jubiléet, stiller de ut i eget hus, og der finnes også en permanent utstilling i glassmontre.

Husflidslaget er en stødig og kreativ kulturarbeider. Takk og ære!

Vi skal innom en aktivitet: Karveskurd

Hver tirsdag kveld kl. 18.00 møtes 15 mann på fortet. De faste medlemmene

*Gunnar Johansen i produksjon av en tine.
Foto: Eldbjørg Skaug.*

*Gunnar Johansen kan sy med teiger.
Foto: Eldbjørg Skaug.*

er Manne Grinna, Ole Christian Eng, Erling Dingtorp, Gunnar Johansen, Tollof Dahl, Åsmund Aasen, Holm Bulterud, Leif Rambøl, Svein Teig, Trond Harald Hansen, Asbjørn Trøftebråten, Per Jaavall, Torfinn Klausen, David Sjøen, Tormod Høiland, Pieter Andre Stam, og noen ganger kommer det tre fra møbelsnekkerskolen: Helene, Margaret og Thomas.

De eldste i gjengen har vært i karveskurdgruppa i lang tid, noen helt siden den startet i 1998, og de er mestere i faget. Å få komme inn på møterommet i Husflidens hus og dele en kosestund ved arbeidsbordet er en varm opplevelse. Manne Grinna leder an i praten og forteller om arbeidet i gruppa. Det småprates og humres, alle er blide og trivelige, de koser seg med det de gjør. Fort går det ikke, en eske eller ei tine kan det ta år å lage, til gjengjeld varer den i århundrer. Et så vakkert arbeid er en fryd for øyet og et minnesmerke over den som laget det.

– Vi begynner med å velge ut treet vi skal felle, sier Manne. – Her skjer alt fra bunnen av, vi gjør alt sjøl, og materialet velges med omhu. Denne begynte som et vedtre, – han viser frem en eske han skjærer i. Så her må de kunne lage alle slags gjenstander også, og hver enkelt gjenstand er et kunsthåndverk. De lager

til og med smykker, og selger dem for en spottstyver.

Karveskurd er en teknikk som bygger på ulike geometriske mønstre. Et mønster tegnes på en gjenstand laget av selje eller bjørk, og så skjærer de ut intrikate mønstre i veden. Mønsteret er tredimensjonalt, hver flate har en egen vinkel. Ser fryktelig vanskelig ut! Bitte-smått, et feilskjær er fatalt. Bare å finne et nytt vedtre!

Gunnar Johansen sydde en søm av teiger (tynne, tørka rotskudd) med en syl som nål. Så stø på hånda, så lett og sterk i fingrene, og så fin og grasiøs søm! En fryd å se hans teknikk. Sømmen er en avslutning på et mønster i skurd, og er like fin på innsiden som utsiden.

Kolrosing er et «bilde» skåret inn i veden. En saus av malt bark (noen

Nålepute i luksusklasse. Foto: Eldbjørg Skaug.

Ole Kristian Eng er en mester i kunsten. Foto: Eldbjørg Skaug.

Smykke med kolrosing i hvitt.

Foto: Eldbjørg Skaug.

nevnte snus) og olje fylles i skurden, og motivet blir en brunsvart tegning.

Holm Bulterud viser meg redskapene han bruker, og de får plass i lomma: En kniv med kort, buet blad, en eske med strekknett, passer, blyant og linjal, syl, en ørliten slipestein. Han forteller med stolthet at han har fått slipesteinen etter en gammel mester i treskjæring. Han demonstrerer teknikken for mønstertegning. Her er det ikke bare resultatet som teller, hvert trinn i arbeidet krever sin mann. Johannes Smebye, som skar trearbeidet i Mysen kirke, nevnes med ærbødighet.

Kaffespleisen går på omgang, også det med stil: kaffepenger legges i en fin liten treskurdbolle. Gjærbakst med godlukt lokker. Ei pause må gutta ha, for arbeidet er krevende for både ånd og hånd selv om atmosfæren i gruppa er så uanstrengt og avslappet.

Ole Christian Engs utstilling.

Foto: Eldbjørg Skaug.

Utstillingen over vakre gjenstander pryder alle vegger. Ikke rart at atmosfæren er inspirerende og idyllisk. De deler noe enestående – og en god opplevelse. En fryd å være her en kveldsstund.

Kilder:

- Mysenleksikon, 1999
- Indre Østfold Husflidslag: 40-års-jubileumsberetning
- Greta Bjørnstad
- Karveskurdgruppa

Gunnar Johansens kniv. Foto: Eldbjørg Skaug.

Kjøpmennene i Trømborg

Av Halvor Johan Kolshus

med bidrag fra Morten Ruud, David Koht-Norbye, Johan Ekhaugen,
Birger Kopperud og Berit Wenche Nordby Magnussen

I forrige nummer av Haakon rakk vi ikke å dekke hele Trømborg. De to butikkene på Heia var med, og vi kan nå legge til at Karl Resløyken, som var bestyrer for Samvirkelaget på Heia, kjøpte butikken og drev den endel år. Rundt 1974 kjøpte han så Susebakke Handel av fru Kongsbak. Denne butikken er nå en dyreklinikk.

Da står vi tilbake med tre kjøpmenn: Andersen, Glørud og Ekhaugen.

Fjellvang Handel var det offisielle navnet på Leif Andersens butikk på «Stranda». Vi har spurt Morten Ruud om å skrive litt om Andersen og butikken hans. Han kjente Andersen både som kunde og oppdragsgiver. Morten kjørte nemlig ut varer for Andersen.

Fjellvang Handel

«Strandabutikken»,
nå Åsgårdsveien 571
Av Morten Ruud

Lars Smådal bygget huset i 1954–55 og startet butikk i underetasjen like etterpå. Men han hadde mange jern i ilden og overlot snart butikken til Peder Glørud. Hans sønn tok etterhvert over og drev butikken til ca. 1972. Da tok Leif Andersen over og drev den til 1985.

Leif var en «serviceminded» kjøpmann. Han kunne skaffe alt til sine kunder, fra kunstgjødsel til takstein. Han hadde selv diabetes og butikken

Leif Andersen drev Fjellvang Handel til 1985.
Foto: Indre Smaalenenes Avis.

hans var rene spesialforretningen for diabetesprodukter.

Mange eldre hadde ikke bil, og mange yngre familier hadde en, en som mannen brukte på jobb. Leif kjørte derfor ut varer to ganger i uka, uten at det kostet kunden noe. Etterhvert ble det flere biler blant folk og mindre behov for utkjøring.

Man kunne også «handle på bok», det vil si på kreditt uten kostnader. Leif hadde et fleksibelt syn på regler og forordninger, han ydet service!

Stadig færre kunder, dårligere tilbud fra grossister, samt sviktende helse gjorde at han gav opp butikkdriften i 1985. Etter at han sluttet var han litt bitter på at endel kunder som han visste hadde råd, aldri betalte for de varene de hadde fått på kreditt.

Sverre Ekhaugen

Takk for 60 år bak disken!

Av David Koht-Norbye,
fra Indre Smaalenenes Avis
6. september 1995

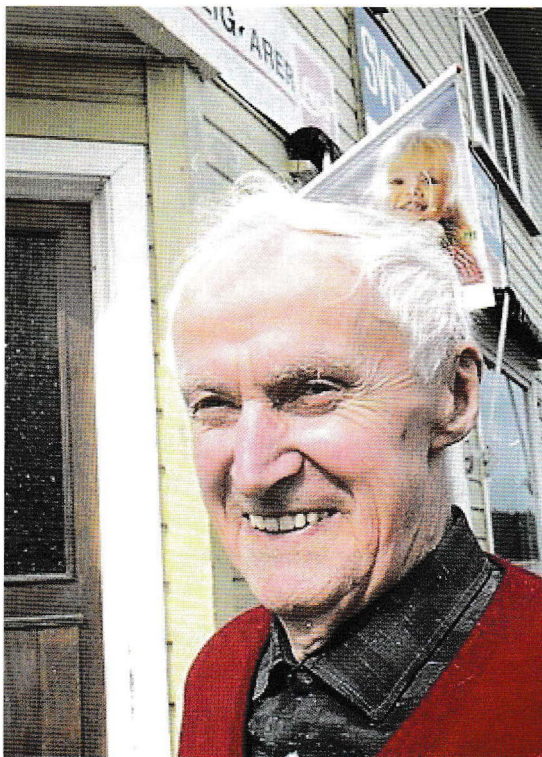
«Nå er det vel bare O. Smestad Eftf. og Bjørn Skjeltorp som holder ut», sier Sverre Ekhaugen om at hans lille dagligvarebutikk ute i bygdesamfunnet har lukket døra for godt.

«Borte er de, alle sammen», sier han og tenker tilbake på floraen av småbutikker på 1950- og 60-tallet. Da var det to butikker både på Heia stasjon og på Eidsberg stasjon. Han hadde tre kolleger på Slitu og det var dessuten butikk både på Stranda, Fram, i Glørudkrysset, Susebakke, ved Momarken, to i Vandugbakken, på Gangflott, ved Dingtorp og i Fiskærbygda. I Mysen var det 4-5 mindre butikker som nå er borte vekk.

Marker og Trøgstad har mistet de siste butikkene ute i grendene. Otteid Landhandel holdt ut lengst, men lukket døra sist uke, de også.

33 øre for en kilo mel

5 kg hvetemel á kr 0,33, står det sirlig i den lille regnskapsboka fra 1935. Sverre Ekhaugen har tatt vare på gamle regnskapsbøker og notater fra snart 60 års butikkdrift. Kaffe kostet 65 øre for en kvart kilo. Et brød måtte du betale

Sverre Ekhaugen forevige utenfor butikken like før den ble nedlagt. Foto: Gunnar Fjellengen.

55 øre for, mens et literspann med oljemaling gikk for kr 3,50. En pakke fire toms spiker kostet kr 1,35. Her var både mat og utstyr for dagliglivet på gårdene. Kraftfôr var også å finne i varebeholdningen i mange år.

Artig med disse listene over tobakkkjøpet under krigen, sier Ekhaugen og viser frem notater om hvem som fikk kjøpe skrå og tobakk. Rasjoneringen krevde oversikt over hvem som fikk handle de edle varer.

«Jeg har ikke kommet over det ennå, og lurer på hvordan hverdagen skal bli. Er jo vant med å gå ned og snakke med folk. Det har blitt mange kopper kaffe og mye hyggelig prat opp gjennom årene», sier Sverre Ekhaugen (87). Han savner butikken allerede – fem dager etter at han stengte for godt etter nesten 60 års drift.

En institusjon i Trømborg forsvinner med nedleggelsen av butikken til Sverre Ekhaugen. Han forteller at han var hos *Siljudalen* på Skjønhaug i vel fire år. Etter et halvt år på handelsskole i Oslo, startet han for seg selv i Trømborg 1. desember 1935. «*Jeg startet med tomme hender i et halvferdig hus*», forteller Ekhaugen.

To år senere kjøpte han eiendommen. Han skulle betalte kr 23 000, men hadde ikke penger, og Eidsberg Sparebank forlangte kausjonister. Nærmeste familie ble ikke godkjent, men til slutt ble han reddet av *Siljudalen*, hans tidligere arbeidsgiver.

Det er flere tragedier i Sverre Ekhaugens liv. Først mistet han sin kone *Thyra*, så ble hans neste partner, *Anne Frøshaug*, tatt av raset i Trøgstad. Det gikk søndag 29. oktober 1967, og livet ble bokstavelig talt snudd opp ned for Ekhaugen-familien. Selv opplevde han å følge med huset 15 meter rett ned da raset gikk. Ikke en taksten falt av, men Anne forsvant i leirmassene.

«*Livet stoppet opp og ble uten mening. Men noen venner fikk meg med utpå, og da traff jeg Ruth Buer som ble en god venn til hun gikk bort i 1991*», sier Ekhaugen.

I alle år har han hatt hjelp i butikken. De siste tre år har datteren *Björg Lunde* vært en god støtte.

Nødt til å tape

«*Nytter ikke å konkurrere med de store kjedene og supermarkedene*», sier Sverre og *Johan Ekhaugen*. «*Å bli med ville bli for dyrt. Koster å være med på store, felles kampanjer.*

10 kilo sukker kostet nylig (1995) kr 95,50 på Rema, og Ekhaugen fikk det til kr 112,50 i innkjøp. Fem kilo Melange kan du få for 89,50 hos de store

konkurrentene, mens leverandøren skal ha kr 95 av den lille butikken.

Mye er annerledes fra de første årene, da Ekhaugen hadde brevhushus. Posten kom kun to ganger i uka den gangen, og postmannen gikk til fots fra gård til gård.

Bensinsalget er borte, og det samme er Norsk Tipping, mens online handel øker. Småbutikkens tid er forbi. Takk til Sverre Ekhaugen som trofast har stått bak disken i 60 år.

Så er vi kommet frem til den siste, men kanskje største av kjøpmennene i Trømborg:

O.H. Gløruds Eftf.

Jeg kan huske at som guttunge gikk jeg og «sugde» på det eksotiske og rare ordet eftf. Det var et fint ord å rulle tunga rundt, eftf., eftf.

Birger Kopperud var handelsbetjent i butikken. Han har hjulpet med innsikt og data for det som følger.

Vi må tilbake til folketellingen for Eidsberg herred i 1910, for Aasgaard tellingskrets. Der finner vi *Ole H. Glørud* med bosted Trømborg meieri, og med yrke *landhandler*. Han var født i Rakkestad i 1871.

Han var ikke den første til å drive handel i Trømborg. Før ham drev *Hans Thøgersen*, født 1863, med landhandel og meieri like sør for Mariakilden.

I folketellingen finner vi et interessant sidespor. Som merknad til *Ole H. Gløruds* data står skrevet: «Hjemvendt norsk-amerikaner». Han flyttet fra Rakkestad i 1888 og flyttet tilbake til Norge i 1893. Han kom altså fra Rakkestad til Trømborg meieri via USA. Hans siste bosted i Amerika var i Portland, Oregon. Yrke: Møbelfabrikk-arbeider.

O.H. Gløruds Eftf. i Glørudkrysset i Trømborg Flyfoto av Widerøe. Fra Østfold fylkes billedarkiv.

Forretningen var altså opprinnelig kombinert meieri og landhandel. Etter hvert ble det trangt om plassen og ny butikkbygning ble reist nær veikrysset.

1950–60-tallet var gode år, med landet i sterk vekst etter krigen. Det merket kjøpmennene som også tjente på den raskt økende kjøpekraften. Snart ble butikken for trang og i 1955–56 ble en lagerbygning bygd bak butikken. Lageret hadde noe så moderne som et fryselager, der kundene kunne leie en privat boks for egne frysevarer. Ellers ble lagerbygningen benyttet til kriselager under Cuba-krisen. Lagerbeholdningen med hvetemel ble oppbevart i ca. 10 år. Heldigvis ble det aldri behov for et slikt lager.

Brødet kom fra baker Huuse i Rakkestad og kraftfôret fra Østlandske Kraftfôr i Sarpsborg. Bjarne Torp og

Åge Borgås kjørte kubb til Sarpsborg og kraftfôr i retur. I skribentens ungdomstid (1950–60-tallet) var det Johannes Glørud som var min tids eftf. Han og familien bodde i 2. etasje over butikken. Det ble også solgt drivstoff, vanlig bensin og super. Jeg tror de også solgte diesel, men er usikker på når dieselen kom til distriktet.

Det gikk med Johannes Glørud som med de andre landhandlerne i Trømborg, konkurransen ble for hard. Dette har Sverre Ekhaugen illustrert i artikkelen som omtaler hans utgang som kjøpmann. Det ble kroken på døra hos den ene etter den andre, mens storhandelen vokste. I 1973 var det slutt.

Det var moro så lenge det varte. Butikken hadde funksjoner utover kjøp og salg av matvarer. På butikken

traff gutter jenter og nyheter ble delt. Butikken var også en inntektskilde for dem som var så heldige å få en jobb bak disken. Birger Kopperud har laget en liste over handelsbetjenter og butikkdamer fra begynnelsen på 1950-tallet til butikken stengte. Det er en imponerende liste over folk som preget – og ble preget – av livet på butikken i Trømborg:

Butikkansatte og eksempler på lønn

Håkon Torp ansatt 1952–54 lønn/mnd

Arne Lystvedt 1954–56

Ragnar Kjendsmo 1956 kr 195

Kåre Haug 1956–58 kr 295

Birger Kopperud 1959–61 kr 250

Ruth Bøhler

Anne Helene Johansen Korterud

Jan Skrikerud

Inger Skjervengen, gift Kobbel

Martha Kolshus

Berit Nordbye Magnussen

Kjetil Trømborg

Asbjørg Trømborg

Til slutt tar vi med et trivelig blikk bak disken. *Berit Magnussen* var butikkdame hos O.H. Gløruds Eftf. og her har hun reflektert litt over arbeid og gleder hun erfarte i Trømborg. Takk til Berit for at hun deler disse inntrykkene med oss.

Handelsforening

– hva var det?

En butikkdame forteller

om livet bak disken

Av Berit Wenche Nordby Magnussen

Da jeg ble spurt om jeg ville skrive litt fra min tid som medarbeider i Gløruds landhandel ble jeg først litt betenkt. Det er tross alt over 50 år siden jeg jobbet der, men jeg gjør et forsøk.

Gløruds etterfølger i Trømborg – eller som den ble kalt på folkemunne: «Butikken i krysset», var eid av herr og fru Glørud. De hadde to sønner. Familien bodde over butikken. I bakgården lå et lager som også hørte med.

Hvordan var nå denne butikken eller handelsforeningen? Når du kom inn døra ble du møtt av en stor disk, eller benk som noen ville sagt det var i dag. Foran denne disken stod kundene og fortalte hva de skulle ha. Det var også mulighet for kundene å sette seg ned ved et bord som stod ved inngangen. Her kunne man slå av en prat med andre «trømbæringer». Jeg tror jammen de kunne tenne seg en sigarett, eller ta en pipe tobakk inne i lokalet.

Hva var bak denne disken? Disken inneholdt store og små skuffer. I disse skuffene var det mel, sukker, kaffe, sukkerbiter m.m. Vi som jobbet der veide opp i poser og satte i hyllene slik at det var klart til kundene kom. Skulle de ha en annen vekt enn vi hadde gjort ferdig, måtte vi ned i en av skuffene for så å veie opp det kunden ønsket.

Oppå disken stod det et kassaapparat, en vekt, en oppskjæremaskin og smågodt. Vi hadde ikke mange slagene, men det var Lohengrin,

marsipanstang og noen små sjokolader som het Riegel og Hassel. Så var selvfølgelig smørbukk-karameller i to størrelser, én til 10 øre og én til 25 øre. Sunlight-såpe solgte vi. Denne ble brukt både til håndvask og hårvask. Ingen sjampo eller balsam på den tiden.

Hva ble denne oppskjærermaskinen brukt til? Jo, vi hadde pålegg som salt pølse, servelat m.m. i store stykker. Disse skar vi fra når kunden ønsket seg en hekto eller mer. Maskinen var veldig skarp, så man måtte passe på fingrene, spesielt når du skulle vaske den, og det ble gjort hver kveld.

Kaffekvernen stod på hylla bak og ble, som ordet sier, brukt til å male kaffe. Kaffen kom i hele bønner som måtte males. Kaffetrakteren var jo ikke oppfunnet, så alle kokte kaffe på ovnen.

Kontoret til Johannes Glørud var bak i butikken, og mellom kontoret og disken var det en isfryser. Her kunne du få kroneis til kr 2,50.

På veggen bak disken var det mange hyller. Her var det alt fra kopper, kjeler, glass, tallerkener, sysaker, skokrem, vaskepulver, tobakk, ukeblader, sirup, bakepulver m.m. Alt man trengte i en husholdning.

På lageret, som lå lenger bak i hagen, var det saker som trengtes på gårdene. Det var spiker, skruer, kunstgjødsel og mel til dyra. Trematerialer fikk man på saga tvers over veien, men det var mange landhandlere som også solgte bygningsmaterialer. Egentlig fikk man alt hos landhandelen.

Jeg kan ikke huske at vi hadde brød i butikken, men kundene kunne bestille brød og så fikk vi dette sendt med bil fra Rakkestad til Trømborg. Husker spesielt et brød som jeg tror

var surbrød med karve i. Det var ganske dyrt, men veldig godt. Dette bestilte noen for levering på lørdag.

Alle måtte jo betale varene de bestilte. Bankautomaten var ennå ikke oppfunnet og det ble betalt i kontanter. Vi hadde mange forskjellige mynter. Det var 1 øre, 2 øre, 5 øre, 10 øre, 25 øre, 50 øre og en krone. 5 kroner og 10 kroner var i papir.

Så var det disse kundene. Jeg husker at det var et par damer som, jeg tror det var på mandager, kjøpte en liten pakke vaskepulver og en liten flaske klorin. Ja, da visste vi at de skulle vaske klær neste dag. Enkelte kunder kom fem minutter før vi skulle stenge, og det var hver gang. En ble vant til det også. Servicen var på topp, så det var ingen sure miner. Jeg kan ikke huske at det var mye sladder i butikken. Det ble sikkert fortalt en del om naboen og andre i bygda, men vi må huske at dette var en måte å få vite hva som skjedde. Bare en fødsel var en stor begivenhet, og det måtte fortelles. Kan ikke huske at det var noe ondsinnet sladder.

Dette var et lite tilbakeblikk på 1960-tallet. Håper noen minnes!

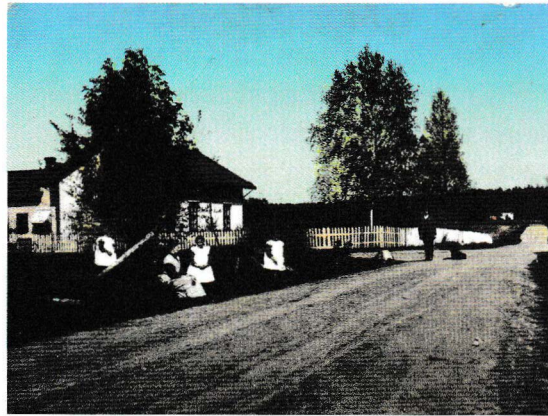
Landhandleriene på Slitu

Av Thor Nilsen

Øierud Landhandleri

Forretningen lå på samme område som dagens Text Shop ligger. Virksomheten ble startet opp i 1882 av *Christian Christensen* (Zulukongen). I 1882 var jernbanen ferdig bygd. Da hadde de butikken først ved jernbanen ved Brødremoen, men flyttet den senere til Øierudkrysset (se historien om Zulukongen i Haakon 2018). Eiendommen er utskilt fra Næringsrud.

Fra starten av 1950-tallet var det fam. Diskerud som eide eiendommen og leide den ut. De bygget også fryseri, som mange i Slitu har et gammelt forhold til. Her kunne vi oppbevare frysevarer i egen boks, avskilt med netting og lås. Det var et veldig godt tiltak før det var vanlig med hjemmefrysere.

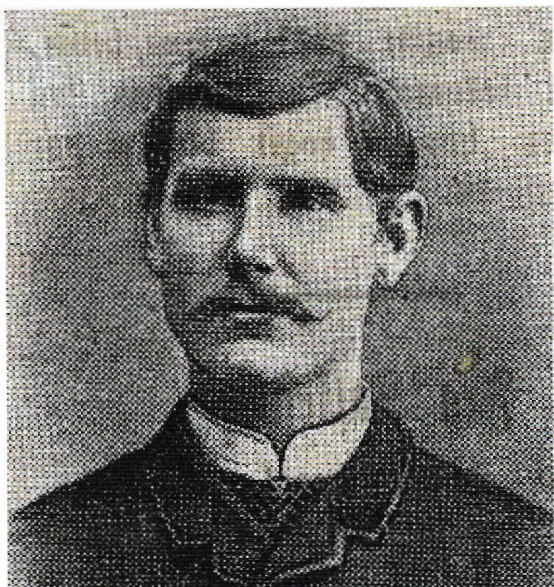
Øierud-krysset. Postkort: Jul Aage Krosby.

Anton H. Mysen

Anton H. Mysen kjøpte butikken i 1887 og drev den i tre år, blant annet med melkemottak. Anton var utdannet meierist i København. I 1890 solgte han butikken til Johan Alfred Langvig fra Fredrikstad. I stedet kjøpte han gården

Øierud Landhandler. Postkort: Jul Aage Krosby.

Johan Alfred Langvig som drev Øierud Landhandleri fra 1890. Avisutklipp utlånt av Thor Nilsen.

Sulerud mot Askim-delet og åpnet landhandel der nordre (lille) Sulerud nå ligger, ved veien.

Johan Alfred Langvig

En eventyrer hadde etter mange år kommet hjem til Norge, Langvig var hans navn. Han var fra Fredrikstad, men

pga. sykdom ble han anbefalt å flytte på landet. Etter besøk hos sin svoger som var stasjonsmester på Slitu, besøkte han Øierud landhandel og kjøpte denne av Anton H. Mysen. Langvig hadde i årene før vært både på lofotfiske og tjenestegjort i US Marine i tre år, med besøk både i Jerusalem og Betlehem. Så dette var en bereist mann med mange impulser fra utlandet. Han drev butikken i 18 år, og drev stedet frem til å bli en betydelig handelsplass.

M. Balstad

1908 ble det eierskifte og nå tar M. Balstad over. Han drifter i mange år, men i 1914 anhonsrer han at all gjeld må innbetales snarest. Dette tyder på nedleggelse! Gjennom resten av 1914 og mesteparten av 1915 er det aktivitet på Øierud, men da med utsalg av diverse, mer som dagens Outlook-butikker.

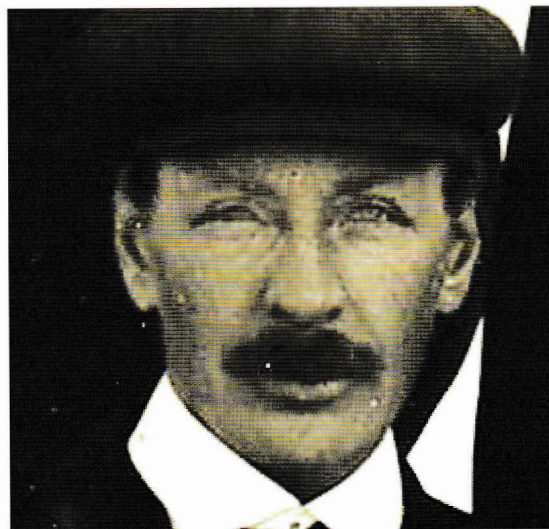
Slitu Handelsforening

9.10.1915 blir det avholdt møte på

Til firmaregistret

er meldt det uansvarlige selskap „Andelsselskapet **Slitu** handelsforening“, som vil drive almindelig assortert landhandel paa Øierud i Eidsberg. Andelskapitalen er vekslende og utgjør nu kr. 8154,54, fordelt paa 110 paa navn lydende andeler. Selskapets formand er Hans Arnesen Ødegård, **Slitu** st.

Avisutklipp med meddelelse om oppstart av andelsselskapet Slitu Handelsforening med Hans Arnesen Ødegård som formann. Slitu Handelsforening ble nedlagt 7/2 1928.

Hans Arnesen Ødegård som drev Slitu Handelsforening. Foto utlånt av Thor Nilsen.

Togrind. Slitu Handelsforening fikk her sin oppstart. De starter opp ordinær drift før jul samme år. *Hans Arnesen Ødegård* var en foregangsmann i dette opplegget, og han var leder i mange år, med *Kristen Bekkevar* som etterfølger. Ellers var flere kjente Slitu-borgere med i driften. At *Hans Arnesen Ødegård* engasjerte seg i drift på Slitu, viser det som vi har hevdet hele tiden, at de som bor på Trøgstad-siden føler seg som Slitu-innbyggere.

Hans ble født 6.10.1880 i Vestby, og kom til Trøgstad-siden av Slitu i 1908 sammen med mor og syv søsken. Han tok på seg forsørgerbyrden for familien da hans far døde i 1903. Hans var medlem av Trøgstad kommunestyre. Det må også nevnes at han var aktiv med å få inn midler til Slitu foreningshus (Bøndenes hus). Dessverre ble helsen dårligere og han sovnet inn i stua på Kjesegg Vestre 11.01.1944. Slitu Handelsforening ble nedlagt 07.02.1928.

Jakob Andreas Nilsen

Historien fra perioden 1928–1933 er ukjent. *Jacob Andreas Nilsen*, drev Øierud i perioden 1933–1939. Han flyttet da til Askim og etablerte Bekkevold Landhandel.

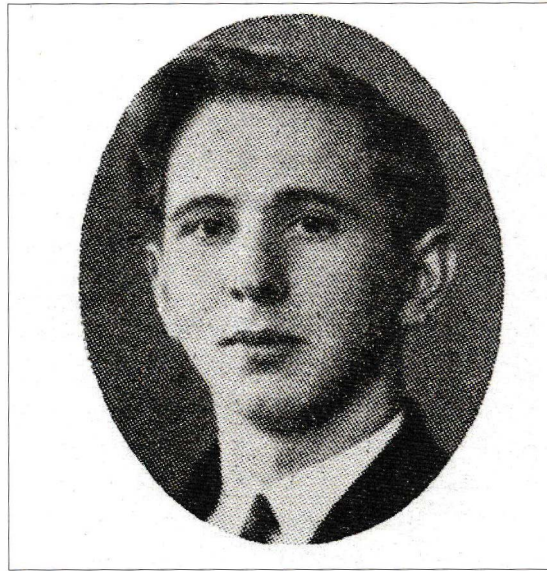
Brødrene Jaavall

I 1939 kjøpte brødre *Erling og Steinar Jaavall* Øierud, Erling var daglig leder. Det er tydelig å se at de gjorde store fremskritt og etablerte Øierud Friluftskafe, baker *H. Andersen* hadde eget utsalg i forretningen.

Følgende står å lese i avisen i 1943: «Jeg må si at det har blitt forandring i Øierudkrysset. Da bilismen kom, ble det mye havarier, ødelagte biler og kropper på grunn av den dårlige utsikten. Nu har den dygtige kjøpmann *Jaavall* fått hugget ned trær som hang utover veien og fjernet hekken. Samt i hagen ser vi grønnsaker gro og vokse. På andre siden er det et sagbruk med sjelden god orden, samt en stilig bensinstasjon og en ny

Slitu Handelsforening. Postkort: Jul Aage Krosby.

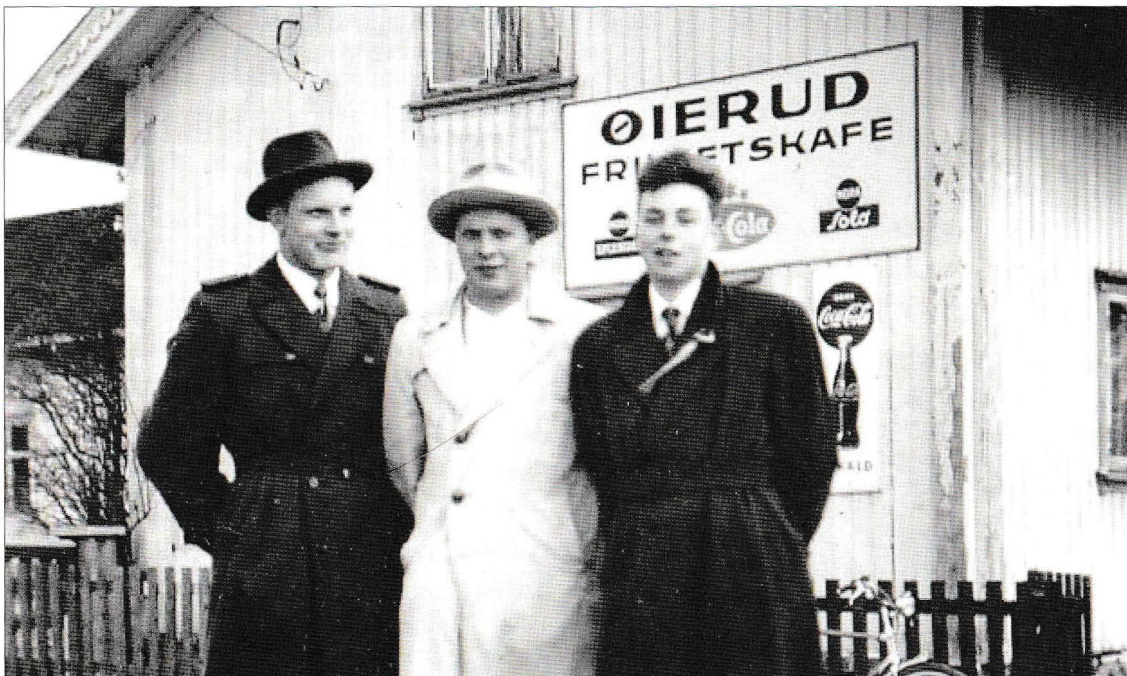

Brødrene Erling og Steinar Jaavall kjøpte Øierud Landhandleri i 1939. Bilder fra «Norges kjøpmenn, Østfold fylke».

funkisvilla Orden er tegn på dyktighet, og orden i det lange løp betyr lykke og god økonomi. Derfor tror jeg at Øierudkrysset har en god fremtid i møte.»

I starten av femti-tallet tok en «fyrrig» nordlending over driften. *Guldbrandsen*

var snartentk og service-innstilt. Det fortelles at en kunde ville gjerne ha lett-melk; «ingen problem frue, det ordner vi», sa han og blandet ut vann i melken. Ellers var det slik at mye ble oppbevart i løs vekt. Når mel-skuffen skulle tas

Frank Fosser, Ivar Bruer og Kjell Lund foran Øierud friluftskafe Foto utlånt av Thor Nilsen

ut, banket man litt slik at eventuelle uønskede vesen ble borte.

I 1957 flyttet *Per Musum* fra Togrind opp til Øyerud og drev denne butikken frem til 1959. *Eva Lund* var blant andre ansatt hos ham.

Alf og Sverre Teig

13.11.1959 overtok brødrene *Alf og Sverre Teig* butikkdriften. Sverre med familie bosatte seg i sidebygningen, mens Alf var bosatt på Myrås.

Forfatteren må nå innrømme at han og en kompis gjorde «innbrudd» i lagerbygningen der tidlig på 60-tallet.

Heggen og Frøland sorenskriveremb.,
Mysen, 13/11 1959.

Undertegnede **Alf Teig**, bop. Myrås, Slitu, og Sverre Teig, bop. Øierud, Slitu, tillater seg herved å anmelde til firmaregistret at vi akter å drive handel under firma

Øierud Landhandleri,
Alf Teig, Sverre Teig.
Forretningskontor er i Eidsberg.
Forretningens signatur innehas av **Alf Teig.**
Prokura er meddelt Sverre Teig, Slitu, den 12. november 1959.
Alf Teig, Sverre Teig.
Registrert i dag.
Heggen og Frøland sorenskriveremb.,
Mysen, 13.11 1959.

Meddelelse om oppstart av Øierud Landhandleri med Alf og Sverre Teig som eiere i 1959.

Herved anmeldes til firmaregistret at **Øierud Landhandleri,**
Alf Teig, Sverre Teig,
er opphørt og bes slettet av registret.
Mysen, 28. oktober 1965.
Alf Teig, Sverre Teig.
Registrert i dag.
Heggen og Frøland sorenskriverembete, Mysen, 28.10 1965.
(32-20.00)

Meddelelse om opphør av Øierud Landhandleri med Alf og Sverre Teig som eiere i 1965.

Det var relativt store avstander mellom noen bordplanker inn til lageret. Vi fikk tatt ut en planke og snek oss inn. En flaske Solo fikk vi med oss. Den drakk vi med stor andektighet oppe i naboskogen. Så familien Teig har til gode en Solo fra meg. De holdt på frem til oktober 1965.

Eva og Hans Petter Lund

18.10.1965 blir forretningen overtatt av *Hans Petter Lund* og hans frue *Eva*. De hadde også med seg *Aslaug Svendsen* som forretningens signatur, men ikke i driften. Dette har sin årsak i noe de den gangen kalte handelsbrev. *Eva og Hans Petter* med familie bosatte seg i sidebygningen.

Undertegnede, **Aslaug Svendsen**, bopel Lundestad, Tenor p.å., og **Hans Petter Lund**, bopel Øierud, Tenor p.å., tillater seg herved å anmelde til firmaregistret at vi akter å drive handel under firma

Øierud Landhandleri.
Aslaug Svendsen, Hans Petter Lund.
Forretningskontoret er i Eidsberg.
Forretningens signatur innehas av **Aslaug Svendsen.** Prokura er meddelt **Hans Petter Lund.**
Eidsberg, 18. oktober 1965.
Aslaug Svendsen, Hans Petter Lund.
Registrert i dag.
Heggen og Frøland sorenskriverembete, Mysen, 28/10 1965.

Utklipp om firma-oppstart av Øierud Landhandleri ved *Aslaug Svendsen* og *Hans Petter Lund*.

Leif og Bjørg Pedersen

Så i 1969 finner vi de siste som driftet Øierud Landhandleri, *Leif og Bjørg Pedersen*. De var da inne i sin andre butikk på Slitu. De driftet Øierud til 1974. Da la de ned driften, flyttet ned til Blokka og tok over Slitu Landhandleri.

Etter den tid sto bygget stort sett

Eva og Hans Petter Lund med Anne Berit, Mette i vognen og Bjørnar. Foto utlånt av Thor Nilsen.

tomt til det ble revet. Det ble reist et nytt bygg hvor det blant annet har vært gatekjøkken, reisebyrå, antikk-handel. I dag er det Text Shop som leier hele området

Björg og Leif Pedersen. Foto utlånt av Thor Nilsen.

Slitu fryseri. Bildet er fra Oierud Landhandel etter nedleggelsen. Foto utlånt av Thor Nilsen.

Slitu landhandleri i blokka på Slitu

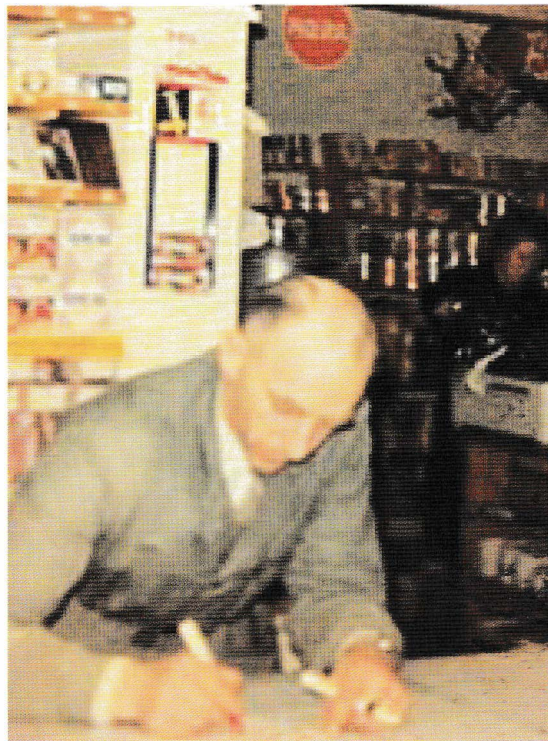
1957 ble et merkeår i Slitu. Da sto blokka, som vi kaller den, ferdig. Det var Hans Trollerud som sto for dette bygget som jeg mener var langt fremme i forhold til tiden. I første etasje var det klargjort for handel og andre virksomheter. Her ble det kafé. Eidsberg sparebank hadde filial der i mange år. Det ble også plass til postkontor og frisørsalong.

Johan Nordberg

Johan Nordberg annonserte prokura 23.10.1957 og åpnet «nye» Slitu Landhandleri i november samme år. Han og kona Elsi kom flyttende fra Bjørkelangen med to gutter. Den tredje gutten kom etterpå.

Butikkdriften den gang var salg over disk og mye i løs vekt. Det var alltid 2–3 ansatte. Noen av de som jobbet for Johan var: *Aud og Berit Hansen, Kirsten Dahl, Aud Martinsen, Jorun Nordheim, Else Svendsby, Jorun Gangnes og Astrid Sukken.* Kona Elsi var også mye med i den daglige drift.

Eldste-sønnen Kjell-Olav begynte i butikken som ungdom. Det var

Johan Nordberg i kjent stil. Foto utlånt av Thor Nilsen.

varekjøring til kundene. Slik fikk han øvelseskjøre på gårdsveiene på Slitu. Jeg husker godt at Johan kom på fredag med varer som var bestilt. I tillegg hadde han god tid til å slå av en prat, så dagene ble nok lange. Det var vanlig å handle på bok, dvs. kreditt. Johan var vel litt tvilende når vi unggutter kom og ville ha «kandissukkertøy» på krita!

Nevnes bør det vel også at familien Nordberg var meget musikalske. De tre sønnene Kjell-Olav, *John Egil og Per Øivind* startet opp Opus Band sammen med nabogutten *Birger*.

Johan ga seg med butikkdriften ved nyttår i 1972.

Sverre Trollerud

Sverre Trollerud tok da over driften, og gjorde samtidig om til selvbetjening. Da

Opus Band ved oppstart for mange år siden. Foto utlånt av Thor Nilsen.

var det mange forvirrede eldre damer en liten stund som måtte finne frem det de skulle ha selv, men slikt går seg til.

Leif og Bjørg Pedersen

I 1974 tok *Leif og Bjørg Pedersen* over Slitu Landhandleri. De var da vel kjent på Slitu ettersom dette var deres tredje butikk. Bjørg og Leif var veldig flittige i samfunnet ellers. Hvor mange liter vaffelrøre Bjørg har laget på bakrommet i butikken til bingoen vi hadde på Slitu i mange år, ja, da må vi opp i hundrevis.

Kari Osflaten

De holdt det gående til 1988. Da ble *Kari Osflaten* innehaver. Det var ikke lett å drive nærbutikk på Slitu da vi også hadde fått Obs! like i nærheten. Kari foretok et kontrollert nedsalg av butikken i januar 1994. Fra da av har det ikke vært noe dagligvaresalg i blokka.

Slitu kafé

Aslaug Trollerud drev Slitu kafé fra den åpnet 1.5.1960 til 1976. Dette ble et samlingspunkt og et eget miljø for ungdom og eldre, både fra Slitu og fra bygdene rundt. Det var her man traff hverandre. Kanskje det første kysset og

To gutter på trappa til Slitu Landhandleri. Foto utlånt av Thor Nilsen.

andre hendelser kunne skje her nede. Det var vel kjent i hele Indre Østfold at her var det mange kjekke gutter, så jenter fra Askim og omegn søkte dit! Også ekteskap som holder den dag i dag, begynte i og rundt kaféen.

Vi husker flipperspillet for 10 øre spillet, Rock-Ola-boksen med alle de flotte sangene: Fem plater for 25 øre. På menyen sto det pølser, potetstappe, brus, vafler, hjemmebakke kaker, kule-is, som var sjeldent den gangen, og ikke å forglemme de herlige karbonadesmørbrødene som ble servert. Mange lastebilsjåførere la også inn spisepause på Slitu kafé. Kort sagt ble stedet et viktig «hjem» for mange av oss.

Aslaug Trollerud på kafé-kjøkkenet. På besøk: Knut Bakke, Steinar Lysaker og Birger Trollerud. Foto utlånt av Thor Nilsen.

Kåre Bamsrud

Der hvor vi dag finner Slitu Pizza, var det landhandleri i mange år. Huset ble bygget i flere etapper, men sto stort sett ferdig i 1959. Kåre Bamsrud driftet landhandleri der frem til Leif og Bjørg Pedersen tok over i perioden 1966–1969, da under navnet Tenor Handel.

Kåre tok over

Kåre drev stort i mange år, blant annet med utvidet drift innen dreneringsrør og mye annet innen den sektoren. Vi som husker det, la merke til at hele område rundt var fylt opp av bygnings-artikler.

Da Kåre gav seg, ble det forsøkt drift der av noen kvinner i nærområdet, men det var ikke grunnlag for å drive butikken som levevei lenger.

Vi kan også huske en som prøvde seg på frukt & grønt-butikk! I tillegg

Flyfoto av forretningen til Kåre Bamsrud. Foto utlånt av Thor Nilsen.

hadde Ole K. Syversen salg der av luft-kompressorer.

Jan Larsen kjøpte huset i 1993 og drev en stund kafé og pub. Pub-driften ble etter hvert utleid til andre. I dag er lokalene utleid til blant andre Slitu Pizza, som har sin virksomhet der.

Ansatte hos Kåre Bamsrud. Fra venstre: Grete Larsen, f. Sørby; Gerd Heier, f. Mortvedt; Karen Bamsrud og Ingrid Bamsrud. Foto utlånt av Thor Nilsen.

Til informasjon

Som beskrevet i Haakon 2018, var det også butikk på «Løkka». Den lå like ved der Statoil drev. Ca. 1888 startet Christian Christensen opp landhandel her, og hans sønn, *Jul Øierud*, overtok ca. 1908. Den ble driftet frem til ca. 1931.

I det «brune» huset midt på bilde var Løkka.
Foto utlånt av Thor Nilsen.

På Ulrikstad finner vi også en som drev landhandleri, *O. Dybwad*, fra 1913. Men han har jeg ingen ytterligere opplysninger om.

Den 11te januar
åpner jeg en
handelsforretning
paa „Ulrikstad“ pr. Slitu 1ste klasses varer. Reel behandling.
O. Dybwad.

O. Dybwad startet opp handelsforretning på Ulrikstad 11. januar 1913. Annonse fra *Indre Smaalenenes Avis* 10/1 1913.

Fersk bakhonved
Bestillinger mottas nå
De ringer Vi bringer
Mysen Brensel
BRØDR. BAMSUD
Tlf. 89 44 07.

Momarken Landhandel

Av Trond H.F. Kasbo

Jeg ble spurt av lederen i Eidsberg historielag om jeg på grunn av min familiære tilknytning, kunne skrive litt om Momarken Landhandel. Oppgaven var overraskende, men ikke desto mindre hyggelig å få.

Momarken har fra gammelt av vært et kommunikasjonsknutepunkt og geografisk sentralt beliggende sted. Derfor var det også her det store, årlige handelsmarkedet fant sted i slutten av september helt frem til 1830. Det var følgelig gammel tradisjon for å drive handel på stedet.

Olaus Heen

Olaus Heen var en driftig og allsidig kar som i 1909 fikk skjøte på et større område ved Momarken. Han utparsellerte de første tomtene i Momarken-området, hvor han oppfordret folk til å bygge. *Holm Frogner* var i mange år ansatt hos ham på Høisand Cementstøperi. Han fikk kjøpt et tomteareal av Heen i 1919, og mye tyder på at det var han som lot oppføre forretningsgården, hvis offisielle navn i alle år har vært Frogner 2.

Gården var bygd av sementblokker, noe han sikkert hadde rikelig tilgang på fra støperiet. Senere drev Frogner som byggmester, og han skal også ha oppført huset som lå nedenfor forretningen der familien Aas bodde i alle år.

Det skulle ikke gå lang tid før Olaus Heen kjøpte tilbake eiendommen med forretningsbygget og alt. Hans sønn, *Johan Heen*, arvet farens besittelser. I alle år siden har forretningseiendommen tilhørt Johan Heen og hans familie.

Plasseringen midt i Momarkenkrysset var utvilsomt meget strategisk og lå vel til rette for en vellykket drift.

Agnes Rustad

Den første som startet opp og drev Momarken Landhandel, skal ha vært *Agnes Rustad* i 1928. Hun hadde alt drevet kolonialforretning i Smedgaten fra 1919, så tiltaket ved Momarken må betraktes som en filial. Tiden var vel ikke den enkleste, så det har utvilsomt vært krevende å ha ansvaret for to forretninger samtidig. Det gikk heller ikke mer enn et par år før hun avsluttet virksomheten ved Momarken.

Lars Larsen

Lars Larsen, som hadde vært handelsbetjent hos Anton H. Mysen, overtok Momarken Landhandel i 1930, men alt året etter gikk han konkurs, og forretningen kom over på nye hender. Larsen drev senere noen år kolonialhandel på Mysen.

Trygve Ellingsen

Trygve Ellingsen hadde alt god erfaring med sementstøping da han kom til Momarken for å begynne i Høisand Cementstøperi i 1931, men siden butikken da nettopp var blitt ledig, foreslo Heen at Ellingsen like godt kunne overta den også. Ellingsen hadde drevet egen forretning på Modum tidligere, så det var sikkert ikke noe dårlig valg av forretningsdrivende. Det ble da slik at Trygve Ellingsen fikk sitt virke i sandtaket og sementstøperiet,

Her ser vi forretningen den første tiden. De to dobbeltdørene til høyre for inngangsdøra indikerer at her var det lager. Selve forretningen var da bare til venstre mot syd. Kiosken til venstre i bildet mot veien. Foto utlånt av Bjørg Ellingsen.

mens kona Ester Ellingsen, tok seg av den daglige driften av forretningen. Hun holdt både handelsbetjent og ekspeditriser til å forestå det daglige arbeid. Butikken ble ominnredet før de overtok.

Et gammelt fotografi viser to dobbeltdører til høyre for inngangen midt på bygget. Det tyder på at det var lager til høyre og at forretningslokalet opprinnelig bare var til venstre på sydsiden av inngangen. Mye tyder på at det store lageret, som også var bygd av sementblokker bak og parallelt med forretningen, må ha blitt tatt i bruk i forbindelse med ominnredningen.

Ellingsens var driftige mennesker som fikk sving på sakene. I lokalet var det manufaktur i sør mot Mysen med stort utvalg, mens tørrvarene befant seg bak en disk langs forretningslokalet. I en gasdisk ut mot krysset i nord lå ferskvarene. Bak lageret var det en isbinge. Der lagret man store isblokker

med sagflis som isolasjonsmateriale om sommeren. Isen ble siden lagt under ferskvarene til kjøling.

Gryende bensinstasjon og kiosk

Ut mot krysset var det fra før ei smie eller verksted med en bensinpumpe. Drivstoffbehovet var heller ikke stort på 1920-tallet. Ellingsens sørget for at det ble bygd bensinstasjon med en tilhørende liten «oljebu». Bak bensinstasjonen ble det ordnet en hydraulisk løftebukk for motorkjøretøyer.

Til forretningen hørte også en kiosk som stod ved fortauets syd for forretningen. Den var åpen i helgene og trafikken var særlig stor når det var travkjøring. Det var vanskelige tider for mange mennesker på 1930-tallet, noe mange forretningsfolk også fikk merke, men Ellingsen synes å ha klart seg bra i kneikene.

Leilighet over butikken

Over forretningen var det en ganske stor leilighet med inngang inne i bakgården med trapp opp. Den bestod av et stort kjøkken, kammers, stue og tre soverom. Et stort loft med innredet kvistrom mot sør, gikk langs med hele bygget. Det ekstra rommet tjente som pikerom eller rom for en handelsbetjent.

Ellingsens andre forretning/ Samvirkelaget

Familien Ellingsen bodde der så lenge de drev forretningen, men i 1941 ønsket Johan Heen å overta og drive landhandleriet selv. Ellingsen hadde da alt skaffet seg eget hus like bortenfor på motsatt side av veien mot Slitu. Der var tomten så stor at de i løpet av oppsigelsestiden fikk oppført sin egen forretning, som de

startet opp i 1942. Trygve Ellingsen ble arrestert av tyskerne i 1943 og døde i tysk fangenskap året etter. Ester Ellingsen fortsatte da å drive den nye forretningen videre til 1956. Siden var den bortleid både til Samvirkelag og private før den gikk inn.

Brødrene Kasbo

Johan Heen drev forretningen selv fra 1942–48. Familien Heen bodde i 2. etasje det meste av tiden. Det kan ikke da ha vært lett å drive to konkurrerende forretninger under krigen, med stor vareknapphet, på et så lite sted som Momarken, men konkurranse har jo som vi vet også sine fordeler.

I 1948 overtok mine to onkler *Ole og Erling Kasbo* forretningen. Onkel Ole hadde gått Chr. Falkenbergs handelsskole i Askim 1941–42, arbeidet

At det var stor trafikk i kiosken under travkjøringene ser vi av dette bildet fra 1930-tallet. Foto utlånt av Bjørg Ellingsen.

Her ser vi Trygve Ellingsen med datteren Bjørg på armen. Legg merke til den gamle lastebilen til venstre i bildet. Den tilhørte butikken. Bak lastebilen skimter vi smia-verkstedet.

i Forsyningsnemda i Trøgstad og to år som ekspeditør i Mysen Fargehandel. Det var han som hadde handelsbrev og stod ansvarlig for driften. Han tok onkel Erling med inn i foretaket under firmanavnet Brødrene Kasbo, en betegnelse som varte til butikken ble nedlagt.

Mine onkler fikk ett råd av Heen da de overtok: «Pass på ørene gutter!» De fikk snart erfare hvor riktig det var. Et annet ordtak blant forretningsfolk var: «Pass på tioringene, for krona passer seg selv». I starten var leien 300 kr i måneden. Butikken var i kategori: Assosiert Landhandleri. Telefonnummeret var i alle år 1450 før det fikk prefiksene 89 og til slutt 6989.

I 1948 var det stor mangel på husvære. Da mine foreldre giftet seg like etter at onklene overtok

forretningen, fikk de ta i bruk de tre soverommene på sørenden til sitt første hjem. Far lagde både kjøkkenbenk og -skap. Det var verken innlagt vann eller utslagsvask, men det gav i alle fall husly til familien til jeg var nærmere ett år i 1952. Onklene mine bodde siden i hver sin leilighet. Mine fettere *Vidar* og *Johanny* fikk hele oppveksten sin der, mens kusine *Marit* bodde over butikken til onkel Erling gikk ut av bedriften i 1958. Hele vår familie har et forhold til butikken ved Momarken. Internt sa vi at vi handlet hos «guttæne», mens man på folkemunne gjerne sa «butikken på hjørnet».

Landhandleri

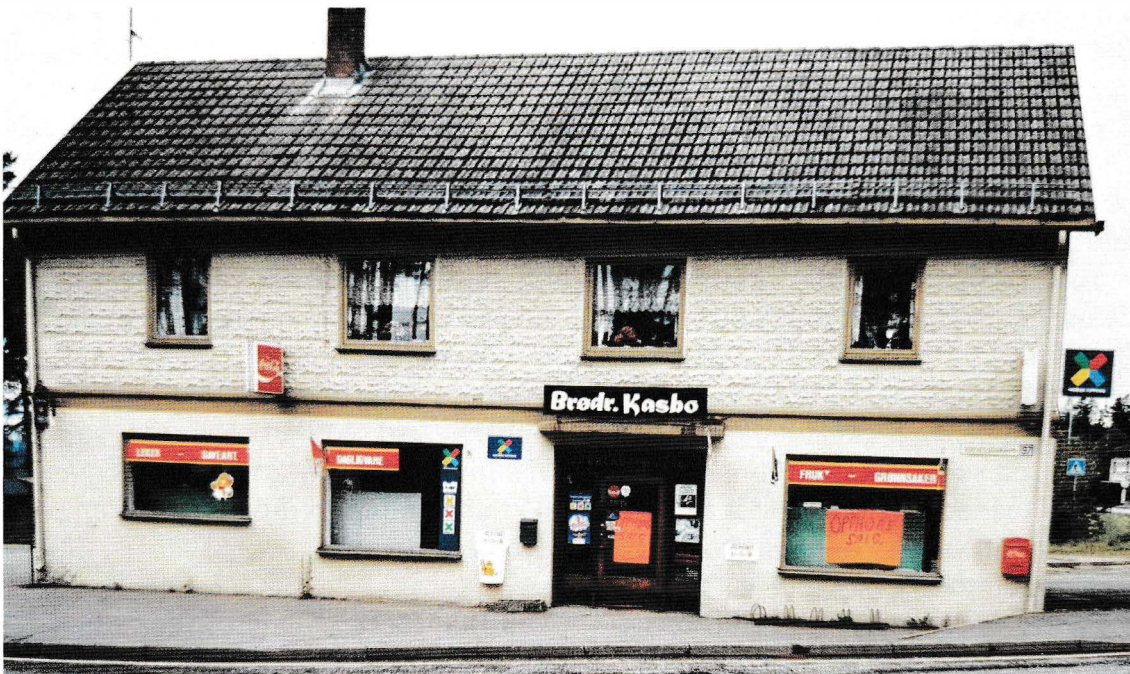
Et landhandleri krevde stor betjening. Onkel Ole hadde både butikkjomfru i kjent Bør Børsen-stil og handelsbetjent.

Momarken landhandel etter et stort snøfall etter at bensinstasjonen ble oppført. Lageret skimtes i midten.
Foto utlånt av Bjørg Ellingsen.

Jeg husker godt den gamle innredningen med en lang disk langs hele forretningen med lem i, og at det stod det ei sildetønne ved utgangsdøra med treklype i. Det stod et glasskap med peanøtter i på disken. Marit kan huske at hun fikk plukke peanøtter

og ta med seg ut på trappa hvor hun rensket dem for skall og spiste dem. De var litt varme, nærmest rista og smakte veldig godt. Det var sukkertøy i krukker og glasskap med sjokolade bak disken. Hun har også fått fortalt at en dag hun satt på disken i butikken, var det en

Forretningen slik de fleste av oss husker den. Plakaten i vinduet om opphørssalg, forteller oss at dens dager et talte. Foto Vidar Kasbo.

Sofie Kasbo la ned mye arbeid i butikken helt til den ble nedlagt. Foto Vidar Kasbo.

Ole Kasbo satt ofte selv i kassa. Her fra en av de siste dagene for nedleggelsen. Foto Vidar Kasbo.

kunde som spurte om også hun var til salgs. Da kom hun seg raskt ned derfra.

Det var onkel Erling som stod for henting av varer til butikken med en gammel grønn Bedford lastebil. Marit minnes at hun fikk være med på turer til Moss Aktiemøller med den. Utedoen var i sørenden på lageret. Der hadde hun kaninen sin i gangen til do, og på doen hang det bilder av de kongelige hentet fra ukebladet Alle Kvinner. På en liten inngjerdet hageflekk sør for butikken, stod huset til Trine, Erlings harebikkje.

Et landhandleri førte mange slags varer. Vidar minnes at på lageret var det flere avdelinger: kraftfôr til de forskjellige husdyrslagene, fullgjødsel A og B, parafin, koks og et eget saltlager. Man fikk også kjøpt brødmel og sukker

i 50 kg sekker. Det ble mange turer gjennom butikken og ut på lageret for de som arbeidet der.

Bensinstasjonen var i praksis åpen 24 timer i døgnet. Det var ei ringeklokke på veggen hvor kundene kunne påkalle betjeningen. Selvbetjening var et ukjent begrep. Enkelte fylte bare for fem og ti kroner om gangen. Det ble mye arbeid med fylling av slikt. Vidar kan huske at det til og med kom noen og ville ha bensin under julaften-middagen. Det var en familie som skulle til noen de ikke visste hvor bodde, så de lurte på om det ikke var en gutt som kunne følge med dem til bestemmelsesstedet. Det ønsket kunne ikke oppfylles.

En fullbetjent forretning krevde stor arbeidskraft, og mange unge jenter fikk etter hvert prøve seg bak disken.

Butikken ble modernisert flere ganger. Den gikk først over til å være halvt selvbetjent, for til slutt å være helt selvbetjent med én kasse. Det var alltid noen som ønsket å få nymalt kaffe. Johnny minnes godt den gode lukta hver gang kaffekverna var i bruk.

Varene skulle ikke bare selges. De måtte også skaffes til veie. Varer ble hentet både på Moss Aktiemøller og i et lager i Sandesund. Vidar husker godt at han fikk være med til Moss sammen med *Harald Aas*, som også likte å få seg en tur. Bakerverer fra baker Andresen, ble brakt til butikken hver morgen. Likedan kom det tilkjørt meierivarer fra Mysen meieri, senere Indre Østfold meieri, hver formiddag. Kjøttprodukter ble hentet hver morgen hos slakter Diskerud på Mysen. Øl og brus fikk man gjennom firmaet Bjarne Bamsrud. Butikken ved Momarken gikk inn i Kefas-kjeden og onkel Ole ble K-kjøpmann. Mange varer ble distribuert gjennom kjeden fra et lager i Askim, blant annet Krone kaffe. De siste årene var det Løken-kjeden som stod som grossist.

Hver tirsdag og fredag kjørte onkel Ole varer til kunder som ikke kom seg til butikken selv. Det var vanlig service i mange forretninger, og svært viktig for de det gjaldt. Mange savner nok et slikt tilbud i vår tid. Hver onsdag skulle tippeoppgjøret leveres på Mysen postkontor. Å være kommissær for Norsk tipping krevde nøyaktighet, og jeg tror ikke onkel Ole forsømte tippeoppgjøret en eneste uke i de 43 årene han drev butikken. Han var også kommisjonær for Pengelotteriet. Det var ganske god fortjeneste på disse salgene.

En handelsmann kunne ikke unngå problemet med nasking. Det var faktisk mer utbredt i dagligvarehandelen enn man skulle tro. Onkel kunne plutselig oppdage at gamle, trofaste kunder gjennom mange år, ikke var til å stole på. Av de mange ekspeditrisene som var innom butikken gjennom årenes løp, var det også de man måtte ha et øye med.

Avvikling

Utviklingen brakte landhandlerienes tid til ende. De store kjedene utkonkurrerte nærbutikkene med bedre innkjøpsvilkår og fristende tilbud. *Tante Sofie* var en viktig medaktør i forretningen gjennom mange år. Hun var usedvanlig snill og hyggelig mot alle, og sikkert godt likt av kundene, men en mann- og konebutikk kunne ikke hamle opp med den nye tid med blant annet utvidede åpningstider. Den som var lengst ansatt var nok *Anny Wågen*. Hun var en trofast og godt likt medarbeider helt til kroken ble satt på døra. Butikken ble nedlagt da Ole Kasbo ble pensjonist i 1991. Dermed var 63 års sammenhengende forretningsvirksomhet i Frogner 2 blitt historie.

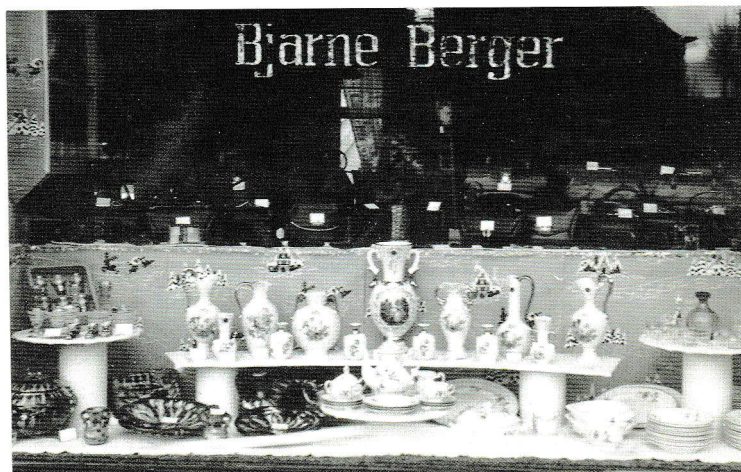
Kilder:

- Hans Wåler: Mysen-leksikon, Mysen 2010, 2. opplag.
- Skriftlig notat etter Ole Kasbo.
- Muntlige meddelelser fra: Bjørg Ellingsen, Oddveig Heen, Synnøve Kasbo Jensen, Marit, Vidar og Johnny Kasbo.

Bjarne Berger Landhandleri

Av Dag Mysen

Guston og Arve Mysen eide forretningsgården Østre Vangen, på folkemunne «Røde Mølle», og som senere ble kjent som «Bergergården» i «Bergerkrysset» på Mysen. Brødrene Helge og Holm Mysen drev landhandleri i dette bygget fra 1917-29. Da ble bygget og forretningsdriften solgt til en som het Kallager, og som drev stedet et kort år før det ble videresolgt til Bjarne Berger i 1930.

Forretningsvindu slik det sto frem i 1950-årene med blant annet pyntegjenstander og kaffe- og middagserviser i porselen. Foto: Bjarne Berger.

født i 1932, Bjørnulf i 1937 og Ruth Ingebjørg («Tittit») i 1939.

Bjarne utviste stor og iherdig aktivitet etter å ha etablert seg på Mysen. Vareutvalget var typisk for landhandlere. Hovedvekten var på kolonialvarer. Men det var også en betydelig isenkramavdeling samt handling med kraftfôr og andre mengdevarer til landbruket. Han hadde lastebil. Både *Trygve Dahlstrøm* og *Ferdinand Bakke* begynte sine yrkesliv hos Bjarne Berger. Bjarne sa alltid siden at årene før 1940 var de beste handleårene hans.

Krigen kom med vareknapphet og rasjonering. Det var ikke vanskelig å få solgt varer. Utfordringen var å få tak på dem. Det gjorde at omsetningen ble deretter. Rasjoneringen på nær sagt alt mulig varte ut 40-åra og ble ikke helt avsluttet før i 1954. Ti-året fra 1940–50 ble derfor utfordrende for handelsnæringen.

Bjarne Berger

Bjarne ble født 5. november i 1901 på Stai i Stor-Elvdal. Etter konfirmasjonen reiste han til Hvittingfoss og gikk i butikklære hos onkelen sin, Jens Homb. Han var ivrig vintersportsutøver og deltok i Holmenkollen for Kongsberg skiklubb. Etter hvert bestyrte Bjarne butikker onkelen eide i Holmestrand og senere i Moss.

I Hvittingfoss traff han *Valborg Skrede*, som senere ble hans livsledsager og dyktige partner. Hun var sterk både fysisk og mentalt. 29 år gammel overtok Bjarne Østre Vangen som en fullbefaren butikkmann. Året etter giftet Valborg og Bjarne seg, med bo i andre etasje hos *Anna Narvestad* i Torggata. I 1936 flyttet de inn i nybygd hus i Vandugveien. Sønnen *Torer* ble

Interiør fra forretningen i 1930-årene.
Foto: Bjarne Berger.

I 1950-årene tok det seg opp igjen. Det ble gode handle-år også for butikken i Berger-krysset. Valborg begynte å ta mere tak i butikken fra midt av 1950-tallet. Begge guttene begynte i butikken som store barn. Alt av mel, sukker, kaffe osv. måtte veies for hånd og pakkes. Det var ofte barnas jobb, sammen med lettere varebringing. Andre som arbeidet i butikken gjennom årene var: *Aslaug Hermansen, Synnøve Brødremoen, Hildur Lintho, Kari Langbråten, Dagmar Nikolaisen og Ragnhild Smerkerud*. Fra konfirmasjonsalder ekspederte også guttene i butikken.

Friluftsmennesket

Bjarne var friluftsmenneske og fiskeentusiast. Han var spesialist på fluefiske og hadde i flere år kurs i fluekasting på tennisbanen på Mysen.

Forretningsbygget slik det sto frem i 1930-årene.
Foto: Bjarne Berger.

Han hadde mye stor laks og ørret på samvittigheten. Han dannet en gjeng rundt seg som han lærte opp i fiskingens hemmeligheter: *Jønsson, Olafsrud, dyrlege Langseter, murmester Bjerke Johansen, Jan Røine, Herstein Beyer-Olsen jr.* med flere. De hadde faste turer i høstperioden hvert år og i lang tid.

Ved siden av var han en dedikert bridge-spiller med reisende *Kristian Jansen* som fast makker.

Sykdom

Bjarne var stor-røyker, og fikk utfordringer med helsa si før han passerte de seksti. Det gjorde at intensiteten i butikk-drifta avtok etter hvert. Valborg tok mer og mer over i det daglige i butikken. Bjørnulf hjalp også til etter arbeidstid i banken, og i helgene.

Butikken hadde likevel full drift frem til opphøret til nyttår 1969. Bjarne døde i juli dette året og Valborg driftet forretningen videre frem til 31.12. Da ville ikke Valborg mer. Moms ble innført i Norge fra 1. januar 1970. Det ble for komplisert for en pensjonist å ta tak i. Etter at hun avviklet butikken, sto hun en tid i frukt-avdelingen på Arild's Stormarked.

Valborg Berger

Valborg levde helt til 1992 og ble nesten 90 år. I yngre år var hun turner

og spilte tennis. Hun var en kraftfylt og engasjert dame som også var aktiv i foreningslivet på Mysen. Hun var kasserer og formann i foreningen Idun, var med i Sjømannsmisjonen og flere andre foreninger. Hun satt i det siste kommunestyret i Mysen kommune og var med på gjenforeningen med Eidsberg.

Kilder:

- Hans Wåler: Mysenleksikon, 1999
- Bjørnulf Berger.

Brev fra Enerhauen

Av Helge Bergland

I 1925 slumpa en å bli sju år, og det var å begynne på skolen. Og ingen behøvde å jaga meg dit. Jeg hadde lenge vært misunnelig på Enerhaug- og Damme-ungene som for en stor del allerede var i full gang, mer eller mindre fornøyde med den sjuårige pliktjenesten.

Besteforeldrene var noe betenkt. De hadde dårlige erfaringer med far min, som i de første skoleåra nærmest hadde levd et nomadeliv, med barhytter og bålkos med skolematpakka. Men han hadde jo ingen klokke, og kom ofte hjem til mistenkelige tider. Bokstavene satt ikke som de skulle, og i skriveboka var det fortsatt bare blanke ark. Men alt kom for en dag, og bare far min hadde fått akklimatisert seg, blei han en lydig og bra elev, særlig ut i skrivekunsten. Men altså ikke noe forbilde, sånn i starten.

Sameias skolegrenser var noe innfløkte, og var med på å skille

*Helge Bergland med sin kone Solveig.
(Bildet utlånt av Unni Kvisler.)*

ungeflokkene som ellers ofte tydde sammen i lek og slagsmål.

Damme-ungene gikk til Skaltorp, mens Enerhaug- og Berglandbarna var så heldige å komme til de kloke hoders utklekningsanstalt i Mysen ytre krets. Men kom en til Berger, Jansberg og

Myra, med mye pene jenter, ja, så satte de kursen for Sviu.

Som sagt hadde det blitt heller stusslig når de eldre lekekameratene åpna grinda og la ut på skoleveien. Det var liksom ikke no' moro lenger verken med lekestuer eller klatrebusker. Og tia ble ulidelig ventelang inna døm igjen åpna grinda, stinne av lærdom og kanskje ei sundreven skjorte som tydet på spennende konflikter.

Men en vårdag var det dags for innskriving, og med matpakke og bestefar bar det i vei. Sånn halvannen time var vanlig tattetastid, om vinteren uten snøplau noe lengre, selvfølgelig. Det hendte vel et par ganger i året at en bil stoppa og du fikk sitte på. En gang var det en råkjører som hadde Forden helt oppe i 40 kilometer i timen. Men det var ikke B-bil. Døm fikk en aldri sitta på med. Og skolebussen var ikke født ennå.

Denne første dagen hadde bestefar plunder med å holde følge. Så da vi nærma oss paradiset var det for tidlig å rykke inn. Bestefar fikk tid til en prat med Ole Volden, Flaten, som også hadde en pøse til innskriving. Han hette Thorleif, og jeg hette Helge, og så fant de tåpelige opphav på at vi skulle måle hvem som var størst. Etter nøye kontroll, så ingen sto på tå, fant granskingskommisjonen ut at Thorleif nok var en centimeter lengre, ja. Til overmål viste det seg at han var ett år eldre au. To klare nederlag i løpet av et par minutter. Dette lova ikke godt. Men Thorleif og jeg blei bra busser. Tre år seinere samla vi Cromwell-bilder sammen, og var på mange spennende oppdrag som det vel blir tid til å komme tilbake til seinere.

Etter visse orienteringsvansker ble vi anvist riktig klasserom, i annen etasje. Jeg så med skrekk og gru etter lemmen i golvnet der dumpekandiatene skulle forsvinne på oppgjørets dag. Jeg så ingen, men kanskje var det lagt over et teppe.

Så satt vi med forventningens lys i unge øyne, så pynta og nye i klea som trange tider tillot. Sjøl var jeg så privilegert å ha en skomakerbestefar, og tok ei runde på golvnet med stive mannekengbein så knirken i de nye støvlene skulle høres. Men ingen gratulasjoner. Mange mente kjøpasko var finere, forståes.

Jentene hadde gudelige fletter, og fletteband var ikke sett på som direkte umoralsk. Men med åra skulle flere av disse småfrøknene følge fristerens råd, dessverre, og nå, ved 60 års alder blir jeg enda rørt av knisende skolefrø med musefletter.

Men det store øyeblikk! Frøken Bertha Sønstegård kom inn og tok kommandoen. Foreldre kremtet med respekt og vi små holdt pusten. Men frøken Sønstegård nevnte ikke med ett ord lemmen i golvnet. Tvert imot hørt det ut til at ho ville beholde oss alle sammen, og den øyeblikkelige skrekk forsvant. Frøken var veldig interessert i navna våre, som var pene alle sammen, og hvor gamle vi var. Så ble vi plassert på pultene, to og to, og ettersom jentene var i mindretall blei jeg, sammen med en forskremt type som hette Asbjørn, anvist i bås bakerst på jenterekka. Knis fra de heldige guttene. Men det var da to par pene fletter å leike med like foran oss, faktisk de mest hårfagre og hårsåre jentene i gruppa, skulle det vise seg.

Så kom formaningene fra frøken, etter de pene velkomstorda. Vi skulle være snille mot hverandre, ta hensyn. Og så sa frøken at skulle vi pusse nesa måtte vi ha reine lommetørklær. Så da måtte jeg slutte med jakkeermet. Det hadde i grunnen vært praktisk. Og så måtte vi huske på, og nå kom pekefingeren opp for første gang, vi gutter måtte huske på

at STENKAST ER FORBUDT! Her skulle det bli problemer!

Men videre hendelser og problemer vis á vis byskolebarna og omgivelsene for øvrig får utstå til et seinere brev.

Dette var i hvert fall første skoledagen, år 1925, sted Mysen ytre krets.

Fossum – fra fattiggård til sjukehjem

Av Hans Rasmus Glomsrud

«Eidsberg Herreds Hjem for de gamle ubemidlede» var tittelen på artikkelen som fulgte denne første illustrasjonen i Indre Smaalenenes Avis 22. desember 1899.

Da Fossum bofellesskap ble avvikla i 2011–2012, var det slutten på mer enn 100 år med pleie for gamle og trengende i bygda. Mora mi, Annvor Aasgaard Glomsrud, jobba i flere år som sykepleier og «bestyrerinne» på Fossum. Som småunge var jeg derfor med noen ganger

og hilste på de gamle som bodde der. Det var veldig spennende. Minst like spennende tror jeg det var for de gamle å hilse på meg, liten som jeg var.

Jeg husker Fossum som et godt sted for de gamle, ja reint idyllisk med den store

hagen, stua og gårdstunet. Og jeg satt med et inntrykk at blant de gamle var det gjevt å få lov å komme på Fossum. Jeg husker også hvordan pasientene fortsatt ble skrevet inn i den gamle journalen – ei stor svart bok! En tradisjon som ble holdt i hevd lenge.

I mars i år tok Unni Kvisler initiativ til en flott kunstutstilling på Fossum, der også mamma stilte ut. I den forbindelse holdt jeg et foredrag om Fossums historie, og her skal dere få noen glimt fra det. Jeg har hatt svært god hjelp fra Signe og Odd Martin Skarpholt, som bestyrere på Fossum i en mannsalder. Hjemme hos dem i Rakkestad ble det mange gode historier og minner fra et langt arbeidsliv preget av glede, sorg og hardt arbeid. Og ikke minst god kaffe og høye smørbrød. Takk for opplevelsen!

Opprettelsen av Fossum fattiggård

Eidsberg herred vedtok i 1896 å kjøpe en fattiggård, og valget falt på Fossum gård i Trømborg. Etter bygginga var ferdig og gården gjort i stand, ble den første pasienten innskrevet i mars 1899. Frem til da hadde fattigvesenet vært organisert som legd på bygdene. I Store Norske Leksikon kan vi lese at de som ikke lenger kunne forsørge seg selv gikk fra gård til gård for å få mat og husly. I 1900 kom det en ny fattiglov som avskaffa legd-ordninga. Det var mye skam knytta til det å havne på legd. I boka «*Ingen vei går utenom*» har Trygve Gulbrandsen skildra hvordan dette kunne være:

«Mekkal klemte klesbylten inntil seg – for å kjenne etter om han ennå hadde fornemmelser som den gang han var arbeidskar. Han var ikke helsikker på noe mer. Det var forunderlig at et eneste ord fra et menneskes munn kunne gå så sterkt inn gjennom øret på

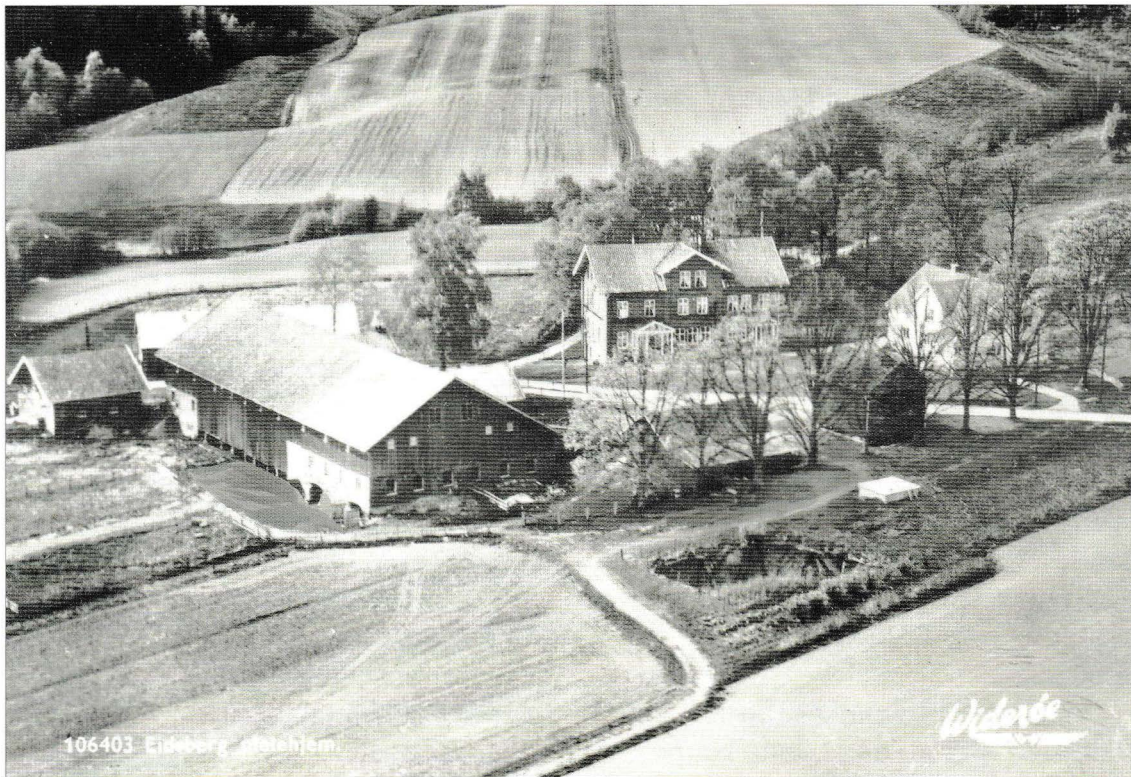
en annen, at det gjorde en aldeles som dau i hele kroppen. Han hadde ligget og snust på den mugne halmlukta i bingen sin i stallsvala i natt og på den varme ramlukta innefra stallen, og han hadde kjent med den ene handa bortpå den andre og tatt i fjelekanten omkring bingen, og vært som forundret over at han kunne røre på seg og lukte aldeles som før gubben hadde nevnt ordet *legd*.»

Fattiggårder ble oppretta mange steder i Norge. I Rakkestad var det fattiggård på Åstorp som i dag er flyplass. Til å begynne med var det alle slags trengende folk som kom fra hele bygda: De som ikke kunne forsørge seg selv, unge kvinner som ikke hadde noe sted å være når de skulle føde, psykiatriske pasienter, originaler og gamle som trengte pleie.

Hverdagsliv på Fossum i mellomkrigstida

Petrine (f. Berg) og August Høye var bestyrere på Fossum i lang tid. Petrine kom til Fossum i 1924 og August i 1927, og de gifta seg siden. *Solveig Melleby* arbeidet på Fossum fra 1935, mens Petrine og August var bestyrere. Hun beskriver hverdagen som følger:

«Opp kl. 5.30 om morgenen. Først var det å fyre opp i svartovnen i salen og på kjøkkenet. Så skulle den store blankpussede kobberkaffekjelen på. Noen elektrisk komfyr fantes ikke. Derefter var det å gå i fjøset og melke for hånd. Huttetu for en jobb. Da vi ble ferdige med morgenmelkingen var det å løpe inn. Klokken var da gjerne 6.45 eller noe mer. Bordene skulle dekkes i all hast, for betjeningen på kjøkkenet og i spisesalen for pasientene. Betjeningen spiste kl. 7.50 og pasientene kl. 8.00.

Eidsberg pleiehjem rundt 1960. Foto: Widerøe flyveselskap. Postkort: Iul Aage Krosby.

Betjeningen besto da av bestyrerinne, bestyrer, kokke, pike og sykepleierske. Videre var det sveiser og som regel to gårdsgutter for drifta av gården og for vedlikehold.

Pasientene bodde sammen tre eller fire på hvert rom. Dessuten hadde vi en hel familie på 12 stykker, og endelig seks pasienter som bodde i bryggerhuset. I alt var vi over 50 personer. I bryggerhuset var det brede trehvite bord i gulvene over alt, og de skulle skures hvite med grønnsåpe. Hver fredag var det å sette en stor brøddeig kl. 9 om morgenen, og bake den ut til mange store brød kl. 2. De skulle vare uka ut. Det ble aldri kjøpt brød. Brødbakingen foregikk i kjelleren, og vi var to om den. Bestyrerinnen var alltid med på det.

Jeg lærte Petrine Høie å kjenne etter hvert, og hun var et alle tiders

menneske å ha med å gjøre. Hun var mild, god og snill og som en mor for oss alle, både betjening og pasienter.»

Signe og Odd Martin Skarpholt

Signe og Odd Martin Skarpholt kom til Fossum i 1963. Signe hadde jobba på Sarpsborg sjukehus og Odd Martin som bestyrer hos Nils Jørgstad i Vestby. Da utlysninga var oppe til behandling i kommunestyret ble det reist bekymring for at de var for unge, men som en av representantene sa: «Det går over!» Og dermed fikk de jobben.

Dengang var det fortsatt mye tungt arbeid. Klær ble vaska i kjelleren og tørka på loftet. Det var tunge sinkbaljer som måtte bæres tre etasjer opp, og da måtte mannfolka på gården pent hjelpe til. Også pasienter som ikke kunne gå selv, eller døde, måtte bæres ned. Å få

til en heis var et stort ønske.

Etter hvert fikk mange gode krefter, ikke minst Signe og Odd Martin, satt i verk en storstilt modernisering. Husbanken tilbød da gunstige lån med tanke på utbedring av gamle pleiehjem. Ludvig Rud, som satt i styret for Fossum og Odd-Martin reiste til Husbanken og var der en hel dag. En av sjefene der, en arkitekt, skulle seinere på omreise til Askim. Da fikk de ordna så han kom til Fossum. Han syntes det var et fantastisk sted, og han og følget ble overtalt til å bli for litt mat. Og der hadde Signe og betjeningen gjort i stand høye smørbrød og gav gjestene traktering som de sjelden hadde opplevd.

I motsetning til mange andre, hadde arkitekten god tro på at dette kunne bli et flott prosjekt og gikk god for at

bygningssmassen kunne rehabiliteres. Dermed var en viktig støttespiller på plass.

I 1974 var «nye Fossum» klart for åpning. Da hadde en fått nytt kjøkken, fryse- og kjølerom og ikke minst heisen som var så veldig ønska. Johs. Løvfald skisserte ombygginga.

Da Signe og Odd Martin begynte gjerninga si, hadde Fossum fortsatt et ganske dårlig rykte i bygda. Mange sa at de heller ville ligge under torva enn å være på Fossum. Men etter hvert endra dette seg. Høgli på Mysen ble gjort om og derfor kom det noen «prominente gjester», og med dem litt mer status. Når de trivdes og gikk god for stedet, ble Fossum et sted hvor de gamle ville være.

Det var også en usedvanlig hardtarbeidende stab. Alle hjalp til

Fossum pleiehjem. Foto: Mansrud. Lånt fra Herman Thoresens bok: Eidsberg herred, 1914.

Smaalenene Amts pleiehjem for tuberkuløse – Høgli

Av Kjell Harry Olaussen

Nå som politikerne i Eidsberg tydeligvis er i ferd med å vedta en ny reguleringsplan for dette området, noe som medfører at «Høgli»-bygningen skal rives, er det på sin plass å minne om historien til denne institusjonen. Det ville være historieløst å la bygningen og dens historie bare forsvinne uten at noe av historien fortelles.

Skal Høgli sin historie fortelles, er det ikke mulig å unnlate å nevne innsatsen til Mysens mangeårige ordfører og patriot, *Anton Hamil Mysen*, som klarte å skaffe flere statlige- og amts-etableringer til kommunen. Disse etableringene klarte han å få til kommunen takket være hans funksjon som mangeårig ordfører i Eidsberg og Mysen kommuner, samt også som varaordfører i Amtstinget (dagens fylkesting). Mysen opparbeidet et unikt nettverk av politiske og personlige forbindelser på lokalt og nasjonalt nivå. Han var også høyt respektert i sine funksjoner og væremåter.

Anton H. levde fra 1861 til 1937 og var i hele sitt liv levende opptatt av politikk og utvikling av Eidsberg- og Mysen-samfunnet. Han ble født på gården Nordre Mysen midt i dagens sentrum. «Hamil'n» som mange kalte ham, anses å være Mysen kommunes far, og det med rette.

Men det var faren *Ole Mysen* som sørget for jernbanetraséen som ble

den viktigste årsaken til alle senere etableringer i Mysen. Han fikk endret linjetraséen for ny toglinje fra å gå fra Slitu og ned via Eidsberg kirke og opp igjen til Rakkestad. I stedet for denne berg- og dalbane-traséen, sørget han for at traséen ble lagt i en slak helling om Mysen og så litt oppover til Eidsberg-høyden, og videre til Heia og Rakkestad. Slik ble grunnlaget lagt for en stasjonsby på Mysen. Åpningen av Østre linje var den 27. november 1882.

20 år senere sørget Anton H. for at den voksende og blomstrende stasjonsbyen Mysen ble satt på kartet i amt-sammenheng. Deretter kunne han bane veien for videre lokal vekst, både gjennom lokal innsats for å tiltrekke håndverkere og små-industribyggere til Mysen, og med sin utrettelige streben etter å få offentlige etableringer til kommunen.

Anton H. ble valgt inn i Eidsberg herredsstyre i 1899, samme år som Mysen ble egen bygningskommune. I bygningskommunen ble han den selvskrevne ordfører. Så fra 1911 ble Anton H. også ordfører i Eidsberg kommune frem til 1920. Deretter ble han ordfører i Mysen kommune frem til 1937.

Så til etableringene av amts- og statsinstitusjoner som politikerne kjempet harde kamper om for å få til sine kommuner. Nå var Mysen stasjonsby og ble ansett som hovedstasjon på Østre

Østfold fylkes tuberkulosehjem ved Mysen. Foto: Bjarne Guderud, Askim. Postkort: Jul Aage Krosby.

linje mellom Ski og Sarpsborg. I Mysen hadde banemesteren sin bolig, og her ble det etablert lokomotiv-verksted. Mange forhold virket nå sammen for at Mysen kunne være attraktiv for etableringer i et større perspektiv.

Første forsøk var å få et sentralt sykehus til Mysen. Den kampen tapte vi, og sykehuset, som ble hetende Veum, gikk til Fredrikstad.

Men så i 1912 ble det bestemt at Smaalenene Amt skulle bygge et pleiehjem for tuberkuløse. Da startet kampen igjen for Anton H., og nå gikk det bedre. Han klarte å få et vedtak i Amtstinget om at denne etableringen skulle skje i Mysen. Institusjonen ble hetende «Smaalenene Amts pleiehjem for tuberkuløse».

Høgli ble bygget, og ble åpnet i 1914 med 20 senger. Men behovet for plasser

for tuberkulosepasienter var stort på den tiden. Amtet gikk derfor til innkjøp av naboeiendommen Høgli. Huset fikk et betydelig tilbygg. Samtidig ble det foretatt en større ombygging. I 1939 var alt ferdigstilt. Etter denne ombyggingen ble navnet på institusjonen endret til «Høgli sykehus for tuberkuløse». Senere ble sykehuset bare omtalt som «Høgli», eller som vi guttungene sa – der oppe ligger «tubben», og det var skumle greier. Å gå inn på den eiendommen var ikke helt ufarlig.

Dr. *Gangnæs* var tilsynslege på sykehuset i perioden 1914–1935. Da overtok *dr. Dagfinn Haugen*, som sto i dette arbeidet frem til 1968. Begge ble levende institusjoner på Mysen og for innbyggerne i hele Østfold.

Mine barndomserindringer om «tubben» startet vel tidlig på

1950-tallet. Den gangen var Opsahlåsen og festningen den faste lekeplassen for oss gutta i Smedgata og på Høytorpjordet. Hele tomta der dagens Mysen skole ligger var åker, så vår ferdsel til og fra vår faste lekeplass var opp Høgliveien, så over tomta til tubben og gjennom gjerdet til Opsahlåsen. Men, det var et men, vi var livredde for å puste når vi løp fra gjerdet mellom Opsahlåsen og Høgli, og frem til porten mot Høgliveien. Da ble det fast prosedyre at vi stanset, trakk pusten dypt ned, og deretter løp vi det vi orket over Høgli-eiendommen. Om vi pustet kunne vi jo helt sikkert fått tuberkulose, mente vi. Det sto fremdeles skrekk rundt denne sykdommen.

Men under skoletiden på barneskolen var vi jo på fast besøk på Høgli for skjermbildefotografering. Da kom dr. Haugen i hvit frakk, og vi måtte ta av oss skjorta før vi gikk inn i maskinen. Så sto vi med ryggen inntil ei plate, før en plate foran oss ble presset mot brystkassa. Det var kjempekaldt. Heldigvis hadde vi aldri «tub», men under disse besøkene tenkte vi aldri på at vi pustet dypt og ofte.

Pleiehjem og søsterbolig

Tuberkulose ble etter hvert mindre vanlig i Norge, og det ble ikke behov for tuberkulosepsykehuset lenger. Da etablerte Østfold fylkeskommune, som det nå het, et pleiehjem på Høgli. I denne forbindelse ble det bygget både heis og søsterhjem.

Kommunalt sykehjem

Fylkeskommunen etablerte nytt fylkeskommunalt sykehjem på

Brennemoen. Utover på 1970-tallet ble fylkets behov for Høgli derfor faset ut.

Da ble Høgli overdratt til Eidsberg kommune gjennom et makeskifte. Eidsberg kommune hadde på den tiden ervervet eiendommen Aasgården i Bergerkrysset fra Agroteknikk (senere Felleskjøpet). Aasgården ble for øvrig revet i 1977 da Bergerkrysset ble utbedret første gangen. Fylkeskommunen og Eidsberg kommune ble enige om at dette var passende makeskiftegrunnlag. Eidsberg kommune fortsatte da driften på Høgli som et kommunalt pleiehjem.

Edwin Ruuds hospital som kommunalt sykehjem

Siste epoke for Høgli sykehus for tuberkulose, og som pleiehjem i offentlig eie kom i 1977. Da flyttet kommunen all sykehjemsdrift, bortsett fra på Fossum, til bygget sitt på Brennemoen. Høgli ble solgt til private firmaer med Alarm & Automatikk i spissen.

Epilog

Dermed ble et av Anton H. sine store prosjekter historie. Nå trues bygningen med riving. Det planlegges å bygge ut området med boligblokker.

I denne forbindelsen mener jeg det er synd at bygningen ikke kan bestå og bli endel av dette boligprosjektet. Bygget representerer et stykke Eidsberg/Mysen historie. (Det hører til historien at Høgli ble liggende utenfor kommunegrensa mellom Eidsberg og Mysen da denne ble fastlagt i 1920.)

Jeg vil også nevne at Anton H. klarte å få Haga småbrukerskole til Eidsberg. Denne skolen åpnet i 1918. Skolen ble

Mysen tuberkulosehjem. Legg merke til takendringen i forhold til bilde på side 77. Utbygd i 1938 av entreprenør Holm Dehli. Foto: Bjarne Guderud. Postkort: Jul Aage Krosby.

på folkemunn kalt «Småbruker'n» da de «store» odelsgutta gikk på Kalnes jordbruksskole. Men Haga ble etter hvert solgt i 2004 og drives i dag som et rehabiliteringshjem for rusmisbrukere.

På mange måter må Hogli anses som bevaringsverdig med tanke på etablering og funksjon gjennom mange år. Jeg vil kanskje hevde at det er noe historieløst å bare rive bygningen uten å omtale historien. Hogli har en klar binding til Anton Hamil Mysen og hans utrettelige arbeid med å utvikle Mysensamfunnet til å bli en ledende stasjonsby i Indre Østfold.

Så med tanke på historien og Hogli som en av de første Amts-etableringer i Mysen, burde bygningen få et bevaringsvedtak slik at historien kan bevares for fremtiden

Store boligblokker vil aldri kunne gjenfortelle historien om et av de store Amts-etableringene i Mysen. Men dagens iver i det politiske miljøet etter utbygginger og befolkningsøkning uten å trekke linjene tilbake til de historiske røttene våre, er det vel fåfenkt å

tenke seg en slik løsning. Men det blir egentlig historieløst å vedta slik utbygging uten å kommentere historien.

Husk læresetningen: «Man må kunne historien, for å forstå sin samtid, og for å kunne forme fremtiden». La oss håpe!

MOMARKEN MØBELFABRIK

H. P. Hansen

Fabrikasjon av alle sorter møbler
Prisoverslag og tegninger på forlangende

GRINNA - MYSEN

Momarkedet gjennom tidene

Et minneprosjekt under utarbeidelse: Et sentralt sted i Eidsberg-historien

Av Tore Lund

Høsten 2018 kom jeg ved en tilfældighet i kontakt med professor i illustrasjon, Hilde Kramer, fra Kunsthøgskolen i Bergen. Hun ønsket å intervju Anne-Lise Piwowarski og Alice Nygaard om Edmund Piwowarskis rolle i det polske orkesteret i Momarken fremmedleir, og om Truls Nygaards engasjement på Momarkedet. Da Anne-Lise ringte meg og spurte om jeg ville bistå med min lokalkunnskap i intervjuet, ble jeg straks involvert i prosjektet.

Forskningsprosjekt om Momarken

Det viste seg at Kramer var i gang med et forskningsprosjekt om Momarken som historisk sted. Prosjektet står frem som en form for «arkeologisk utgraving» hvor de historiske lagene gjennom forskjellige perioder skulle avdekkes, med hovedfokus på stedets påvirkningskraft på mennesker og samfunn, og de endringene som har skjedd over tid.

For å skape en deltakende, bærekraftig og helhetlig minnekultur om Momarken, blir det derfor foretatt flere intervjuer med personer med tilknytning til stedets historie. I tillegg til skriftlig kildemateriale, film og fotografier, kan mennesker som har befunnet seg i dette landskapet bidra med viktig informasjon. Prosjektet skal presenteres gjennom lydfortellinger, såkalt podkasting. Dette er en moderne form for kringkasting via internett der

hver enkelt lytter selv kan bestemme når de vil spille av opptakene.

Min rolle som lokalhistoriker i prosjektet er å finne informanter, lete etter relevante kilder i arkiver, aviser og bøker, og drøfte bruken av dette stoffet med Kramer.

I denne artikkelen blir noe av kilde-materialet og stedets mangfoldige historie kort presentert for leserne av «Haakon».

Markedsplassen og Momarkedet

Til Østfold Landbruksselskaps 150-års jubileumsberetning i 1980, skrev tidligere ordfører Johan Volden en artikkel om det gamle Momarked. Han påpeker at området gjennom tidene har blitt brukt til mange forskjellige formål og gjennomlevd mange faser.

Stedets beliggenhet og kulturhistorie har alltid vært nøye knyttet sammen. Navnet Momarken kommer av gårdsnavnet *Mona*, den norrøne dativformen av *mo*, 'slette' og *markadr*, 'marked'. På sandsletta ved moreneryggen der de gamle kongeveiene krysset hverandre, sier kildene at Momarken allerede fra begynnelsen av 1600-tallet var en viktig møteplass for folkeforlystelse og omsetning av handelsvarer, kveg og hester fra Smaalenene og Värmland. Men mye tyder på at markedstradisjonene går så langt tilbake som til middelalderen, hevder Johan Volden.

Markedstida ble på midten av

Frem til utbruddet av 1. verdenskrig var det mye folk og dyr på Momarkenutstillingene. Over 300 dyr ble vist frem under slike dyrskuer. Postkort: Jul Aage Krosby.

1700-tallet lovbestemt til å vare i tre dager rundt Mikkelsmesse, 29. september. Dette ble kalt for «markedshelgen» og ble omtalt som «Mikkelsmarked».

Men både handelsfolk og allmue brøt denne tidsbegrensningen og drev med byttehandel, turing og festing både før og etter dette. Fogd og lensmann måtte til tider beslaglegge varer, bøtelegge og arrestere bråkmakere. Sogneprest Wilse oppfordret derfor myndighetene til å endre markedet «til Forminskelse af Sædernes Fordervelse». Allerede i 1813 ville fogden legge ned hele markedet. I 1830 stengte de sentrale myndighetene det gamle markedet for sivil bruk.

Militære formål

Momarken ble allerede på 1700-tallet brukt til ekserserplass for infanteri- og kavalerisoldater. Fra 1820 leide de

militære myndigheter hele plassen, som tilhørte gården Langebrekke, til dette formålet.

Nytt marked

Selv om det ble forsøkt å blåse i liv i det gamle markedet i 1850-årene, gikk det flere år før dyra og sivilbefolkningen igjen fikk utfolde seg på markedsplassen.

Det første store dyrskuet ble arrangert i 1876, og hesteutstillingene og fesjåene utviklet seg til årlige arrangementer, og vi hører igjen om et yrende folkeliv på Momarken.

Momarken-utstillingen fikk etter hvert status som stats-utstilling for husdyr og ble avholdt med to års mellomrom. Plassen ble utvidet, planert og inn-gjerdet, og det ble også lagt til rette for kappkjøring med okser og hester. I en egen reve-hall fikk pelsdyrnæringen

Hesten avløste oxen som kappkjøringsdyr, og i 1912 ble utstillingsplassen utvidet og en travbane opparbeidet. Fra boken «Fra Norges næringsveie i tekst og bilder. Fra Østfold fylke, 1923».

også sin utstillingsplass på Momarken. En kort periode før 1920 hadde Mysen Turn- og Idrettsforening idrettsplass på markedsplassen.

Travbanen

Det gamle markedet, dyr-skuene og landbruksutstillingene inneholdt elementer av både underholdning og konkurranser. Dette er noe både travsporten, motorsporten og Momarkedet har videreført.

Momarken travbane ble etablert i 1920. Sammen med mønstring av hest på dyrskuene fikk travbanen stor betydning for hesteoppdrett på begge sider av grensen. Totalisatorspillet kom i gang i 1930.

Banens historie kan deles i to ulike faser, sier Mysen-gutt og tidligere statsarkivar, Per Øivind Sandberg. I tidsrommet 1920-1960 var travbanen et treffpunkt og en hyggelig søndagsfornøyelse for hesteinteresserte og «småspillere» i distriktet, skriver han videre, mens etter 1960 har travsporten, også på Momarken, utviklet seg til en

profesjonell næring med elektronisk totalisatorspill og etableringen av et eget spillselskap, Norsk Rikstoto i 1982.

I takt med økningen i omsetningstallene er banen blitt modernisert med nye totalisatorbygg, bekvemmeligheter for publikum og nye stallbygg for travtrenere og hesteeiere. Travsporten i distriktet står fortsatt sterkt, og A.S. Momarken Travbane feirer 100-årsjubileum neste år.

Som *motorsportsarena* har Momarken lange tradisjoner, fra bilrace på 30-tallet med Bugattier og ombygde T-Forder til langbanekjøring med speedwaykongen Basse Hveem på 40- og 50-tallet, samt rallycross med Jackie Stewart og Martin Schanche på 1970-tallet og fremover. Momarken Bilbane er fortsatt en av de viktigste arrangørstedene i landet for bilcross.

Det gamle handelsmarkedet, dyrskuene, Momarken Travbane, Momarkedet og andre arrangementer på Momarken har skapt et positivt bilde av et sted hvor folk søker spenning, hygger seg og blir underholdt.

Leirene

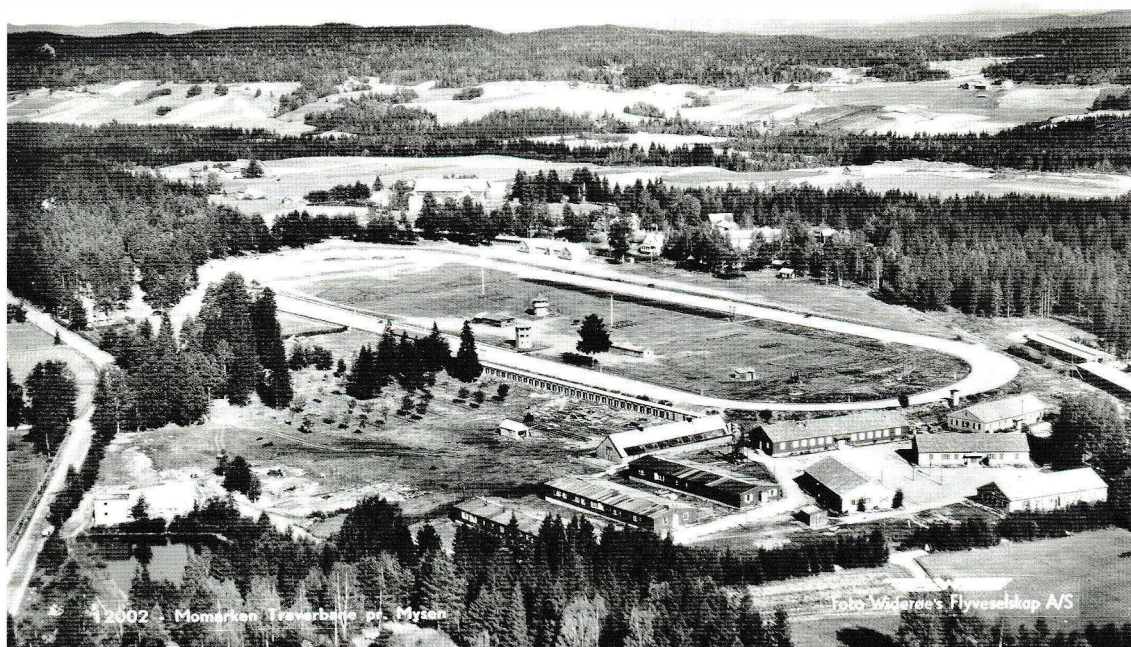
Okkupasjonstida og leirene for krigsfanger i forbindelse med 2. verdenskrig avdekker en mørkere side av steds-historikken. Denne delen blir også viktig når Momarkens kjente og ukjente historie skal formidles.

Arne Sandem har i boka «Den siste SS-leiren» gått igjennom det omfattende kildematerialet i Riksarkivet om konsentrasjonsleiren, «SS-Sonderlager-Mysen», som skulle etableres på Momarken på slutten av 2. verdenskrig – kanskje den siste leiren av dette slaget som nazistene opprettet i Europa.

Ved årsskiftet 1944-45 ble det nemlig gitt klarsignal fra tysk hold om å bygge en KZ-leir i Norge etter mønster fra leirene i Polen, og valget falt på Mysen

og Momarken Travbane. Seniorforsker Terje Emberland ved Holocaustsenteret mener at Momarken blant annet ble valgt fordi en sammensatt norsk-tysk skjegerenhet fikk videreopplæring som vaktmannskap akkurat der. Denne treningen foregikk på Høytorp fort. SS kombinerte ofte konsentrasjonsleire og treningsleire. Vakthold i slike leire kunne øve soldatene til den nødvendige hardhet som trengtes i tjenesten. Momarken-leiren var muligens et ledd i Himmlers og Quislings planer om etnisk rensing av romfolket og internering av politiske fiender i Sør-Norge.

Våren 1945 ble både russiske fanger og en stor kontingent norske politiske fanger overført til Momarken for å bygge opp leiren under ledelse av SS-offiserer

Leiområdet, markedsplassen og travbanen like etter andre verdenskrig. Flere av brakkene var i bruk da det første Momarkedet åpnet i 1950. Foto: Widerøes flyveselskap A/S. Postkort: Jul Aage Krosby.

med erfaring fra blant annet Auschwitz. Da freden kom i begynnelsen av mai, var det rundt 300 fanger som ble frigitt på Momarken.

I slutten av mai inspisererte *Grev Folke Bernadotte* den tomme leiren sammen med formannen i Mysen og Omegn Røde Kors, *Klaus Ous*. Leiren kunne brukes til oppsamlingsleir for russiske krigsfanger før hjemsendelse til Sovjet, og snart kom flere hundre russere i dårlig forfatning fra forskjellige leire over hele landet til Momarken. Russerne ble sendt hjem til en uviss skjebne i løpet av juni.

Fra juli 1945 ble polske «displaced persons» overført til leiren på Momarken. Dette var ungdommer som hadde vært utskrevet til tvangsarbeid og kom fra leire spredt over hele Norge. De hadde ikke vært hjemme på mange år og manglet blant annet skolegang. FNs flyktningsorganisasjon UNRRA sørget for at det ble igangsatt en leirskole med polske lærere. Derfor var det over 300 elever som gikk på folkeskole og gymnas på Momarken. På det meste var over 750 polske ungdommer plassert i det statlige mottaket «Momarken Fremmedleir». Etter hvert fikk mange av dem reise hjem til Polen, men flere bosatte seg i distriktet og andre steder i Norge.

På forsommeren 1947 ble brakkene overtatt av en gruppe østeuropeiske jøder som hadde overlevd Holocaust. Den norske regjering hadde gitt tillatelse til å slippe inn 600 jøder i landet, og disse ble fordelt på to leire: Ystehede i Halden og leiren på Momarken. Flyktingene fikk arbeidstillatelse og undervisning i norske forhold, språk og historie.

Flere forlot leiren i løpet den første sommeren. I september samme år ble leiren offisielt nedlagt, men ved utgangen av 1948 bodde det fortsatt 24 jødiske familier og noen enslige i tre brakker på Momarken. I 1950 var det ennå seks familier som leide og bodde i de to siste brakkene som Eidsberg kommune hadde overtatt i 1949.

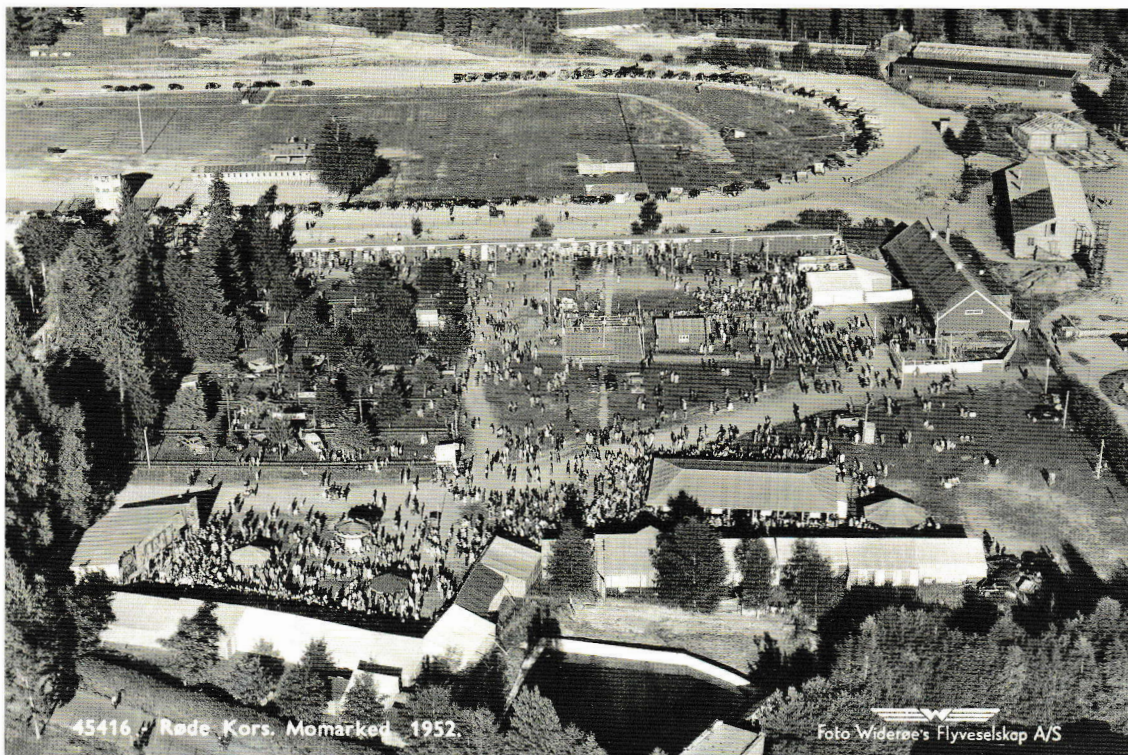
Røde Kors

Mysen og Omegn Røde Kors (MORK) ble stiftet under 2. verdenskrig. Foreningens første formål var å organiserte hjelpesendinger til den nyopprettede fangeleiren på Momarken, først til de norske fangene og senere til de russiske og polske krigsfangene, og de jødiske flyktingene.

I Røde Kors-husets kjeller i Mysen sentrum ligger lokalforeningens rikholdige arkiv godt bevart. Dette spennende kildematerialet belyser det viktige hjelpearbeidet som ble gjort i leirene. Røde Kors fikk en nøkkelrolle, og den lokale foreningen og Mysen-befolkningen gjorde en betydelig humanitær innsats i disse etterkrigsårene.

Røde Kors og Momarkedet

Da en landsomfattende Røde Kors-uke ble etablert i 1948, mente foreningen at det kunne gjøres noe mer og større ut av denne uka. Derfor lanserte de en idé om et årlig høstmarked som kunne ta opp de århundregamle markedstradisjonene med utstillinger, salgsboder, tivoli og underholdning. Det første markedet åpnet i 1950, og i sin åpningstale roste den tidligere Tysklands-fangen *Didrik Arup Seip* MORKs arbeid i leirene.

Markedsplassen og Momarkedet i 1952. Markedets første scene lå tett inntil revehallen og brakkeleiren.

Med krigen som bakteppe ble altså det moderne Momarkedet til. I gjenreisningens og rasjoneringens strevsomme 50-tall ble markedet et pustehull i hverdagen for store og små. Med velstandsøkningen på 60-tallet økte publikumstilstrømningen og omsetningstallene.

Markedets tiltrekningskraft holdt seg godt i flere tiår fremover. Kombinasjonen av en varemesse med et underholdningstilbud og dugnadsarbeid til støtte for et ideelt formål, appellerte til mange. Tradisjonen med de årlige TV-sendingene fra NRK gjorde også sitt til at Momarkedet ble kjent over hele landet og fikk internasjonal oppmerksomhet.

Nasjonal og internasjonal kulturbegivenhet

Momarkedet var en årlig, nasjonal kulturbegivenhet i over seks tiår. Med MORK som initiativtaker og arrangør, ble enkeltpersoner, foreningsliv, næringsliv, aviser, radio og fjernsyn trukket med i arbeidet til inntekt for Røde Kors.

Momarkedet er blitt betegnet som ikke bare Norges, men en av verdens største humanitære tilstelninger. Momarkedet ble etter hvert en kulturformidler og et møtested for artister og kunstnere fra hele verden. Med Bing Crosby og Abba som de største, har mange verdenskjente artister gjestet Momarkedets scene gjennom årene.

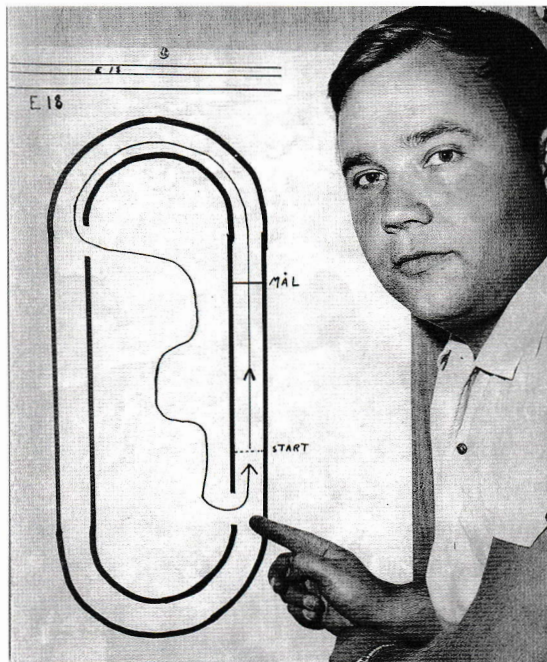
Momarkedet har vært en viktig kulturinstitusjon i det norske

samfunnet, noe det omfattende bilde-, film- og skriftlige kilde-materialet vitner om. Markedet er historie, men minnene lever videre. For fremtiden blir det viktig å forvalte disse minnene på en god

måte slik at kommende generasjoner får forståelse for hvor stor verdi et arrangement som har betydd så mye for så mange, har hatt. Ekstra hyggelig er det derfor at film- og bilde-materialet

Axels Tivoli i nyere tid. Markedsguttens far, Truls Nygaard, var formgiver for merkevaren Momarkedet og tegnet både logo og markedsplakater.

Annonser fra 1971 viser at datidas store bilsportsnavn var på plass.

Jan Gundersen fra Mysen introduserte rallycross på Momarken Travbane i 1971.

fra markedet nå skal digitaliseres og gjøres tilgjengelig for allmennheten. Dette finansieres med statlige midler, i et samarbeid mellom kommunen, MORK og Eidsberg historielag.

Momarken av i dag

Selv om de fysiske sporene etter det gamle handelsmarkedet, leirene og Momarkedet nærmest er visket ut, er området fortsatt i flittig bruk. Den geografiske plasseringen og de gode fasilitetene på travbanen, gjør at stedet er attraktivt for publikum og arrangører.

Det arrangeres årlige festdager på den gamle markedsplassen med tivoli og underholdning. Bil- og trav-sporten holder til på travbanen. Det er liv og røre i hesteringen og i stallområdene. I tillegg til frimarkeder og mønstringer av blant annet islandshester og fjordinger, har plassen blitt benyttet til auksjonsvirksomhet og ulike festival-arrangementer.

Stedets tradisjonsrike og flersidige fortid og dagens virksomhet gjør at Momarken fortsatt har stor betydning og kulturhistorisk verdi for mennesker

langt utover lokalmiljøet. Det blir derfor spennende å se hvordan stedet utvikler seg i fremtiden.

Kilder:

- Terje Emberland og Matthew Kott: Himmlers Norge. Nordmenn i det storgermanske prosjekt (2012).
- Ole-Jørgen Eng m.fl.: Momarken. AS Momarken Travbane 1920–1995. Momarken Travselkap 1930–1995. (1995).
- Gunnar Rudie m.fl.: Bygdebok for Eidsberg. Bygdehistorien 1537–1800 (1966).
- Per-Øivind Sandberg: Eidsberg gjennom 150 år (1998).
- Arne Sandem: Den siste SS-leiren (1990).
- Sigurd Senje m.fl.: Bygdebok for Eidsberg. Bygdehistorien 1800–1965 (1970).
- Johan Volden: Det gamle Momarked. Til Østfold Landbrukskasselskaps 150-års jubileumsberetning (1980).
- Hans Wåler: Mysenleksikon: Mysen kommune 1920–1961 (1999).

Du treffer oss i HALL A på MOMARKEDET

HER ER NOEN EKSEMPLER PÅ HVA VI KAN TILBY UNDER MOMARKEDET:

<p>Vi er representert med følgende leverandører:</p> <p>abc ASKO ELTO KENWOOD PHILIPS Panasonic Technics TELEFUNKEN Bang & Olufsen GoldStar DANCALL ERICSSON</p>	<p>ELTO 504</p> <p>KOMFYR m/rygg</p> <p>4 pl. 50 cm bredde</p> <p>MARKEDS-PRIS</p> <p style="font-size: 1.5em; font-weight: bold; color: red;">2590.-</p> <p>Høstrebau 100.- Månedsløse 129.-</p>	<p>abc</p> <p>VAFFEL-JERN</p> <p>m/termostat</p> <p>MARKEDS-PRIS</p> <p style="font-size: 1.5em; font-weight: bold; color: red;">299.-</p>	<p>Fischer</p> <p>VIDEOKAMERA</p> <p>MARKEDS-PRIS</p> <p style="font-size: 1.5em; font-weight: bold; color: red;">4990.-</p> <p>Månedsløse 199.-</p>	<p>Hot line</p> <p>TRICISION</p> <p>MOBILTELEFON</p> <p>NMT 900</p> <p>Komplett for bil, enhetslås eller som bærbar telefon</p> <p>MARKEDS-PRIS</p> <p style="font-size: 1.5em; font-weight: bold; color: red;">5988.-</p> <p>Inkl. mva. Månedsløse 299.-</p>
<p>HOS OSS HAR DU GRATIS KASKO</p> <p>VI GIR DEG 1 ÅRS GRATIS KASKO!</p> <p>Kan forlenges mot rimelig tillegg.</p> <p>Dekker fell, skader, tyveri og hendelige uheld.</p> <p>Lav egenandel.</p>		<p>LEIE? NYHET HOS OSS!</p> <p>Nå kan du leie radio - TV - video - kamera - parabol - husbold-ringsapparat - mobiltelefoner - teletax (alt vi selger som koster over kr 2000.-). Leiestid min. 1 år. Meget gunstig leie - til levering og gratis service i leietiden. Løs av hulle vårt brede varesortvalg - til markedspris gunstigste priser!</p>		
<p>Finansiering er enkelt hos oss! 48 samarbeidende med Kjerne Kjerneleiekoper som er spesialister på finansiering av forbruksgoder. Betaling med 0,- kontant og avdrag fra kr 250,- pr. mnd. 4% tar de aller fleste Kjerne kreditt- og betalingskøper hos oss. Småk med oss om hvordan du kan betale - vi har en løsning for de fleste.</p>		<p>Kjært for god service fra 1959</p> <p>Magne Kviserud a/s</p> <p>Storgaten, Mysen, tel. 99 66 07 44</p>		

Utstillerne på Momarkedet annonserte supertilbud i egen markedsavis. Magne Kviserud var en av flere trofaste utstillere gjen-nom mange år. Denne annonsen er fra markedsavisen i 1992

Veihistorien gjennom Indre Østfold

Av Nils-Johan Undrum

Veisystemets utvikling

Middelalderens vandringsmenn tok seg frem langs stitråkk og rideveier, utsatt for vær og vind, og med sansene på vakt. Her kunne det være både bjørn og ulv eller kanskje folk med udåd i tankene. Synet av et ferskt fotavtrykk, lyden av en fugl som fløy opp, en brukken kvist, et øksehogg eller kanskje lukten av røyk var alt sammen viktig informasjon.

Det er et langt sprang til vår tids reisende hvor han sitter innkapslet i plysj og stereo. Veien passerer under bilen uten at han har kontakt med den og han transporteres til målet trygt innhyllet i sin private sfære. Hans sanser er rettet mot speedometer, veiskilt, bensinstasjoner og trafikken rundt seg. Blikket konsentrerer seg om veien lenger fremme, og der han er, er for oppmerksomheten alt tilbakelagt.

Middelalderen virker fjern, men den var «langstrakt». I teknisk henseende strekker den seg faktisk langt opp mot vår egen tid. Når det gjelder reiser, så var de fleste av 1800-tallets reiser verken hurtigere eller mer bekvemme enn de var i middelalderen, og reisene hadde sine sesongrytmer. Skal vi prøve å leve oss inn i vandringsmannens sansemessige opplevelser, kan vi tenke oss hvordan vi opplever en fottur i fjellet. Avhengig av terrenget kunne en dagsetappe være 30–40 km. Med hest, 50 km om sommeren, på vinterføre med slede 70–80 km.

For meningmann var det føttene som brakte ham fra ett sted til et annet.

For meningmann var det føttene som brakte ham fra ett sted til et annet

Mens han trasket langs landeveien med fante-koffert eller rypesekk, var det ikke uvanlig at han samtidig kunne ta seg til nyttig arbeid som å strikke på ett eller annet plagg. Nistemat ble oppbevart i taske eller skreppe. Skulle en fra Indre Østfold på bytur, kunne det ta flere dager før han var hjemme igjen. Ludvig Holberg, hypokonderen, kom seg til Roma, men det tok to år.

Hestekjerrere ble etter hvert vanlig, og med det fikk man mer med seg. Men det var enkel redskap hvor hjulene stod rett på akslingen. Smørespannet måtte man ha med, men skogsnegler kunne også brukes som akselsmøring i et knipetak.

Skiltene kommer

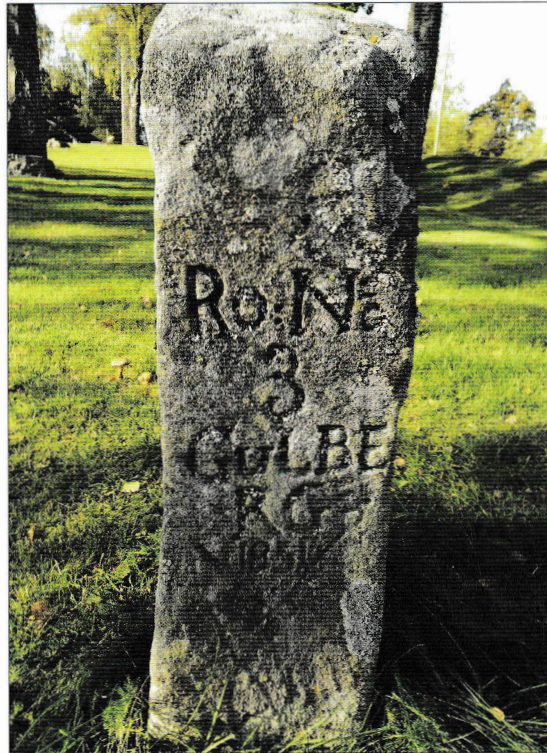
Langs veiene finnes et mylder av standardiserte trafikkskilt, like lette å tyde for oss som lukten av et bål eller synet av ei kaste-røys var for vandringsmannen. Mange av skiltsymbolene har en lang og interessant kulturhistorie. Allerede i svært gammel tid var pil-symbolet en praktisk måte å anviseretning på, og symbolet for ujevn vei stammer fra den egyptiske hieroglyfen for fjell.

De tidligste trafikkskiltene var milesteiner som ble satt opp av romerne for å vise hvor langt det var til Roma. I middelalderen ble det vanlig å sette opp navn til byer og tettsteder i veikryss. Også i Norge – iallfall fra 1800-tallet – var veiskilt i metall med angivelse av avstand til byene. I dag er det riksvåpen på skilt ved landegrenser og på noen bautalignende steiner ved fylkesgrenser.

Det ble viktigere med trafikkskilt da bilen ble oppfunnet, og dagens standard ble satt på en internasjonal vei-konferanse i Roma i 1908. Siden da har skiltene forandret seg mye. I dag er det vanlig med refleksfarge på skiltene, og det er blitt tatt mer og mer i bruk variable skilt som kan fjernstyres for å endre fartsgrensen, hindre bilkø eller om dirigere trafikk i forbindelse med ulykker eller ras.

Skiltene ble mer og mer vanlige og lette å lese for alle som passerte til fots eller med hest og vogn. Fordi trafikkhastigheten økte, ble skiltene plassering endret. Det var helt vanlig at skiltene stod midt i veien i større kryss, som for eksempel Momarken-kryss, og var en ukjent måte en gjerne stoppe og se på kartet hvor

en skulle. I dag er skiltene større og i mange tilfeller står de gjerne 500 meter og 1000 meter før krysset på motorveier. Gamle milesteiner står her og der igjen som minner om en tid som målt i år allikevel ikke ligger langt bak oss. Milestein eller milestolpe er et tidligere veimerke plassert langs ferdsselsveiene med en mils avstand gjerne i form av en stående, flat stein med inskripsjon eller merke som viser en distanse. I Norge kom milesteiner i bruk etter at loven om skyssvesenet ble innført i 1658. Veiene ble målt og det ble plassert steinstøtter langs hovedveiene etter hver landmil (11 295 m). I tillegg til anvist distanse hadde de ofte kongens monogram og årstall. De som reiste, møtte mennesker og nyheter, og impulser ble utvekslet.

Merke for Rode nr 3, Gulberg, 1851. Steinen står på Folkenborg museum, innenfor hovedporten til museumstunet. Foto: Dag Mysen.

Tatere og sigøynere bidro svært med å informere om hva som hadde hendt andre steder. En bilist i dag kjører i stor hastighet og gjerne utenfor tettbygd strøk.

De nye reiseformene som motorisert ferdsel innebærer, gjør at vi har fjernet oss fra middelalderens vandringmenn. De fleste har en forestilling om at våre forfedre var som oss, med unntak av at de manglet radio, PC og elektrisitet osv. Det er ikke bare slik at vår tids transportsystemer har ommøblert landskapet, men vi har også måttet ommøblere vårt sanseapparat for å kunne fungere i trafikken. Bare for få generasjoner siden var landet befolket med mennesker som levde og tenkte helt annerledes enn det vi gjør i dag. De levde i et samfunn og i en kulturell sammenheng som er vidt forskjellig fra vår tid. Allikevel levde og virket de i det samme landskapet som vi lever i dag. Det vet vi. Vi kan se sporene etter dem.

Den første tiden

I jernalderen, omkring 500 år før vår tidsregning, begynner vi å få fast bosetning og fra nå av begynner menneskene å sette spor etter seg i landskapet. Ferdsele innenlands foregikk til fots eller på hesteryggen. Våre eldste veier var stier eller rideveier. Vogner hadde man ikke. Sleden ble brukt, ikke bare på vinterføre, men også sommertid. Spor etter gamle veier kaller vi hulveier. Et sted i Mysen, ved Birkelund, kan man se rester etter en hulvei, kanskje er det den samme hulveien som ligger like ved den gamle veien som gikk fra søndre Mysen og opp til «Vollen» under Søndre Mysen. I Trømborg finnes en veldig tydelig

hulvei. Fra flere gårder i området var det vanlig at de måtte til Brattfoss for å få malt kornet sitt. Den siste strekningen frem til Brattfoss står frem som en av de best bevarte hulveiene i området. I Østfold har vi 61 registrerte hulvei-spor.

Elver som ferdselsårer

Helt fra den første bosetning av landet vårt hørte elvene til innlandets viktigste ferdselsveier. Man mener som sikkert at det i tidligere tider har vært ferdselsåre over land mellom det stedet der Glomma sørfra ikke lenger var farbar med båter eller skip, og opp til sørenden av Øyeren. Herav altså det gamle navnet på Askim, *Eid*. Vannveien fra havet opp Glomma og Vorma gikk videre til et av landets rikeste distrikter. Bygdene mellom Øyeren og Mjøsa har fellesnavnet Romerike – Raumarike og Glomma var «raumenes» vei til havet.

Man er ikke sikker på hvor veien nordover gikk etter at de gikk i land etter ferden i Glomma. Her er det

Dype hulveier fra oldtiden finner vi mange av i Østfold, den gang man tok seg frem på hesteryggen.

Bildet er fra oldtidsveien i ldd.

Fra boken «Vegsentralen i Østfold», 1994.

flere teorier. En av teoriene går ut på at det var landgang for båtene inne i Lekumevja og at de ble dratt opp til Bilitt som var utgangspunktet for videre ferd over land og frem til Øyeren. En annen teori er at de gikk i land ved Lindhol forbi Nordeng, Torkelsrud, gjennom Askim og videre nordover til Øyeren. Også landgang ved Lysaker eller Huseby kan være en mulighet for videre ferd forbi Morkampen og videre nordover, eller fra Lekum via Haug, Slitu og videre oppover til Øyeren. Vi må tenke oss at det både nord og sør for eidet har vært mulig å leie båt eller å få skyss. Varer og annen bagasje har blitt fraktet med kjerre eller kløv. Sagaen forteller også flere steder at endog skip ble dratt forbi Glommas fosser for så å bli rodd videre. I 1205 møttes bisp Nicolas og Baglerne i Borg. Når fossene stoppet dem dro de skipene sine opp til Øyeren.

Dette var trafikken sør–nord, men det er også naturlig å tenke at det endog var her de gikk i land for reiser østover til kommunikasjon med Haldenvassdraget.

Fra Lekum i Eidsberg var det forholdsvis lett å komme frem i Hera forbi Homstvet og videre oppover i vassdraget. De måtte riktignok slepes forbi fosser og stryk, men dette var den korteste veien mellom Glomma- og Haldenvassdraget og skal ha vært en mye brukt vei både sommer og vinter. Denne gikk videre gjennom Lundebyvannet til Slepatjenn, med båt om sommeren og slede om vinteren. Navnet Slepå kan vel være med på å forsterke at det har vært drevet med slep her i gamle dager.

Tidlig ferd over land

Før den nye motorveien ble påbegynt nord for Hærland kirke (2013) ble grunnen undersøkt av arkeologer og det ble funnet rester etter bosetninger fra 1100-tallet. Litt lenger øst, ved Bjørnstad, ble det også funnet rester etter bosetninger som sannsynlig var enda eldre. Da fengslet på Mysen skulle utvides med nybygg, ble grunnen først undersøkt av arkeologer, og det ble funnet spor etter steinalder-bosetting der. Lenger øst i Hærland, i Lundeby, finnes det også rester etter en oldtids- eller middelaldervei like sør for kongeveien som går over Mona og litt lenger vest ved Nordby der den er synlig bak låven. Over en bekk i nærheten ligger det en stor flat stein som kan ha vært brukt som bru. Rett sør for Revhaug-brua synes rester etter ei bru og spesielt i nedkjøringen på vestsida er det en tydelig trasé etter en vei, kanskje helst en ridevei.

Vadesteder

Ved Kviller i Hærland er det et vadested over Hera. Det ligger på et sted der det går et flatt fjell halvt ut i elva, og når det er lav vannstand kan en tydelig se at det ligger flate stener på bunnen. Det sies at i gammel tid kom det en ridevei over åsene i øst fra Sverige. Denne kløvveien gikk over jordene på Kviller og videre til Oslo.

På Kviller var det hvilested (kvilested) og en tror navnet Kviller skriver seg fra det. Denne rideveien ble delvis brukt helt til århundreskiftet. Det er også en historie forbundet med denne veien: Hans Halvorsen Kviller, som eide Kviller i slutten av 1800-tallet, syntes det var liten vits å ha denne veien over

Gammelt vadested over Mysenelva. Erling Johansen står til venstre i hulveien. Bildet tatt på 1970-tallet. Fra digitalt museum.

jordene etter at de hadde fått ny vei, og han pløyde den opp. Så en dag ut på høsten så han en gammel kvinne gå midt ute i åkeren. Han ropte på henne og ba henne gå ut av åkeren. Men den gamle kvinnen snudde seg og sa: «Hold kjeften på deg, far. Jeg vet da hvor veien går.» Like etterpå snudde Hans Halvorsen seg for å se etter kvinnen, men da var hun ikke å se. I de første ti-årene av 1700-tallet hadde Jon Halvorsen nordre Kviller. Dette var under den store nordiske krig, da Carl XII. i 1716 dro over norskegrensen inn i Østfold og gjennom sørparten av Akershus fylke. Da det gikk en ridevei fra Sverige over gården, så er det mulig at en del av de svenske soldatene har kommet denne veien.

Også ved Haugerud og Mosen har det vært vadesteder. Vadestedet ved Mosen skal være brukt i militær sammenheng i gamle tider. Tyske soldater vadet her under en øvelse en juni.natt i 1941. Da oppsto det dype tråkkespor i marka på

begge sider av elva, som var tydelige i lang tid etterpå. Det er ukjent om det i gammel tid kan ha gått en kløvsti eller en gangsti i tilknytning til vadestedet, men det er kanskje ikke umulig at det kan være en sammenheng, da disse stedene jo flukter bra med retningen mot Sverige.

Magnus Lagabøtes landslov

Den eldste skriftlige hovedkilden til kunnskap om våre veiforhold er de gamle landskaps-lovene og i sær den samlingen som Magnus Lagabøte foretok av disse i sin store landslov fra 1274. Både de gamle lovregler og nyere tillegg ble samlet i landsloven, der veiforhold, ferdsel og den reisendes sikkerhet har fått bred omtale. Lover om veistellet er samlet i fem paragrafer som blir gjentatt i Christian IVs norske lov fra 1604.

Landsloven inneholder en rekke bestemmelser om veiholdet, om gjerder langs allmanns- veiene og om grunder. (Allmanns vei betyr at alle kan bruke den.) Ifølge landsloven skal en allmanns vei være åtte alen bred (ca. fem meter), ryddet for store kvister og stener. Det er fastsatt regler for veiarbeid og vedlikehold. På midtfastetinget skal kongens ombudsmann kreve arbeid på de veier i herredet der det trengs og stevne bøndene til å møte på veiarbeid.

- 1) Fra snøen er av og til ploget kommer i jorden.
- 2) Fra våronn til høynon.
- 3) Fra avlingen er i hus til første snøfall. Veiene skal være i en slik stand at de er farbare både til sledefart og ridning, så vel vinter som sommer.

Alle hovedveier skulle gå som de hadde gjort fra gammel tid. Om landsveien går over en manns innmark, og han vil legge den om, da kan han gjøre det, bare den er like god som før både i vått og tørt vær, og de veifarende må da bruke den nye veien selv om den er lengre enn den gamle.

Rikskongene fra Harald Hårfagre til Håkon V. Magnusson var uten fast residens. De var stadig på reise, ofte med stort følge for å møte bøndene på ting, for å by opp leidang og samle hærmenn i ufredstid. I loven heter det at bøndene skal gi kongen hesteskyss, så meget som han trenger. Kongens «stallare» hadde som oppgave å sørge for skyss til kongen og hans menn, og et slikt kongsfølge kunne komme opp i 350 personer.

De som skulle sørge for skyss over vannene var i landsloven pålagt krav om aktpågivenhet som neppe ville blitt godtatt i dag. Ferjemannen pliktet ikke å ferje noen før soloppgang eller etter solnedgang. Om han ferjet en tyv over elven og burde ha grunn til mistanke, da ble han selv sett på som heler og ble brennemerket.

Etter som ferdseilen økte langs veiene, representerte den et urobringende moment i en trygg og avgrenset verden. Både kongesagaene og landsloven etter Magnus Lagabøte dveler ofte ved farende folk som mer eller mindre sto utenfor samfunnet, stavkarler og løsfolk, betlere og fanter. Opprinnelig var fant betegnelsen på de som reiste i kongens ærend og hadde krav på friskyss. Men mange misbrukte denne ordningen, og fant ble etter hvert et skjellsord.

I 1313, under Håkon V. Magnusson, fikk Norge sitt passvesen: «... enhver

ukjent utlending som vil dra gjennom landet, skal ha vidnesbyrds-brev fra en konge eller hertug, biskop eller domkapitel, jarl eller sysselmann, lagmenn eller byeldste eller andre vederheftige menn på det sted der en hører hjemme, slik at man med full pålitelighet kan se at han er en skikkelig mann.»

Vertshus

Tidlig på 1300-tallet ble det utferdiget regler for vertshus, og de skulle finnes for hver hele eller halve dagsreise langs allfarveiene. Her skulle de reisende finne nattelosji, kunne kjøpe mat, øl og hestefôr. Men reglene ble ikke etterkommet i tilstrekkelig grad, og de fleste reisende måtte enda i lang tid ta inn hos private. De som gav husrom og mat til reisende, fikk gjerne en gave til takk. Byene var bedre stilt med kroer og gjestgiverier.

Norgesveldet var etter tidens målestokk et velordnet, sammensveiset og tettbefolket rike, men harde kår kom i senmiddelalderen. I perioden 1200–1400-tallet fikk landet et dårligere klima med flere nøddår. I tillegg kom svartedauen til landet sommeren 1349. Folketallet sank til et lavmål tidlig på 1500-tallet.

Trafikken stilnet

Etter reformasjonen i 1537 stilnet ferdseilen på veiene enda mer. Strenge kongebrev ga påbud om vaktksomhet mot ukjente reisende som kunne være svenske spioner. Pilegrimsveiene tok slutt, og det ble truet med dødsstraff for dem som prøvde å nå de gamle valfartsstedene. Kontakten med syd-Europa opphørte, og unge norske studenter reiste i alle fall ikke lenger enn til Wittenberg.

I Norge hadde statsforvaltningen mer eller mindre falt sammen i senmiddelalderen. Landet ble styrt fra Danmark via lensherrer. Veinettet som eksisterte var stort sett slik som det hadde vært i middelalderen.

Trafikken tar seg opp

Mot slutten av det 16. århundre våkner atter handel og ferdsel til live. Vogn var ennå ikke vanlig, og det fantes ikke kjøreveier, bare ride- og gangveier hvor man til nød kunne komme frem med et slep. Varetransporten foregikk helst om vinteren med sleder over tilfrosne elver, vann og myrer. Det var på denne tiden Fredrik II i Danmark anla sine «kongeveier», og de var virkelige konge-veier, forbeholdt kongen og hans menn.

Først omkring 1650 var befolkningen like stor som den hadde vært før svartedauen. Da hadde det skjedd en forskyvning av befolkningen over mot Østlandet fordi det var bedre tilgang på jord der. Penger ble vanlig. Man begynte å utnytte naturressurser som for eksempel malmen i fjellet. Bergverkene på Røros og i Kongsberg startet opp, og i 1624 besluttet Christian IV at det skulle bygges kjørevei fra Kongsberg til Hokksund for å lette transporten av sølvet til Danmark. Dette var den første virkelige kjørevei i Norge. Med den innledes et nytt kapittel i vår veihistorie.

I 1636 kom det påbud fra kongen om at bøndene skulle «forandre og forbedre alle allfarveier til og fra fjellene og annensteds». Forordningen påla bøndene å utbedre allmenn-veiene ved å sørge for at de ble «utskårne». I forhold til tidligere bestemmelser var dette helt nytt. Utgifter og arbeid skulle utlignes og

fordeles mellom bøndene av de lokale embedsmennene.

Kravet ble gjentatt i 1643. Veiene skulle jevnes og utbedres med sand, grus, bark eller bru-legging. Mer detaljert var forordningen som kom for hele landet i 1648.

Bøndene hadde ansvaret for å holde veiene vedlike og skulle møte til pliktanlegg tre ganger i året. Så lenge styresmaktene var fornøyd med kløv- og gangveier var dette en arbeidsbyrde bøndene var fortrolige med. Da det kom krav om at veiene skulle utbedres til kjøreveier, ble det snakk om arbeidsbyrder som bøndene ikke uten videre ville ta på seg. De så selv ikke noen fordel ved disse veiene. Kjøretøy med hjul var noe de færreste hadde.

Stattholderen fra 1660, Ulrich Gyldenløve, som skulle ivareta statsmaktens interesser, følte behov for å få orden på veiene. I 1664 utnevnte han en vei-inspektør for Østlandet og en for Sørlandet. Året etter ble det utnevnt General-veimester både sønnenfjells og nordenfjells.

Gamle kart

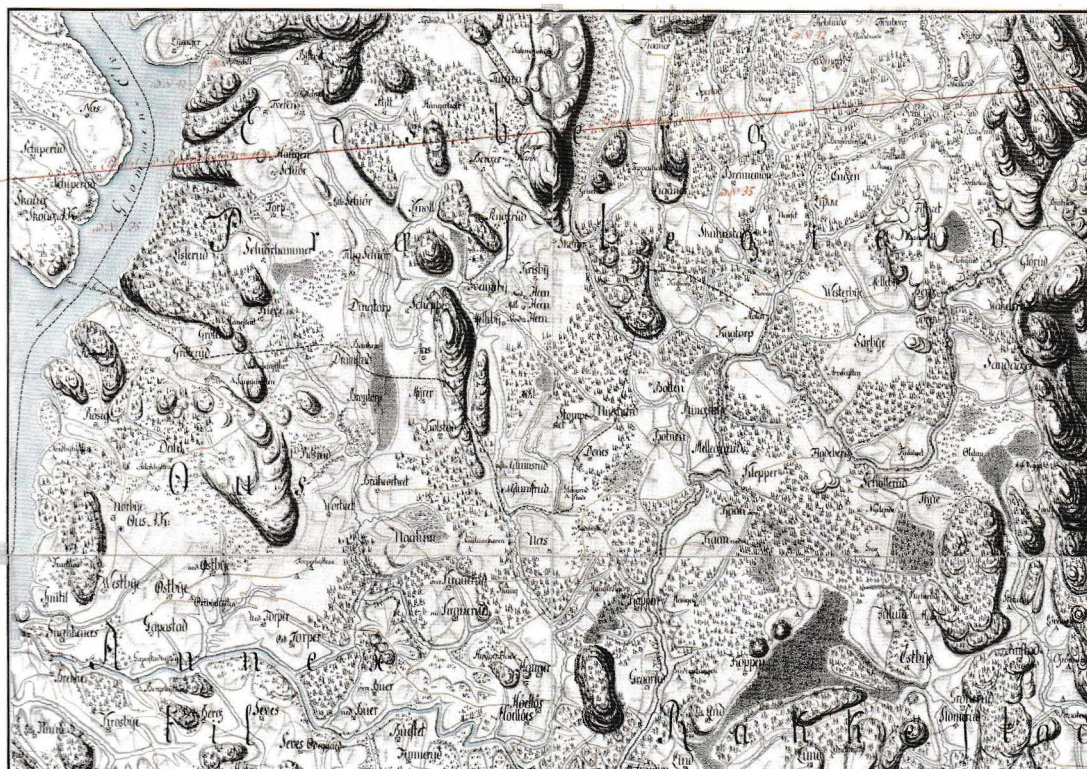
Før man begynte å tegne kart her i landet hadde utenlandske kartforleggere produsert norgeskart i flere hundre år. Eminent fremstillingsevne og gode tegneferdigheter gav kartene inntrykk av pålitelighet, men ofte manglet de rot i virkeligheten. Flere av de store kartografer hadde ikke egne originale kilder å ta av, de nøyde seg ofte med å kopiere hverandre, også hverandres feil. For eksempel ble flere av Norges store vassdrag inntegnet med løp som bare fantes på kartet.

For å kunne tegne et nøyaktig kart, må man ha en fast lengdeenhet, men det fantes ingen lengdeenhet i kartleggingens barndom. Her nevnes noen: Ved hjelp av lydets forplantelse, fra kanons avfiring til smellet høres. Skrittelling til fots eller til hest, reisetid over land med karjol eller til vanns ved roing ble også brukt for å fastsette lengdemål ved kartlegging. Dessuten var bruken av øyemålet utviklet til en hel liten vitenskap.

Men landmålingen hadde mange formål, og nøyaktighet var ikke alltid det viktigste. Allikevel ble det etter hvert utviklet bedre metoder for å oppnå mest mulig eksakte kart. Norges Geografiske Oppmåling startet sin virksomhet i 1773.

Franske impulser

Veibyggerne her i landet mottok impulser fra Frankrike via Danmark. Den franske veiingeniør Marmillod var overinspektør for veiene på Sjælland 1761–1775. Han hadde sin utdanning fra verdens første vei- og bru-skole som ble åpnet i Frankrike i 1749. Han innførte nye prinsipper for linjeføring og veioppbygning, med jevn lengdeprofil, stikkrenner og hvelvbruer av høy kvalitet. Fra nå av skjer det en sammenhengende utvikling i den teknologiske kunnskapen som blir liggende til grunn for veibyggingen. Stein blir stadig viktigere som byggemateriale, blant annet til å bygge opp veibanen slik at den blir liggende over terrenget med markerte og gjerne tørrmurte skuldre. Veien får overhøyde

Milkkart nr. 35: Østfold, kartområde Eidsberg, 1775, 1:10 000. Karttegnar/oppmåler: Johan Henrich Ramm. Kilde Kartverket.

Revhaugbrua i Hærland. Foto: Dag Mysen.

på midten slik at vannet renner ut i grøftene. Fyllmassen i veilegemet skal nå bestå av stein eller annen masse. Veien gis en jevnest mulig lengdeprofil og blir lagt ned i bakketopper der det er mulig og bygd over fordypninger, men bakkene kunne fremdeles være bratte.

De gamle måleprinsippene var tilpasset lokale forhold, aktiviteter og erfaringer, og var funksjonelle i sin tid. Fra kroppen hentet man enheter som hårsbredd, tomme, fot og alen. Den målestokken hadde man naturlig nok alltid «for hånden». For lengre avstander kunne man snakke om et steinkast (30–75 meter) eller et pilskudd (450 meter). Altså mål som tok utgangspunkt i hva kroppen kunne prestere. Eller man kunne snakke om en rast eller et pusterom, den avstanden man kunne tilbakelegge uten pause.

Men at det ikke var allmenn enighet

om hvor lang en mil var, får en et uttrykk for når presten Wilse skriver om betaling for skyss etter oppmålte mil: «Milene her skal alle være opmaalte; men jeg tvivler nogle Steds paa Rigtigheden».

Det skulle gå 100 år til før det ikke lenger var grunn til å tvile på «Rigtigheden» i avstands-måling i Norge. Meteren ble definert i Frankrike i 1799 og lovfestet i Norge i 1875.

Ridevei eller kjørevei?

Eldre rideveier er lettest å finne i gammel skog som ikke er snauhogd eller oppkjørt med maskiner. Rideveiene fremtrer oftest som et svakt slitasjespor i terrenget. Hulveiene ser ut som grøfter og er flate i bunnen, med et u-formet tverrsnitt. I skråbakker vil faret følge en slags terrasse og enkelte steder vil veien være bygd opp og ut i bredden, som en kjørevei. Det

mest karakteristiske for en hulvei er at veibredde og veistandard varierer veldig, fra smale tråkk i småkupert berglende, til brede fyllinger i leir- og myrterreng. Gamle rideveier er bare synlige bitvis i terrenget og har ikke etterlatt seg noen fast veibredde eller planert veibane.

Kjøreveiene fra 1800-tallet og senere har et oppbygd og planert veilegеме som er lett å gjenfinne i terrenget. Et 6 alen, ca. 3,5 meter bredt veilegеме tydelig avgrenset av sidegrøfter, vil synes godt i skogbunnen selv om skogen har vokst inn fra sidene og redusert den brede veien til en smal sti. Den kanskje mest brukte bredden på en bygdevei var 5 alen.

På 1500-tallet måtte gårdbrukerne rydde skogen i en bredde av åtte alen (en alen = 0,6275 meter. En 8 alen vei var altså 5 meter bred). Selve veilegemet var imidlertid bare en relativt ufremkommelig sti.

Vei-inspektørens arbeidsoppgaver

Etter at vi fikk veiloven i 1824 utarbeidet vei-inspektørene forslag om klassifisering av vei til hovedvei eller bygdevei etter loven, samt å lage en fortegnelse over alle bruer og sundsteder. Veiene ble inndelt i roder og det ble satt ned rodesteiner som anga strekningen en grend eller et hvert enkelt gårdsbruk hadde ansvaret for å holde i orden. Først var det vanlig at det var trestolper som ble brukt, men de råtnet fort og ble etterhvert erstattet med stein-støtter. Uansett om de var av tre eller stein så hadde de oftest et nummer. Det ble ansatt rode-mestere under lensmennene. Vei-inspektørene foresto planlegging av bygdevei-

anleggene. Først ble det gjerne holdt en samling hvor berørte grunneiere og kommunale myndigheter var til stede for å legge sitt syn på saken. Vei-inspektøren foretok så en utstikking og utarbeidet en plan og overslag som ble sendt amtmannen med søknad om bidrag. Eventuelle amtsbidrag ble i første omgang brukt til sprenging m.v. Herredskassen bevilget gjerne noen midler, og en stor del ble utført uten betaling av interesserte grunneiere. Planlegging og utførelse av bruarbeider lå også under vei-inspektørene.

Vei-inspektørene førte også oppsyn med ferjestedene. De viktigste over Glomma her i indre Østfold var Onstadsund og Grønnsund.

Når «plogonnen» var begynt, skulle lensmannen sende forslag til vei-inspektøren om når sommerarbeidet

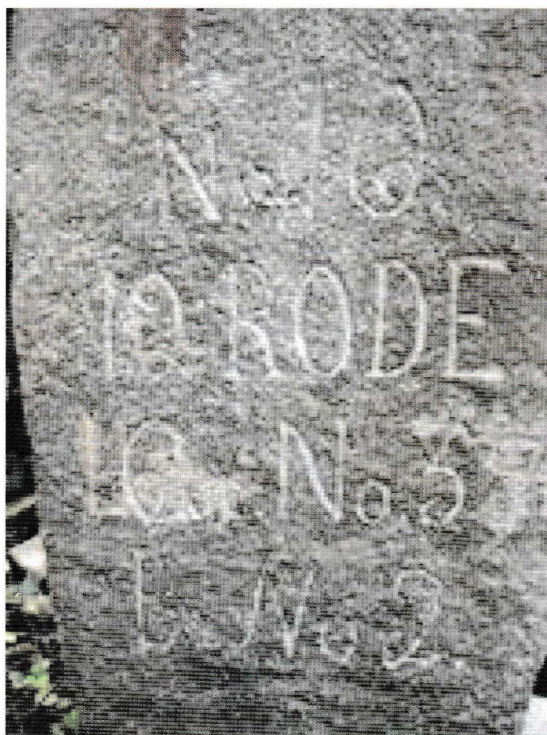

Foto: Fra Wikipedia.

skulle utføres. Vei-inspektøren tok den endelige bestemmelse både om når arbeidet skulle begynne, og når det senest skulle være ferdig. Under dette arbeidet skulle lensmannen foreta befaringer «for å veilede Rodemestrene og de veiarbeidpliktige». Etter at arbeidet var ferdig skulle lensmannen sammen med rodemesteren befare samtlige rodebelagte veier og kontrollere at arbeidet var tilfredsstillende utført.

Bøndernes oppgaver

Bøndene måtte møte opp og sto da ved siden av sin rode gjerne med lua i hånda når lensmannen foretok sin kontroll. Mangler som da fantes ble det gitt pålegg om å utbedre senest innen 14 dager. Lensmannen skulle sørge for at manglene ble rettet for den ansvarliges kostnad. Følgende forhold ble stadig innskjerpet overfor lensmennene:

- Veibredden er 6–8 alen, for enkelte hovedveier også 9 alen, må ikke innsnevres.
- Grøftene må holdes i stand etter forholdene i 1–2 alens bredde, på myr 2,5–3 alen. Flere ganger er også nevnt at «Digerne oprendses etter snor».
- Veibanen skal helle en tomme på hver alen fra veimidten og ut til grøftekanten. Her må ikke være gras som kan hindre vannet å renne ut i grøfta.
- Grus påføres på sine steder i 3–4 tommers tykkelse, høst eller vår eller begge ganger. Kjøres frem på vinterføre der det behøves.
- Påkjøring av leire, hvor nødvendig, og grus oppå denne.

- Tilsyn med gjerder og grunder. Gjerder må ikke stå nærmere grøftekanten enn 1 alen og må ikke helle mot veien. I så fall skal de rives ned mot eierens bekostning. Grunder må ikke oppsettes uten spesiell tillatelse.
- Rodemerker og veivisere må holdes i stand.

Dersom veiarbeidet ikke hadde blitt tilfredsstillende utført, skulle lensmannen pålegge rodemesteren å besørge arbeidet utført for den forsømmeliges regning. Det var også andre forhold som det ble reagert på eller ilagt mulkt for.

Bøndene

Veivesenets historie viser altså at mye er skjedd når vi kommer frem til 1800-tallet, men «nede på grasrota» er det mye ved det gamle. Arbeidsbyrdene med veibygging og vedlikehold ligger fremdeles på bøndene og er sammen med skyssplikt, en form for direkte beskatning.

Veiloven av 1824 og 1851 hadde likelydende bestemmelser om arbeidsdagens lengde: fra klokken 6 morgen til 12 middag og fra klokken 2 ettermiddag til 7 aften, med ½ times opphold mellom 9 og 10 og 4 og 5. Under det lange oppholdet midt på dagen fikk hestene hvile og fôring. En dags arbeid med hest og kar skrives som to dagers arbeid. Vi kan undres over at bøndene fant seg i slike tilstander, men etter hvert så de også fordelene med bedre veier. Dessuten, dersom veiutgiftene ble overført til amtet, ble utgiftene utlignet på amtets matrikkelskyld, og det var uansett de selv som måtte bære byrdene.

Gårder som lå slik til at det var unaturlig å tildele dem veiarbeid på en hovedstrekning, kunne kjøpe seg fri fra veiarbeidet for en årlig sum.

Amt blir fylke

Veiloven fra 1912 holdt på delingen i hovedveier og bygdeveier, men fra 1928 erstattet riks- og fylkesveier hovedveibegrepet. Betegnelsen amt ble i 1918 byttet ut med fylke, og amtsingeniørens tittel ble endret til overingeniør. Fylkesveistyret fikk ansvaret for fylkesveiene, staten betalte kontorutgiftene og overtok ansvaret for de hovedveiene som nå ble kalt riksveier. Statens vegvesen hadde ansvaret for de to første veitypene og finansierte vedlikeholdet av riksveinettet, mens fylkesveiene ble finansiert over fylkes-budsjettet.

Tidlig på 1900-tallet står vi ved overgangen til nyere tid, og motte

stadig oftere forhold og begreper vi er fortrolige med i dag. Nå er det ikke snakk om Smaalenene, men Østfold. Det er ikke snakk om spesidaler og skilling, men kroner og ører. Og lengder måles i meter og centimeter.

1900-tallet

Bruk av dynamitt revolusjonerte veiarbeidet. Det gikk ikke lenger med så mye manne-svette for å sette spor i berget. Bruene ble synlige tegn på den nye tid. Før måtte den reisende ferjes dersom det var så langt over sund og streder at en stein- eller trebru ikke kunne bygges. Først kom jernbruene, så hengebruene med kabler, den første her i landet i 1904.

Bilen kommer

Bil og hest gikk ikke særlig godt sammen. I bilismens første tid var det påbudt for bilisten å kjøre til side og

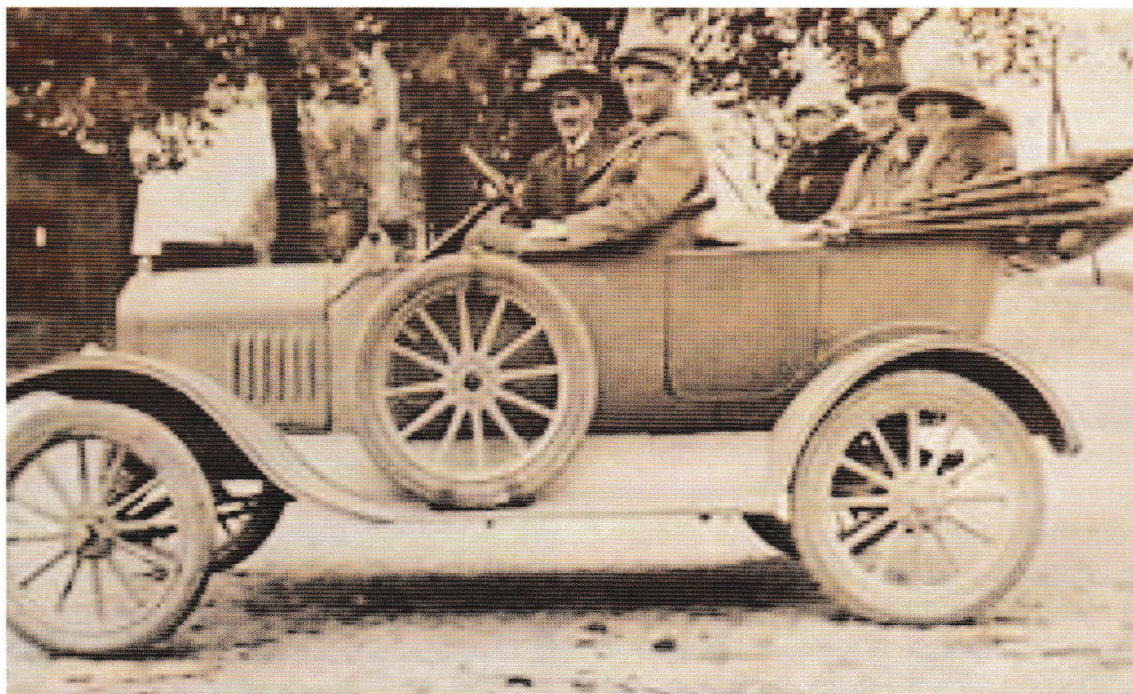

Foto: Fra Wikipedia.

stanse for at hest med rytter eller vogn og kusk skulle få passere i fred og ro. Mange klaget over det nye skramlede og larmede uvesenet, men for mange var allikevel synet av den første bilen en høytids-stund. I bilens barndom hendte det at familier tok matkurven med og satte seg ned ved landeveien i håp om å få se en automobil. Så sent som på 1950-tallet var det en populær aktivitet blant barn å sitte ved veikanten med små notisblokker for å samle bilnumre og bilmodeller.

Smaalenenes amt vedtok i 1904 egne bestemmelser for bruk av motor-drevne vogner på offentlig vei. Paragraf i fastslo at det var forbudt å kjøre med motor-vogner på offentlig vei med mindre man hadde amtmannens tillatelse. De som fikk kjøretillatelse måtte vise ekstra aktpågivenhet: *«Naar Kjørende, ridende eller husdyr av nogen Art Mødes eller passerer, skal Føreren i Tide signalisere. Viser Dyrene Tegn til Skræk, eller hvis de Mødende derom gjør Tegn, varsler med Roob eller lign. Skal Farten sagtnes og eventuelt Vognen Ligesom efter Omstændighederne ogsaa Maskinen helt stanses, intil de veifarende er kommet i betryggende Afstand.»*

Men bilen var kommet for å bli og den måtte tas på alvor. Etter 1912 var det slutt på å søke om tillatelse for hver enkelt tur, og fra nå av ble nye bruer dimensjonert for trafikk med motorvogn. Etter hvert ble bilen bestemmende for både veiens og veinettets utforming. De veiene som vi i dag kaller Europaveier er langt på vei landets opprinnelige stamveinett. Innen 1914 hadde Stortinget bevilget 20 millioner kroner til disse. Omkring 1920 tok en biltur fra Ørje til Oslo tre og en

halv time og en måtte regne med minst én punktering underveis.

Sykkelen

Mer stillegående var sykkelen. Bilen kunne man drømme om, sykkelen kunne man realisere. Med sykkel fikk man langt større aksjonsradius. For ungdommen innebar dette at de fikk en mye større kontaktflate mot andre. Det sies av forskere at ingen andre tekniske nyskapninger tidlig på 1900-tallet fikk så stor betydning for mønsteret for ekteskapsinngåelser som tråsykkelen. Og sykkelen kunne mer enn frakte personer. Så sent som på 1940-tallet foregikk enda en ganske omfattende handelsvirksomhet med sykkel.

Hans Glende fra Spydeberg med sykkel ca. 1900–1910. Foto fra Østfold fylkes billedarkiv.

Veiarbeid

Allerede før 1. verdenskrig hadde man begynt å ta i bruk veivalser, stein-knuser og betongblandemaskiner. Østfold hadde egen veisentral alt fra 1920. Fra slutten av 1920-årene ble det vanlig å brøyte veiene med lastebil. Arbeidsløsheten bremset den tekniske utviklingen fordi man var tvunget til å satse på mest mulig manuelt arbeid. Mot slutten av 1930-tallet økte igjen maskininnsatsen og maskinell veihevling ble vanlig på de viktige veiene. Da 2. verdenskrig brøt ut disponerte Statens vegvesen 500 større maskiner og 130 lastebiler.

Etter 2. verdenskrig var veinettet nedslitt. Det var mangel på det meste og mange restriksjoner. Gjenreisningsarbeidet gikk sakte, men optimismen rådet. På 1950-tallet kunne folk fremdeles bli satt til fjellsprengning med hånd-bor vinterstid.

Biltrafikken krevde etter hvert bedre veidekke. En tidlig løsning ble å legge et slitelag av stabilisert gradert grus. Veihevler og skrapper sørget for å bevare grusdekket og grusens bindeevne ble økt ved tilsetning av klorkalsium.

Skyssvesenet

Etter de gamle lovene var det bare kongen og hans menn som kunne kreve skyss av bøndene. Skyssordningen i middelalderen var avgrenset til friskyss for dem som reiste for kongen eller kirken. Bare bøndene hadde skyssplikt, mens gårdene til adel og preste-skap var fritatt. For den som skulle reise langt var det nødvendig å føre med seg pass fra kongen eller en annen øvrighetsperson. Regel om reisepass

kom i 1303, og var en attest for den moralske vandelen til den reisende.

Klagemål og plikter

Fra siste delen av 1300-tallet og nesten frem til 1600-tallet var det lite å høre om skyss-ordningen. Når vi igjen får høre om den, er det som oftest klagemål. Samtidig med fremveksten av næringslivet og det nye borgerskapet økte omfanget av betalings-skyssen. Plikten til å skyss lå på dem som eide eller brukte jord, og friskyssen var en del av skatteordningen. Bøndene bar altså hovedbyrden av skyssvesenet og fri bruk av bøndenes hester var selve krumtappen i transportsystemet. Klagemålene mot skyss-ordningen var først og fremst rettet mot misbruk av ordningen. Både i 1578, 1585 og 1602 finnes det dokumenterte klager fra Østfold-bøndene over at de måtte skaffe hester til alle som kom med sal og bissel, det være seg om det var kongelig ærend eller ikke. Og det kunne falle både hogg og slag når bonden ikke klarte å skaffe skyss raskt nok. De som hadde de tyngste skysspliktene var bøndene i de deler av landet hvor det var mye ferdsel.

For områder med stor ferdsel ble det til slutt bestemt at adelen bare kunne kreve skyss fra sine egne bønder. Som følge av alle problemer og klagemål, kom i 1630-årene de første forsøkene på å etablere en ordning med faste skysskifter. Dessuten skulle det utnevnes «Skys-skaffere».

Friskyssordningen ble altså mye misbrukt, kanskje først og fremst fordi det ikke var etablert en fast ordning med betalings-skyss for reisende med private ærender. Alle som reiste i

privat-ærend måtte selv forhandle med bøndene. Opptakten til skyss-stellet slik vi kjenner den endelige utformingen av det på 1800-tallet var altså drevet frem av behovet for å begrense misbruket av fri-skyssen.

Myndighetene prøvde også å dempe skyss-byrdene, blant annet ved i 1712 å bestemme at futene heretter bare skulle ha rett til friskyss på tingreisene, «men ellers ikke». Slike tiltak, sammen med de nye skyss-bestemmelsene, gjorde situasjonene lettere for bøndene.

Skysskaffere og skysslag

Fordelingen av skyssplikten var en viktig sak for lokalsamfunnet. Skyss-skafferen hadde på mange måter en vanskelig oppgave. De fleste bøndene så på skyssplikten med liten velvilje, og skyss-skafferen representerte på mange måter den direkte skatteordningen som fri-skyssen var. Penge-skyss ga derimot en liten inntekt. Men skyss-skafferen kunne også være til hjelp for bøndene og kunne for eksempel endre på rekkefølgen når tilsigelsen om skyss kom på særlig upassende tidspunkt. Når den reisende skulle ha skyss, sendte skyss-skafferen bud etter – eller tilsa – den av de skyss-pliktige som sto for tur.

Skysstasjoner og skyss karer

Den offentlige debatten om skyss-vesenet gir inntrykk av en innbitt og alminnelig motstand mot hele «skyss-vesenet», men enkelt var det ikke. Fra 1816 kunne de skyss-pliktige i skysslagene selv velge om de ville forlate ordningen med tilsigelse og heller opprette faste skysstasjoner. Mange ønsket å beholde den gamle

ordningen, for i penge-skyssen lå det en inntektsmulighet.

Sammen med den reisende fulgte en skyss-kar som skulle sørge for at hest og kjøretøy ble ført tilbake til utgangspunktet. Frem til ca. 1830 ar antagelig skyss-karene for det meste voksne mannfolk. Flere utlendinger skrev reiseskildringer fra den eksotiske utkanten som Norge på mange måter var. Når barn stadig oftere ble brukt som skyss-karer utover på 1800-tallet, ble dette flittig kommentert, selv om det først mot slutten av 1800-tallet ble vanlig med barn som skyss-karer. I noen strøk dominerte faktisk barna i denne virksomheten. Turister ønsket ofte helst å ha barn bakpå karjolen, og de ga også mer drikkepenge til dem enn til voksne. Ordet skyss-kar ble etter hvert mindre brukt, og den vanligste betegnelsen ble skyss-gutt.

Mot slutten av 1700-tallet ble det påbudt med skyss-dagbøker som skulle gi de reisende informasjon og sikre dem mot vilkårlig behandling fra skyss-skaffer og skyss-kar. Dagbøkene inneholdt rubrikker for navn og stilling, reisedato, reisemål og hvor mange hester som ble brukt. I tillegg ar det en rubrikk for klager og merknader. Denne rubrikken ble etter hvert brukt til all slags kommentarer fra den reisende. Skyss-dagbøkene fikk dermed nærmest en funksjon som gjeste- og meldingsbøker. En slik dagbok lå også på Myrvoll skysstasjon i Hærland. Det var underholdende å lese hva de reisende hadde skrevet. Den er bevart og ligger på Folkenborg museum.

Bare i Eidsberg var det i tillegg til Myrvoll i hvertfall skysstasjoner på Mysen, Vister og Haug.

Husrom

Så lenge det i mange trakter var vanskelig å skaffe seg husly, tok mange reisende inn på prestegårdene. Prester som bodde utenfor allfarvei satte oftest pris på uventede gjester. Om prestefruen satte like stor pris på alle de besøkende, vites ikke. Reisende beretter ofte om gjestfrie bygdeprester som både satte frem god mat og var spandable med drammene. For dem som bodde på steder med stor trafikk kunne denne skikken derimot bli både plagsom og tyngende. Jacob Nicolai Wilse gir følgende beskrivelse av en kveld hos presten i Eidsberg i 1763:

Det var allerede Aften da jeg kom. Nogle Fremmede fra Frederichshald, som skulle videre, var også ankommen. Det første af Samtalerne var om Sundheden, vegen og Vedret, samt nyheder fra Christiania og Frederichshald. Af Statssager foreholdt lidet, og det og det lidet var ei tilforladeligt; om processer derimod desmere, eftersom de fleste nærværende deri kunde tage Deel; dog mest om Handel og Vandel. Før Aftensmaaltid spille Liebhaberne Kort, de øvrige samtaltes, ved Aftensmaaltidet samtaltes alle, og natten blev derpaa en angenem Hvile fra Reisen.

De som reiste på landsbygda og ikke hadde en slik rang eller var av slik stand at de kunne ta inn hos presten eller annen lokal embetsmann, måtte ty til overnatting hos skysskiftene eller gjestgivergårdene. På Østlandet var det vanlig at skysskifte og gjestgivergård hørte sammen, men de hadde ofte ikke mer komfort og utstyr enn hos andre bønder i distriktet. Rensligheten kunne være så som så, og i 1820 innskjerpet myndighetene for eksempel at det skulle være separat do på gjestgivergårdene. Om det å huke

seg ned inne i fjøset var godt nok for vertskapet, så var det ikke sikkert at en omreisende engelsk lord ville være tilfreds med en slik ordning.

Regler om gjestgivergårder kom som en del av den større skyssforordning i 1648, men standarden var langt inn i forrige hundreår ikke alltid som ønsket.

Kjøretøyene

Så lenge kjøreveiene var få og dårlige var ride-skyss den vanlige reisemåten på barmark, og slede på snøføre. Omkring 1800 fantes hjulgående kjøretøy på de fleste gårdsbruk i det sentrale østlandsområdet, helst arbeidsvogner med fire hjul. Fra og med 1840-årene skjedde en gradvis bedring i standarden på kjøretøyene, og en og annen karjol dukket etter hvert opp. Fra omkring 1870 ble karjolen omtalt som «det nasjonale kjøretøyet i Norge» i så vel utenlandske reisehåndbøker som i oppslagsverk og i leksika.

Avvikling av skyssystemet

Skysslovene i 1850- og 1860-årene fastla skyssordningen for resten av den tiden ordningen eksisterte. Omkring 1900 var det bare igjen 250 skysskifter der man kunne tilsi skyss på gamlemåten. I 1924 ble skyssplikten opphevet og dermed forsvant også de siste tilsigelseskifter. Rutebilene og den økende biltrafikken gjorde den gamle skyssmåten overflødig.

Vinterveier

På gamle kart kan man se ferdsselsårer tegnet inn langsetter innsjøer og myrer. Har kartet en tegnforklaring, er kartsignaturen forklart med «vintervei». Før veinettet ble godt utbygd, var

vinteren som regel den beste tiden å reise innenlands. Den indre kongeveien hadde i eldre tid en alternativ vintertrasé, omtalt i litteraturen som «Svenske-veien». De som brukte denne veien kom over Rømskog, Rødenesfjellet og ned til Øyeren ved Sand. Herfra kjørte de over isen og tok opp på land i viken nord for Sandvik. Videre kjørte de opp langs et bekkedar sør for Mørk, og videre nord for Sandem og gjennom skogen frem til Lyseren. Så gikk det over isen til «Martnam», som var ei hvilestue med skjenkerett på Jarshøgda ved Mjær. Videre kjørte de over isen på Mjær, Våg, Langen og inn til Grønslett. Her var det også hvilestue med skjenkerett. Fra Grønslett tok mange sjøisen inn til Oslo, eller de måtte over Ekebergåsen hvis isen var usikker. Svenske-veien var vinterstid en mye lettere vei enn kongeveien, og med mange hvilesteder langs traséen. Bare mellom Øyeren og Lyseren var det ikke mindre enn fire, nemlig «Geithytta», «Godtfredstua», «Lysfjelldalen» og «Spellemanns-hytta». Antallet hvilestuer forteller at dette var en viktig ferdselsåre. Men en måtte kle seg godt! I 1960 var Svenske-veien ennå synlig og kunne sees «som et hugg gjennom landet».

Wilse beskriver hvordan det var vanlig å kle seg for sledeferd: *De fornemme pakker sig meget ind og bruger Fodpose, imidlertid næsten alle blant Bønderne staae med blotte Hoveder. Paa Reiser derimod pakker man sig desmere ind, først trækker man et Par haar-Sokker paa Fødderne til lige op over Støvle-Kraven, saa et Slags lange Buxer, som knappes til høyt over Maven og gaaer langs ned som Støvletter til anklerne, derpaa en tynd Overkiortel, og over alt dette en Pels af*

Graabeen Skind; over Hovedet og Parykken trækkes en foeret Hue, og for Munden bindes en Mundpude, som rækker rundt om, og saa et Par tykke Skindvanter. Saaledes seer man da ud, som en Bjørn eller et Murmeldyr, og i den Eqvipage forstikker sig Slæden, som i en Hie, hvor man haver en tyk Skindfæl under sig og Overfælde; som en Dyne, over sig; men al den Anstalt er snarere til at svede end til at holde Kulden ude, hvorfor de Eftertænksomme blot bruger en saa kaldet Finmut, eller hvad der behøves til at holde Kulden fra Kroppen. Fruentimmer bruger Fodsæk. Bønderne derimod bruger paa langt nær denne Vidløftighed. Bonden kjører og styrer sin Kone til Kirken, og har blot en tynd Hætte paa Hovedet og over Fodanklerne, eller og over hele Fodbladet et lidet Futteral strikket af Uld, som han spænder om sig. Kulden jager han fra sig ved at springe lidt, undertiden staaende bag paa Meyen.

Men om klesdrakten og utstyret ellers holdt mål, var ferdsel vinterstid noe som kunne gå med lyst og glede.

Biskop uten GPS

I 1736 ville biskopen i Bjørvika til auksjon på Lekum. Han var usikker på hvordan han kunne komme dit og tok derfor kontakt med soknepresten Hans Christensen Smith som sendte følgende beskrivelse:

«Som herr Knud Ramstedt beretter meg forlanger Deres Høyædle Høyærværdighet at vide den bedste og jevneste vei fra Bispegaarden hid til Eidsberg. Da er den om Schi annex til Krogstad derfra til Fuscher i Haabøl sogn, derfra til Hovi i Spydeberg sogn, så over Onstad sund til Eidsberg (– her er han vel litt rask –)

Den anden vei omkring Krogstad og Spydeberg over Grønsund er efter

Fra 1901 var det person- og postrute mellom Mysen og Ørje. I den første tiden ble den kjørt med diligence. Postkort: Jul Aage Krosby.

mine tanker, ikke alene lengre, men og trangere og mere besværlig.

Jeg utbeder meg den Faderlige Gunst, når tiden blir, Deres Høyædle Høyærværdighet kommer til Auktionen det må gustigst behage Dem at tage ind til meg. Så som der er kun en liden vei mellom meg og Lekum hvor auktionen skal holdes, efterdi jeg håber mit hus skal være i en glæderligere tilstand end det mange uger har været formedelst min kones svaghed, som har givet meg frykt for en sørgelig skilsmisse, men nu på 2 dagers tid, som synes, vil forandres.

Gud velsigne Deres Høyædle Høyærværdighet med Deres Ganske hus i hvilket ønske jeg lever.

Hans Christensen Smidt» (Så får vi håpe at han kom frem.)

Postvesenet

Postvesenet i Norge ble opprettet 17. januar 1647, mye på grunn av press fra

forretningsmenn og fremveksten av et sentralbyråkrati i København. Tidlig ble posten basert på en ordning der bøndene fikk ansvaret for å transportere post fra gård til gård. I starten var posten en privat bedrift, som drev med kongelig privilegium. Det var de sentrale byene i Sør-Norge som først fikk postforbindelse, og alle rutene hadde utgangspunkt i Christiania. Postombæringen var organisert etter stafettprinsippet med postbønder som tok seg av frakten mot visse privilegier (fritak fra skatt, skyssferd, innkvartering, veiplikt og militærtjeneste).

Post og veier har begge med kommunikasjon å gjøre, og veier og et effektivt skyss-system var en forutsetning for at posten skulle komme frem innenlands. Tidlig på 1700-tallet kom posten til Vardøhus i Finnmark to ganger i året. Tidsskjemaet kunne ofte ikke holdes. Postførerne unnskyldte seg med

flomskader og sølete veier. Amtmannen i Smaalenene skrev høsten 1737 at sekken var så stor at selv den sterkeste rytter neppe greide å løfte den alene opp på hesteryggen. Hesten, som skulle bære det hele, kunne ikke gå fortere enn i skrittgang. Det ble fristende å gå over til vogn, selv om det da ville gå langsommere.

Helt opp til 1950–60-åra var det vanlig med postkontor i alle grender, like vanlig og like tett som det var butikker. Da kom posten med bil hver dag og det var poståpnerens oppgave å sortere posten og legge den i hylla til hver husstand.

Handelsvirksomhet

I middelalderen var det enda liten handelsvirksomhet på landsbygda, og lite samkvem mellom by og land. Da byene vokste frem, fikk de enerett på handel med omgivelsene. Det ble ikke butikker på landet før dette privilegiesystemet ble avskaffet i 1850-årene. Men på den tiden var det fremdeles vanligst å bytte varer. En kone kunne godt gå til handelsmannen med et spann egg og bytte til seg sukker, kaffe eller andre kolonialvarer. Ellers tok bøndene sikte på å dekke husstandens forskjellige behov både i mat- og kles-veien – ja, til og med redskap og annet nødvendig utstyr ble i størst mulig utstrekning laget av bøndene selv.

Byreiser

De fleste bønder gjorde iallefall et par byreiser i året: En i den rolige sesongen mellom plogonn og høyonn, og en på førjulsvinteren etter at høstslaktingen var over. Jørgen Dahl har fortalt at folk

Tidlig på 1700-tallet kom posten til Vardøhus i Finnmark to ganger i året! Foto: Fra Wikipedia.

fra Hærland måtte ta ut i 2–3-tiden om morgenen hvis de skulle nå inn til byen i 6–7-tiden om kvelden. Man hvilte gjerne tre ganger på turen: På Høyendal i Askim, på Elvestad eller Skaug i Hobøl og på Ringnes ved Gjersjøen. Så snart man var kommet frem til Christiania, tok man inn hos den høkeren som selv stammet fra bygdene og derfor kunne omgås bøndene lettere enn de egentlige borgere. Høkerne bygde herberger og staller der kundene fikk overnatte for liten eller ingen betaling. Disse rommene hadde plass til både tre og fire senger, og når trafikken var stor, måtte folk ligge flere sammen i hver seng. Ofte kunne bykjørere fra forskjellige bygder bli stuet i hop på samme rom. Høkerne hadde rett til brennevins-salg. Derfor gikk det ofte livlig for seg ut over natta. De av bøndene som hadde lengst vei til byen, måtte bli over en dag for å få utrettet alle sine ærender, og til takk for høkerens gjestfrihet gjorde de gjerne sine innkjøp hos ham.

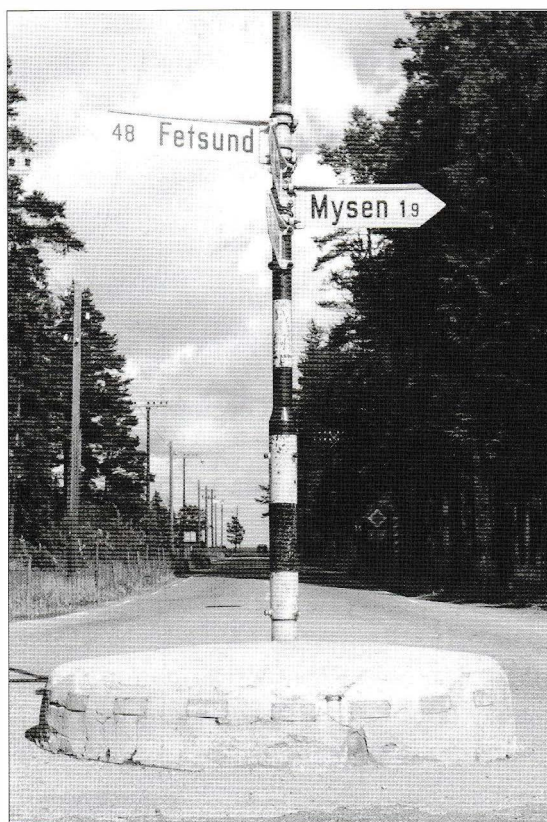
Ny trasé gjennom indre Østfold

Fossum bru ble bygget som erstatning for ferjing over Onstadsund. Den ble ferdig i 1855. Med denne brua fikk veien

gjennom Spydeberg og frem til Askim, og videre forbi Momarken og videre ostover til Sverige, et nytt løp som i hovedsak faller sammen med nåværende riksvei 128 (2014). Kostnadene for Fossum bru ble på kr 85 470,58.

La oss se på bakgrunnen for utbedringsarbeidene med veien i siste halvdel av 1800-tallet. Vi siterer fra «Detaillforslag om Anlegg af ny vei mellom Brændemoen og Hån», datert 1868, og underskrevet av Ingeniørloytnant Brandt:

Efter at vejen fra Kristiania til Brændemoen i Aarene 1854–63 er bleven fuldstændig omlagt som Chausee, staar nu igjen til Omlægning af Vejen mellem Kristiania og Sverige over Hån, Strækningen fra Brændemoen østover, ca. 3 1/8 Mil. Idet jeg til Motivering af en forbedret Kommunikation her kan henviser til Slutningen af Amtets Skrivelse til indre-departementet af 6te December og Formandskabernes Andragende af 10de Mai 1865, som medfølger, bemerkes, at denne Vej har Betydning ikke alene for den indre Ferdsel mellem Sognene Ejdsberg, Herland og Odemark (5 à 6000 Mennesker) men ogsaa for den Trafik med Kristiania og de smaalenske Byer, som udgaar saavel fra disse Sogne som fra især Nordmark Herred i Wermland. Denne Trafik bestaar saa vel for Norges som Sveriges Vedkommende i Afsetning af Korn og Fedevarer hvortil for Sveriges Del maa føjes Jernvarer. (...) med den Tilstand, hvori denne Vej nu befinder sig, er den kun lidet skikket til Befordring af en saadan Trafik. Under Hænvisning til medfølgende Profiler og de anstillede Transportberegninger bemerkes, at den i gjennemsnitt krever 20 Hestedagsverk pr. Mil (...) Dens Omlægning krever saaledes en fuldstændig ny linje, som nu er udstykket fra Brændemoen paa Nordsiden af den gamle Vej indtil Lundeby i Herland.

Denne veiviseren sto i Momarkenkrysset.
Foto: Indre Smaalenenes Avis.

Veianlegget videre ostover fra Brennemoen ble gjennomført frem til Lundeby i 1876 og videre til Ørje i 1877. Den nye veien erstattet nå «Kongeveien» som skrev seg fra 1818. Med dette var traséen for den dags E18, (nå riksvei 128 i 2014) igjen lagt om. I Eidsberg og Hærland ble veien omtalt som «Storveien» eller «Linna».

Fra 1901 var det person- og postrute mellom Mysen og Ørje. I den første tiden ble den kjørt med diligence, fra 1909 med bil på sommertid og fra 1920-årene med bil også om vinteren. Fra 1930 var det gode rutetilbud i Hærland, både til Mysen og Oslo. Privat-bilismen økte og dermed forsvant grunnlaget for alle bilrutene. Fast dekke ble først lagt vestfra på

riksvei 6, til Lundeby skole i 1946, og sammenhengende til Ørje i 1950. Fast asfaltdekke kostet da 37 kroner pr. meter. Det husket Kjell Undrum at veioppsynsmann Sigurd Høgås hadde fortalt en gang.

Den nye riksvei 6 gjennom Hærland

Under omleggingen av veien i 1876–77 ble traséen sterkt forandret. Etter passeringen av Glomma gikk veien igjennom Askim og østover til Sekkelsten. Deretter var det noen skarpe svinger både nedover og oppover Fuskbakkene som hadde gatestein. Noe av restene etter det gamle veidekket kan sees helt i bunnen av bakkene. Videre gikk veien over Slitusletta og gjennom noen skarpe svinger før en kom frem til Svenskegrana ved Brennemoen. Deretter skar den rett østover over Mona der riksvei 128 går nå. Momarken ble det nye store krysset. Derfra var det flere svinger nedover Skofterudhellinga. Deretter gikk traséen forbi Ramstad-krysset til Vister-hellinga med noen skarpe svinger oppover til

Hærland kirke, så gjennom gården Kirkeby og nedover forbi «Ørmholoa» i noen skarpe svinger som vi kan se restene av, før den gikk forbi Bøndenes hus og over Bergerbrua til Fram. Videre gikk den stort sett langs nåværende trasé til Lundeby. Så bar det over Lundeby-bekken og gjennom noen skarpe svinger opp til Vollebekk, videre forbi Myrvold og opp Åsheim-svingene, rundt Rundtjenn og ned svingbakkene til Rødenes-grensa.

Trafikkmengden økte raskt og i 1950-åra ble de fleste skarpe svingene rettet ut til slik de ser ut nå (2016).

Senere ble det bygd en ny vei fra Melleby til Ørje, deretter ble det bygd ny E18 som motorvei gjennom Østfold i flere etapper som ble ferdig til svenskegrensen i 2017.

Kilder:

- Glimt fra veihistorien i Østfold
- Hærland utnytter mulighetene,
- Eidsberg bygdehistorie I
- Google
- Wikipedia.

Forslag til utbedring av svingete vei i Hærland. Foto: Indre Smaalenenes Avis.

Hedersmannen på Folkenborg

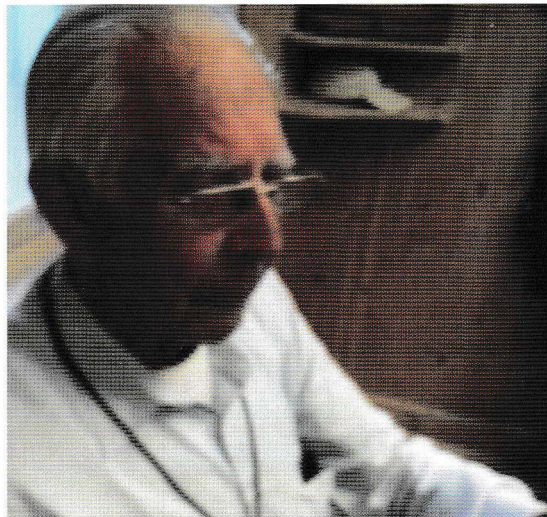
Av Eldbjørg Skaug

Du treffer ham i mange sammenhenger. Han vandrer rundt på kirkegården og vanner gravene til slekt og venner, pusler ekstra på konas grav, smilende. Han selger honning på julemarkedet og gir bort like mye som han selger. Slank og pent kledd, en stilig kar. På Velferden står han og reparerer møbler, og ellers farter han rundt til bikubene sine. Om søndagen er han i kirken.

Han heter Erling Dingtorp og nærmer seg høymiddelalderen. Lever alene, stiller hus og hage selv, alltid på vei.

Kjøkkenet hos Erling er sesongbetont. På sensommeren står slynga og stabelen med honningspann i kjøkkenkroken foran vinduet, og golvet er garantert sklissikkert. Folk kommer og går.

I vårsola dominerer et hjemmelaga drivhus kjøkkenbenken, full av spirer og knoller, og pelargoniene folder seg

Erling Dingtorp er en allsidig mann.

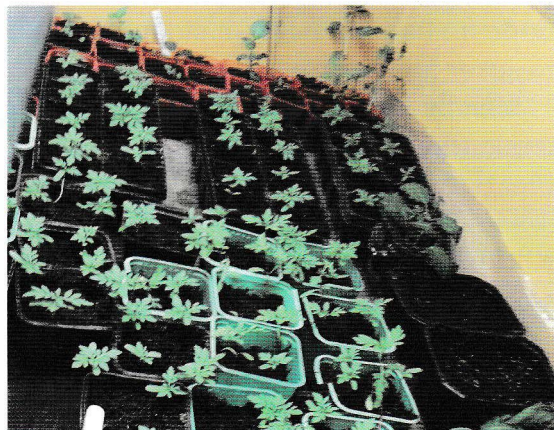
Foto: Eldbjørg Skaug.

ut. Utenfor husveggen står struttende tulipaner på geledd.

Stua bærer preg av hans hobby, treskjæring, møbelsnekring og treskurd. Mange, vakre ting han har laget gjennom årene.

Det gror etter Erling. Ikke minst glede. Alltid blid med et glimt i øyet, spøkefull og koselig. Mange er glad i ham.

Erling ble født i 1924 og vokste opp på Dingtorp med mor og beste-foreldrene. Han sier han hadde en fin barndom. Han visste hvem faren hans var og så ham iblant, men faren ville ikke vedkjenne seg ham. Men Erling finnes ikke bitter av den grunn, det var bare sånn. Først da faren var død, ble han introdusert for slekten. Nå ses han og halvsøskena ofte, nå er han en del av flokken, og dattera til broren er lærlingen hans i birøkt.

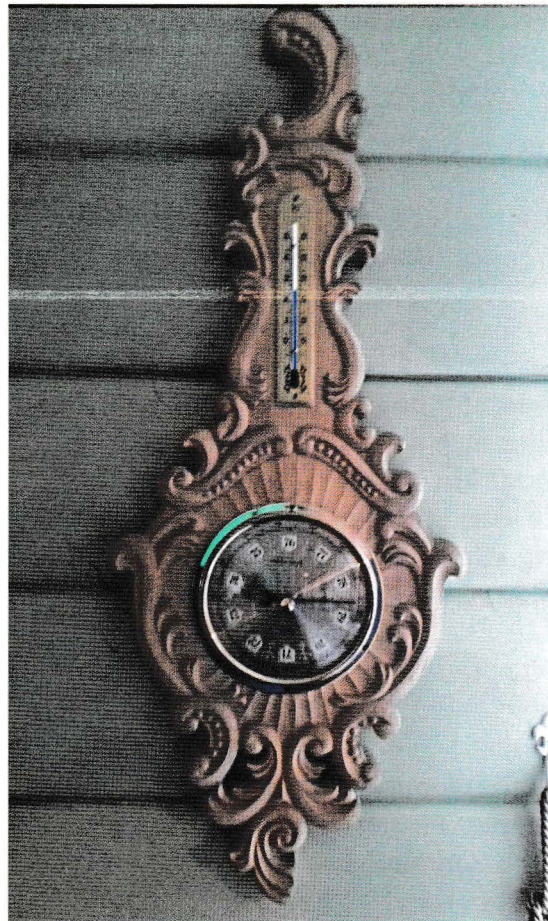
Kjøkkenbenken om våren hjemme hos Erling Dingtorp. Foto: Eldbjørg Skaug.

Et flott telefonbord Erling har laget!
Foto: Eldbjørg Skaug.

Den første jobben hans var på Rakkestad møbelfabrikk, senere tok han inn til Oslo, der han støpte gravmonumenter på Grefsen og tok mjølkeruta hjem til Dingtorp hver lørdag. Han tjenestegjorde i H.M. Garde, der han spilte althorn i gardemusikken. Senere jobbet han fem år i en rørhandel. Ida og han giftet seg, og svigerfaren fikk ham inn i en jobb i Oslo kommune. Der var han i 25 år. – Jeg begynte som flisegutt og slutta som ingeniør, smiler han lunt.

Som pensjonist flyttet ekteparet først til Spydeberg, senere til Mysen. Han var aktiv i Veterankorpset i Spydeberg,

Erlings selvlagde klokkekasse.
Foto: Eldbjørg Skaug.

spilte althorn, men gav seg, for Ida ble så mye alene da helsa hennes svikta. Seniordansens tid er også forbi. Ida døde fra ham for noen år siden. Han besøker henne ofte på kirkegården.

Men hver tirsdag er han på treskurdmøte på Høytorp, han har sine bier og ser lyst på livet.

Kilde:

- Erling Dingtorp.

Den verdensvante Ludvig Field

Forretningsmann, velgjører og Rakkestads æresborger

Del 1

Av Tord Tutturen

Ludvig Field som ung mann. Foto utlånt av Tord Tutturen.

Ludvig Field (1862-1944) var en norsk forretningsmann og velgjører fra Rakkestad, med aner også i Eidsberg. Han levde det meste av sitt yrkesaktive liv i Sør-Afrika, der han tjente sine penger på blant annet gårdsdrift, tresking, mølledrift, vognfabrikk og veibygging. Hans hovedkvarter var byen Nylstroom i Waterberg-distriktet i det nordlige Transvaal. Der var han medlem av byrådet i 20 år og ordfører i fire. Han skjenket byen et rådhus i 1931 og donerte store pengesummer til menighetene i området. Rakkestad ble også tilgodesett store summer i form av fire legater. Ludvig Field ble æresborger av Rakkestad i 1937.

Som pensjonist bodde han i Vandugbakken på Mysen. Slik har

også Eidsberg del i hans liv. Vi i redaksjonen i Haakon ønsker å løfte frem denne mannen for våre lesere. Livet han levde og verdiene han sto for i samtiden sin er talende også inn i vår dagsaktuelle sammenheng. Det vil komme enda tydeligere frem i neste del som kommer i Haakon 13. Denne artikkelen tar for seg Ludvig Fields liv og virke frem til ca. 1925.

Forfatter er vår egen Tord Tutturen, oppvokst ved Eidsberg stasjon. Han er for tiden student i Trondheim.

Oppveksten

Ludvig Field ble født 27. januar 1862 på husmannsplassen Fjellingbakken i Rakkestad. Han var nummer fire i en søskenflokk på syv. Faren het Johannes Eilertsen (1826–1902). Han var møller og gårdbruker, moren het Anne Marie Rasmusdatter (1832–1911).

Ludvig ble døpt 16. mars 1862 som Ludvig Johannessen, og gikk folkeskolen i Rakkestad.

Ludvig hadde tre eldre søsken. Den eldste, Anne Regine (1854–1925) ble i 1873 gift med Syver Larsen (1849–1930) på Torevad i Rakkestad. Johanne Marie (1856–1930) ble i 1883 gift med Edvard Kristiansen (1851–1925) på Sm itti i Rakkestad. Den eldre broren, Ole Laurits (1859–1935) ble i 1882 gift med Berthe Marie Pedersdatter (1856–1923) på Tutturen i Eidsberg. Ludvig hadde også tre yngre søsken. Ludvigs lillesøster,

Maren Julie (1866–1941) ble i 1887 gift med *Emil Skullerud* (1860–1940), og sammen overtok de gården Buslett i Rakkestad etter Marens foreldre. Ludvigs lillebror, *Einar* (1871–1948), reiste også til Sør-Afrika, men havnet til slutt på Madagaskar der han stiftet familie med gassiske *Marie Isabelle Marchelli*. Den yngste i søskenflokket, *Vilhelm* (1876–1889), døde av vatersott (ødem) bare 13 år gammel.

Ludvig ble konfirmert 22. oktober 1876 i Rakkestad kirke. Ungdomstiden forløp seg som for ungdommer flest før han ble tatt opp ved Kavaleriets Underoffisersskole (befalsskole) i Kristiania i 1880. Han ble uteksaminert høsten 1882, 20 år gammel. Han tjenestegjorde som korporal i *Eidsberg-eskadronen*, som var en eskadron under det Akershusiske ridende Jægerkorps.

Ut i verden

Han var hjemme noen år før eventyrlysten og utferdstrangen ble for stor, og han emigrerte til USA våren 1896. Den samme sommeren jobbet han på en gård i Minnesota. Da vinteren kom, gikk han på engelsk skole helt til februar 1887. Så gikk turen til Minneapolis, den største byen i Minnesota, der han jobbet som snekker for jernbaneselskapet Milwaukee & St. Paul-banen. Der ble han et års tid før han reiste vestover og fikk jobb ved Northern Pacific-banen i den lille byen Sprague, øst i staten Washington. Der jobbet han i to og et halvt år og ble inspektør for luftbremsesystemet på togsettene.

Eventyrlysten tok overhånd igjen og Ludvig forlot den trygge jobben til fordel for Canadas dype skoger. Han reiste over

grensen til den canadiske provinsen British Columbia og vandret rundt på jakt etter «farmland», som han kalte det. Men etter to måneder hadde han ikke funnet noe som passet ham og tok så arbeid på jernbanen igjen. Ludvig fikk jobb for et lite jernbaneselskap nordvest i Washington. Selskapet het Bellingham Bay & British Columbia Railway, og Ludvig jobbet for dem til han forlot landet høsten 1896 og kom hjem til Norge og til hjembygda Rakkestad.

Tilbake i Norge besøkte han slekt og venner han ikke hadde sett på ti år. Men han ble ikke lenge, eventyrlysten trakk ham nå mot Sør-Afrika. Han hadde hørt snakk om de store gullforekomstene som hadde blitt oppdaget ved Johannesburg i boer-republikken Transvaal. «*Det var gullminene der nede som løkket*», ifølge ham selv.

Ludvig reiste fra Kristiania 10. oktober 1896 med kurs for Cape Town. Han reiste under navnet *Ludvig Fjeld*, som senere skulle bli *Ludwig Field*. Navnet Fjeld tok han fra fødestedet Fjeldengbakken (Fjellingbakken). Allerede i 1897 skrev han etternavnet sitt anglifisert: *Field*, paradoksalt nok det motsatte av fjell.

To år tidligere, i 1894, hadde lillebroren Einar reist til Durban på østkysten av Sør-Afrika. Einar hadde slått seg ned i Transvaal, noe som slett ikke var vanlig for nordmenn på den tiden. Han skaffet seg en gård og hadde husdyr. Nøyaktig hva Einar drev med de første årene er ikke kjent, annet enn at han jobbet i gullgruvene, men fra 1897 bodde han på en gård i Waterberg-distriktet i det nordlige Transvaal.

Ludvig kom til Cape Town i november 1896, derfra reiste han med tog til

gullgraverbyen Johannesburg, en by i enorm vekst på den tiden. Ludvig vandret gatelangs i byens ensomme trengsel på jakt etter arbeid. Etter adskillig søking fikk han til slutt jobb for et gruveselskap. Han arbeidet der i tre år, til dels nede i selve gruvegangene. Virksomheten i gruvene ble stanset da Boerkrigen mellom Storbritannia og de to boer-republikkene Transvaal og Oranjeristaten, brøt ut i 1899. Krigen skulle også få konsekvenser for Ludvig og Einar.

To brødre i Boerkrigen

Før Boerkrigen (1899–1902) brøt ut hadde brødrene etablert seg på hver sin gård utenfor byen Nylstroom i Waterberg-distriktet, omlag 12 mil nord for Pretoria. Ludvig holdt hus på gården Rietfontein og Einar på gården Vaalkop. Her så Ludvig behovet for bedre treskemetoder i Waterberg-distriktet. Han bestilte treskeverk og lokomobil (damptraktor) fra USA, nærmere bestemt fra *Jl Case Threshing Machine Company* i Wisconsin. Utstyret ankom Pretoria i september samme år som krigen brøt ut. Etter mye kringling med myndighetene fikk Ludvig endelig fraktet maskinene til Nylstroom. Ludvig hadde sett en mulighet til å tjene penger på å treske korn for bøndene med et effektivt mekanisk treskeverk. Tidligere hadde bøndene lagt nekene i en ring og drevet oksene rundt over kornnekene. Kornet måtte så vaskes og tørkes for å få ut sand og møkk, så det er klart at Ludvigs metode var en kjærkommen forbedring.

Kort tid etter at brødrene ankom Sør-Afrika økte spenningene mellom Storbritannia, som hadde kontrollen

i sør, og de to boer-republikkene Transvaal og Oranjeristaten i nord. Boerne (også kalt afrikandere) var av hovedsakelig nederlandsk avstamning og kom til Sør-Afrika på 1600-tallet. De beholdt sin kalvinistiske tro og sitt språk, som i dag kalles afrikaans. På 1880-tallet ble det funnet enorme gull- og kull-forekomster i Transvaal. Langs Witwatersrand, der byen Johannesburg ble anlagt, var forekomstene særlig rike. Utvinningen ble dominert av britiske gruveselskaper, men selskapene som opererte i boer-republikkene var naturlig nok underlagt lovverket der, som begrenset driften og utbyttet, særlig gjennom toll. Da den andre boerkrigen (1899–1902) brøt ut, var den fra britisk side blant annet motivert av å få kontroll over disse naturressursene.

Da krigen brøt ut i oktober 1899, var dette den andre militære konflikten mellom boerne og britene på én generasjon. I den første boerkrigen (1880–81), også kalt Transvaalkrigen, hadde boerne beholdt sin frihet og selvstendighet, men nå var den truet igjen. Boernes kamp mot verdens største og mektigste imperiemakt ble møtt med stor sympati i Norge, så vel som i andre deler av verden. Britenes brutalitet i krigen, særlig bruken av konsentrasjonsleirer og «den brente jords taktikk» i krigens siste fase, gjorde dem svært upopulære. Brødrene Field fra Rakkestad havnet midt oppe i denne dramatiske konflikten. Mange nordmenn og andre skandinaver deltok i Boerkrigen, på begge sider, men dette temaet er det ikke plass til å behandle her.

Mens brødrene reiste rundt og tresket i Waterberg-distriktet, raste krigen

lengre sør. Mennene på gårdene var med i krigen, og siden fronten lå langt unna hjemmene, måtte kvinnene, barna og de eldre drive gårdene i deres fravær. Einar og Ludvig besøkte nok mange fortvilte familier i krigsårene.

Så skulle brødrene selv få merke krigen på kroppen. La oss først ta Ludvigs historie. En dag i 1901 kom britiske soldater til gården hans og satte fyr på treskemaskinen. Dette var trolig en del av «den brente jords taktikk» som britene førte under Boerkrigen. Selv alle boernes mulige støttespillere var en potensiell trussel.

Ludvig hadde også leid ei mølle i Nylstroom, som var drevet av lokomobilen. I februar 1901 ble Nylstroom okkupert av britiske styrker. Ludvig forteller: «*Den dagen de kom til Nylstroom stod jeg i mølledøren og så dem komme oppover gaten*». En løytnant og fire soldater kom med dynamitt og hadde ordre om å sprengne maskinen. Ludvig spurte dem om de ikke heller kunne ta maskinen med seg til Pretoria, men da fikk han høre at de hadde ordre om å «blow it up». De la dynamitt i fyrkassa og tente på. Ludvig sa selv om hendelsen: «*Jeg stod om hjørnet av et hus og så på ulykken, men det var ikke noe å gjøre*». Maskinen ble sprengt.

I månedsskiftet mars–april 1901 ble Ludvig og de andre innbyggerne i Nylstroom internert i lagerbygninger på jernbanestasjonen. To dager senere ble de sendt i kvegvoagner til Irene-leiren sør for Pretoria. Ludvig fikk slippe ut etter kort tid mot at han måtte oppholde seg i det britiskokkuperte Pretoria og melde seg ukentlig. I midten av april 1901 åpnet Ludvig en liten butikk i Pretoria i et lite hus han leide. Han drev butikken

i 14 måneder frem til krigen var over 31. mai 1902. Da solgte han butikken og reiste tilbake til Nylstroom.

Hva skjedde med Einar? I januar 1900 ble Einar, ifølge ham selv, beordret av den boerske feltkornetten i området til å dra til et fjellpass ved navn Basters Nek, for å holde utkikk etter svarte kollaboratører. Han ble utstyrt med ei rifle, men det ble ingen konfrontasjoner. Ved Basters Nek, 150 km nordøst for Nylstroom, fikk han i oppgave av en annen offiser å frakte post mellom Dronthaal og Basters Nek. Hver uke syklet han med posten mellom de to boer-leirene. Etter to måneder, i mars 1900, fikk han reise tilbake til gården sin og fortsatte som gårdbruker.

Da britene okkuperte Waterberg-distriktet i februar–mars 1901, ble Einar involvert i konflikten igjen. En måned tidligere hadde mange av hans naboer reist til Nylstroom for å overgi seg til britene. Britene hadde okkupert Nylstroom i februar 1901. Mens mennene var i byen, var konene igjen på gårdene. En natt kom noen svarte kollaboratører ned for å stjele kveg, de tok også noen av Ludvigs esler som var hos Einar på Vaalkop mens Ludvig var i Pretoria. Han fulgte etter dem sammen med en av gårdsarbeiderne sine og fant igjen buskapen. Han tok med seg kveget og eslene ned til Vaalkop. (Dette avsnittet er basert på Einars forklaring til myndighetene.)

Den 11. juni 1901 ble Einar arrestert på gården sin. Han måtte løpe foran de ridende britiske soldatene hele veien til Nylstroom, 15 km. Da han kom frem var han helt utslitt. Dagen etter ble han sendt til en leir i Pretoria og ble avhørt av Provost Marshal

(militærpolitiet). Ludvig fikk gjennom en sakfører bevirket at Einar ble satt fri, uten prøvetid eller rapporteringsplikt. I desember 1901 ble Einar innkalt til Provost Marshal igjen. Der ble han anklaget og dømt for å ha stjålet kveget som tilhørte de svarte og attpåtil truet med å skyte dem. Påstand sto mot påstand. Ludvig har sin versjon av hva som skjedde med broren i Pretoria:

«Men en dag fikk han ordre til å møte opp hos Provost Marshall, hvor han blev oppfordret til å underskrive et dokument hvor han fraskrev sig all rett til skadeserstatning for engelskmennenes ødeleggelser under krigen. Da han nektet å undertegne, blev han arrestert og sendt til India. Slik blev enden på hans historie i Sydafrika.»

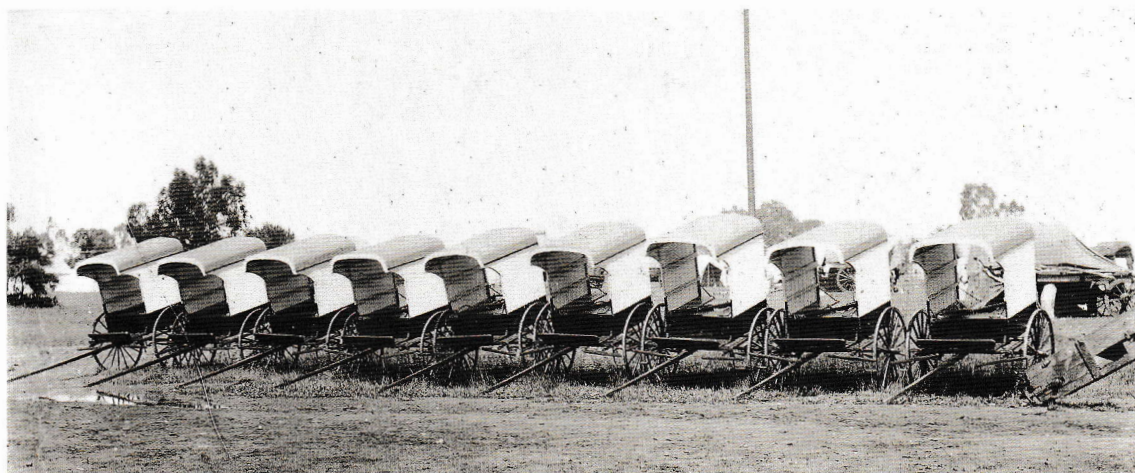
Ludvig og Einar søkte begge om erstatning fra britene for ødelagt eiendom, men fikk ingenting. Einar hadde blitt krigsfange, han ble deportert til India og fikk innreiseforbud i Sør-Afrika. Einar og andre fanger ble sendt med jernbanen i kullvogner ned til kysten, til Durban, byen der han hadde gått i land i Sør-Afrika noen år tidligere. Einar ble sendt med båt til byen Madras (Chennai) på østkysten

av India. Først ble han plassert i leir på fortet St. George i Madras, men ble senere sendt innover i landet til en annen leir: Bellary. Einar ble sluppet fri og dro hjem til Rakkestad høsten 1902. Allerede våren 1903 reiste han til Madagaskar hvor han slo seg ned og stiftet familie. Han ble boende på Madagaskar i 45 år, til sin død i 1948.

Forretningsmannen

Ludvig var ikke av dem som ga seg så lett. Han bestilte nye maskiner fra USA etter Boerkrigen og brettet opp ermene. Med ukuelig pågangsmot og hardt arbeid klarte han å skape seg en formue i Sør-Afrika. I årene etter krigen startet han opp ei ny mølle i Nylstroom sammen med en kompanjong, og de drev sammen frem til 1908. Alene bygget han en liten vognfabrikk i 1909. Ludvig fortsatte også med tresking hver høst. Betalingen var at han beholdt én av 11 sekker, som han senere solgte.

Hjemlengselen begynte å gnage, Ludvig forsøkte å selge unna sine bedrifter og eiendeler, men ingen ville kjøpe. Det han eide var verdt skarve 2000 pund, og som han selv sa:

Ludvig Fields vogn- og kjerrefabrikk i Nylstroom. Foto utlånt av Tord Tutturen.

«Det var ikke stort etter 23 års delvis hardt, usundt og farlig arbeid. Da jeg ikke kunne bli kvitt det jeg eiet, tok jeg til å bygge mølle og nå på min egen grunn. Det var egentlig fra denne tida det tok til å gå raskt framover.»

Ludvig ansatte en nederlander som møller, og drev selv vogn- og kjerrefabrikken. Han kjøpte seg en større gård i 1910 og satset stort på kvegavl, samt kjøp og salg av kveg og hester. På gården boret han etter vann og satte opp vindmøller og gjerder. Selv om gården med tiden ble et mønsterbruk, tjente han også penger på entreprenørvirksomhet. Ludvig fikk kontrakter for staten for anlegg og reparasjon av veier. Her hadde han på det meste tre hundre mann og oksekjerrere i arbeid. Han bygde også mange hus i Nylstroom, både boliger og forretninger. Formuen hans var dermed hovedsakelig bundet opp i eiendom.

Nylstroom

Nylstroom ble angivelig grunnlagt i 1866 av en religiøs gruppe *voortrekkere* (boere) på vandring nordover, og som ble kalt *Jerusalemgangers*. De trodde at de var kommet til Egypt da de så det de trodde var en sammenrast pyramide. I realiteten var det fjellet Kranskop de så, også kalt *Modimolle* på det lokale sepedi-språket, og som var ansett som hellig av de innfødte. Boerne fikk ytterligere bekreftelse på at de var kommet til Egypt da de fant en liten elv som rant nordover, som de trodde var Nilens kilde og døpte den *Nylstroom* (Nil-elven). Byen ble bygd på eiendommen til engelskmannen Ernest Olferman Collins (1821–1868), vest for fjellet. Nylstroom var ingen stor by, men den lå langs viktige ferdselsårer. Først og fremst lå den på hovedruta mellom hovedbyene i Transvaal og nabolandene i nord. Trafikken økte og byen vokste

Det gamle rådhuset i Nylstroom, skjenket i 1931 av Ludvig Field, bygget etter tegninger av F.H. Odendaal. Foto utlånt av Tord Tutturen.

Fieldstraat i Modimolle (tidl. Nylstroom). Navnet på gata er formelt endret, men gateskiltene står der fortsatt (2018). Foto: Tord Tutturen.

da jernbanen kom i 1898. Ludvig ble med tiden en aktet og avholdt mann i Nylstroom ettersom han satt som medlem av byrådet (dorpsraad) i 20 år og var byens borgermester (burgemeester) i fire år.

I 1931 bestemte Ludvig Field seg for å skjenke Nylstroom et rådhus. Da var Ludvig byens borgermester. Lokalsamfunnet hadde frem til da ikke hatt et eget bygg til dette formålet. Ludvig satte til side 2000 pund av egne midler og utlyste en arkitektkonkurranse. Advokat F.H. Odendaal vant konkurransen med tegningene til en vakker, hvit steinbygning i Cape Dutch-stil. Den 4. mars 1932 var alle butikker i Nylstroom stengt. Folk trakk inn fra gårdene rundt byen og alle var samlet for å overvære den høytidelige åpningen av det nye rådhuset. I 1946 ble bygget skadet i brann, men ble oppgradert og utvidet året etter. Bygget er fortsatt i bruk i dag, dog som en del av en større bygningsmasse hvor kommuneadministrasjonen holder til.

Veien foran rådhuset fikk i sin tid navnet *Fieldstraat*, et navn som ble byttet ut så sent som i 2014. I en prosess der det nye styret i Sør-Afrika ville kvitte seg arven fra fortiden og hylle sine egne helter, ble *Fieldstraat* byttet ut med *Harry Gwala Street*. Av samme grunn ble bynavnet Nylstroom byttet ut med Modimolle i 2002, oppkalt etter et hellig fjell i nærheten.

På reisefot

Ludvig hadde mange jern i ilden, og med alle jobbene hadde han tjent seg opp nok penger til å besøke Norge etter mange år utenlands. Ludvig forteller følgende om hjemreisen i 1914:

«Jeg hadde bra folk til å passe de forskjellige arbeider og forlot Nylstroom tidlig om våren samme året. Jeg var så heldig å få en utmerket reisekamerat og vi gjorde en stortur i Egypt, Sinai-ørkenen, Palestina, Syria, en del av

Ludvig (t.v.) og Einar på Madagaskar, ca. 1918. Foto utlånt av Tord Tutturen.

Mesopotamia, Tyrkia, Grekenland, Sveits, Italia og Frankrike. Vi skiltes i Paris. Han reiste til England og jeg til Norge.»

Han kom tilbake til fedrelandet kun få dager før første verdenskrig brøt ut. Mens han hadde vært utenlands hadde begge foreldrene avgått med døden, faren i 1902 og moren i 1911. «Jeg følte mig likesom fremmed og alene, og reiste tilbake til Syd-Afrika etter fire ukers opphold i Norge.»

Ludvig hadde nå blitt en rik mann, noe som kan illustreres med turen til Madagaskar i 1917. Mens han besøkte broren Einar, kjøpte han seg en gård på hele 157 000 mål og «et par tusen kreaturer». Kvegdriften på Madagaskar viste seg imidlertid å være svært lite lønnsom, delvis på grunn av byråkrati, men også grunnet betydelig kvegtyveri. I flere år reiste han mellom Sør-Afrika og kvegfarmen på Madagaskar, og nesten hver gang ble han rammet av malaria. Ludvig overlot siden både dyrene og gården til Einar.

Ludvig Field var stadig på reisefot. I løpet av 1920–30-tallet reiste Ludvig mange ganger mellom Norge og Sør-Afrika, men tok gjerne lange omveier og gjorde seg på den måten kjent i hele Europa, i Midtøsten og i Nord- og Vest-Afrika.

I Norge bodde han som regel hos sin bror Ole Laurits på gården Tutturen i Eidsberg. I 1926 var Ludvig Field på et lengre opphold i Norge, og en journalist fra Indre Smaalenenes Avis tok turen til Tutturen for å intervju ham. Intervjuet kom på trykk 2. juni og der sto det blant annet følgende:

«Ute var det surt og grått. Det var bare så vidt skyene holdt tett en liten stund. Hr. Fjeld sat i sin lenestol og studerte dagens aviser, da vi kom inn. Han er ennå å se til som en mann i

Ludvig Field ca. 60 år. Foto utlånt av Tord Tutturen.

sine beste år, en staut, velbygget skikkelse, hvis hår bare er en smule grånet. Mannens trekk vidner om energi og vilje til å ta fatt, to ting som ikke kan betales med penger.»

Under intervjuet forteller Ludvig om sin store reise i 1924–25. I løpet av et år reiste Ludvig fra Durban i Sør-Afrika til Madagaskar, gjennom Suez-kanalen og over Middelhavet til Marseilles i Frankrike. Videre derfra gjennom Frankrike og Belgia, så en tur innom Norge og England før han reiste inn i Tsjekkoslovakia, Serbia, Romania og Ungarn. Så tilbake til Frankrike og Italia. Videre gikk reisen til Syria, Palestina og Egypt, og så tilbake til Sør-Afrika via Madagaskar.

Ludvig dokumenterte reisen gjennom reiseberetninger som ble trykket som en føljetong i flere aviser i Sør-Afrika. Disse reiseberetningene ble senere samlet og utgitt i bokform i 1925 med tittelen: *A Transvaaler's Travels: In Europe and the Near East 1924–25*. Hensikten med reisebrevene står beskrevet i forordet:

«(Oversatt) Disse reisebrevene ble skrevet etter forespørsel fra venner, for å

gi et førstehåndsintrykk av Vesten som nå har kommet ut av krigens smeltedigel og problemene som har oppstått i nedkjølingsprosessen.»

Han er en observant turist som skriver livlig og interessant om steder han besøker og personer han møter. Man blir stadig overrasket over Ludvigs innsikt i politikk, kultur og økonomi, og samtidig fascinert av hans begeistring og vitebegjær. Dette er virkelig en fornøyelig bok.

Ludvig viser i boka at han er en verdig borger av sin samtid, med skarpe og vittige observasjoner og analyser. Han er bekymret over den skjøre freden etter første verdenskrig og påpeker at Versailles-traktaten bare vil skape

nye konflikter. Han viser stor sympati for undertrykte folkegrupper i Europa. Mange av dem fikk sin frihet etter 1. verdenskrig, men gikk en usikker tid i møte. Han viser for eksempel stor interesse for jødiske bosetninger i Ruthenia i Karpatene og rundt Genesaretsjøen i Palestina. I Egypt besøkte han pyramidene i Giza og dro oppover Nilen til Kongens dal, hvor Howard Carter to år tidligere, i 1922, hadde gravd ut Tutankhamons grav.

Hele boka bærer preg av at Ludvig var interessert i historien på stedene han besøkte, men også at han var opptatt av hendelser i samtiden. Ludvig Fields samfunnsengasjement er tema i neste del.

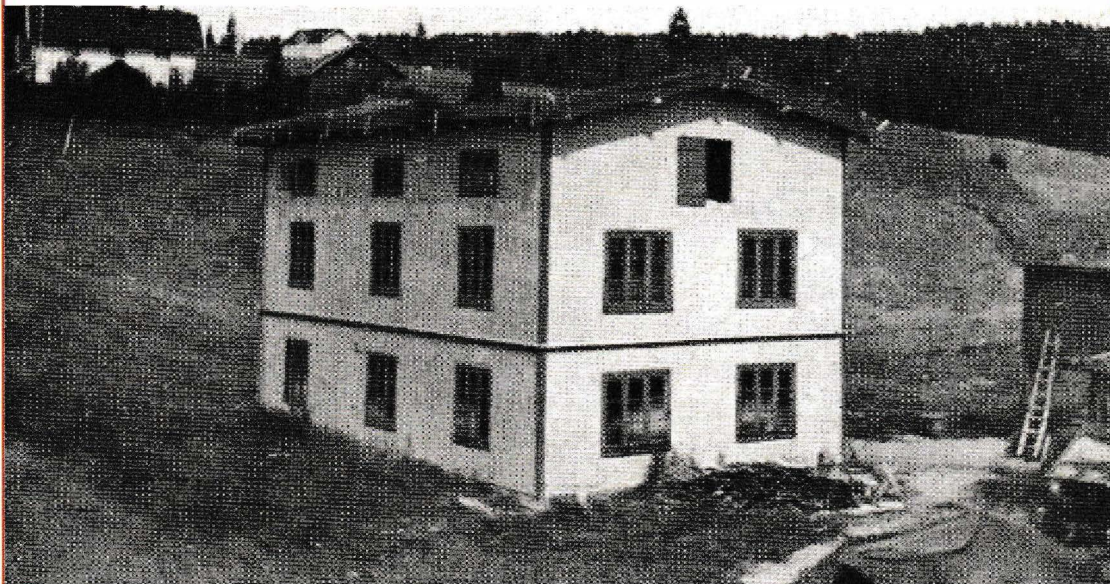

Ludvig Field på kamelen til høyre, ved pyramidene i Giza, trolig 1924. Foto utlånt av Tord Tutturen.

Fra det gamle album

Idyll ved Spinneribrua i 1911. Thekla Brandt på besøk. Fra venstre: Magdalene Romie, Karen Sibylla Romie (1 år), Georg W. Romie, Thekla Jensen (gift Brandt – dansk).
Postkort utlånt fra Jul Aage Krosbys postkortsamling.

S. Johnsen Hvitgarveri & Skindkonfektionsfabrik, Mysen.
Fabrikken ble anlagt på eiendommen Ringnes i 1914.
Bildet er lånt fra boken «Norges næringsveie i tekst og bilder, Østfold fylke», 1923.